

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

ШТОТЫДНЁВІК

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 12 студзеня 1990 г. № 2 (3516) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Выбарчы клуб «ЛіМа»

ПРАВА НА РЕАЛЬНУЮ ПАЛІТЫКУ

Крыху больш месяца прайшло з таго часу, як у «ЛіМа» была надрукавана анкета для выбаршчыкаў. Столькі існуе і наш «Выбарчы клуб». Як можна было чакаць, актыўнасць чытачоў, іх грамадзянская зацікаўленасць у вырашэнні праблем, закранутых у лімаўскай анкетце, аказалася досыць высокай. Прыйшло шмат пісьмаў з розных куткоў нашай рэспублікі, ад людзей самых розных прафесій і ўзросту.

Сёння, чарговы раз друкуючы радкі з некаторых пісьмаў, ёсць сэнс паспрабаваць абагульніць змест чытацкай пошты, якую мы атрымалі пасля апублікавання анкетцы. Але спачатку нагадаем яшчэ раз яе пытанні.

1. Як вы асабіста разумееце лозунг «Уся ўлада Саветам»? Якія, на ваш погляд, шляхі яго рэалізацыі?

2. Як вы ўяўляеце і збіраецеся ажыццяўляць сваё грамадзянскае права выбіраць і быць выбраным у Саветы народных дэпутатаў?

3. Ваш ідэал народнага дэпутата? Каго канкрэтна вы хацелі б бачыць у дэпутацкім корпусе рэспублікі?

Адказваючы на першае пытанне, большасць нашых чытачоў сыходзіцца на тым, што Саветы, дзеля таго, каб быць сапраўды ўладай, павінны мець палітычную і эканамічную самастойнасць і падпарадкоўвацца толькі Саветам, якія стаяць вышэй, і волі выбаршчыкаў. Пра гэта піша нам, у прыватнасці, інжынер з Мінска А. Хацкевіч. «Акрамя таго, — дадае ён у сваім пісьме, — павінна быць гарантавана рэальная самастойнасць рэспублікі, павінны быць прыняты дэмакратычныя законы аб мясцовым самакіраванні, аб уласнасці, аб зямлі». Аб неабходнасці гарантый самастойнасці і незалежнасці Саветаў, суверэннасці ўлады пішуць нам таксама Л. Шарабайка з г. Глыбокае Віцебскай вобласці, мастачка В. Маркавец-Бартлава, інжынер А. Канапацкі, Я. Чакавая (усе — з Мінска). Закранаючы няпростое, можна нават сказаць, фундаментальнае пытанне аб характары і прыродзе Савецкай улады, многія чытачы не маглі абысці і пытанне ўзаемазвязі яе з уладай партыйнай, размежавання сфер іх дзейнасці. Невыпадкова аўтары некаторых пісьмаў ставяць пытанне аб скасаванні або змяненні артыкула 6 Канстытуцыі СССР і БССР. Сярод іх — ветэран працы з г. п. Гарадзішча Баранавіцкага раёна А. Шырко, віцэбчане В. Кухто, М. Саўкін, жыхары Ганцавічаў М. Ленкавец, А. Сідарэвіч і іншыя (усяго восем подпісаў).

Амаль усе аўтары нашага «Выбарчага клуба» пішуць пра тое, што яны будуць прымаць самы актыўны ўдзел у вылучэнні і ў саміх выбарах народных дэпутатаў. Чаго чакаюць ад народных выбарнікаў? «Мы за тых, хто будзе абараняць нашу мову і інтарэсы нашага шматпакутнага людю», — пішуць пенсіянеры з г. Паставы А. Л. і А. В. Фурсы. «Няхай будуць выбраны дэпутатамі самыя лепшыя і сумленныя людзі, людзі з чыстымі рукамі і чыстай душой, самыя кампетэнтныя і таленавітыя». Пад гэтымі словамі ветэрана працы, мінчаніна М. Наско маглі б падпісацца і дзесяткі іншых нашых аўтараў.

Што датычыць імёнаў кандыдатаў, якіх чытачы хацелі б бачыць, перш за ўсё, у Вярхоўным Савете рэспублікі, спіс іх складваецца досыць вялікі. Тут і літаратары — А. Адамовіч, У. Арлоў, Р. Барадулін, Г. Бураўкін, В. Быкаў, Н. Гілевіч, А. Мальдзіс, Б. Сачанка, і мастак М. Савіцкі, і навукоўцы — Г. Грушавы,

(Працяг на стар. 2).

У народнай артысты СССР Галіны МАКАРАВАЙ — юбілей. Віншuem Галіну Кліменьеўну з днём нараджэння, жадаем здароўя і новых роляў на купалаўскай сцэне. На стар. 11 гэтага нумара — штрыхі да творчага партрэта актрысы. Фота А. КАЛЯДЫ.

УНУМАРЫ:

«ХОЧАЦА ВЕРЫЦЬ!»

Чытачы «ЛіМа» абмяркоўваюць праект Закона «Аб мовах у БССР»

4, 13

«БАЯЦА НАРОДА
НЯМА ЧАГО...»

Палемічныя нататкі аб шляхах дэмакратызацыі партыі

5

«ПРЫЙШЛО НАТХНЕННЕ—
СТРУНЫ ЗВАРУШЫЦЬ»

Віцебшчына літаратурная

8—9

«ЛЕТАМ
ШЭСЦЬДЗЕСЯТ
ВОСЬМАГА»

Гісторыя вучыць...

14—15

ПРАГРАМЫ, ПЛАТФОРМЫ, ЗАЯВЫ...

Працягваецца першы этап кампаніі па выбарах народных дэпутатаў Беларускай ССР і мясцовых Саветаў рэспублікі — вылучэнне кандыдатаў. Асаблівасцю гэтага этапу з'яўляецца тое, што для шырокага абмеркавання абнарадоўнага праграмынага дакумента розных грамадска-палітычных арганізацый — платформ, заявы і г. д. Сярод іншага ў іх гучаць заклікі да кансалідацыі дзеля далейшага палітычнага перабудовы і дэмакратызацыі нашага грамадства.

Так, у Платформе КПБ да выбараў адзначаецца: «Кампартыя Беларусі вядзе канструктыўны дыялог з усімі грамадскімі арганізацыямі, рухамі і групамі, якія выступаюць за абнаўленне грамадства на сацыялістычнай аснове, кансалідуе ўсе здаровыя сілы для вырашэння задач палітычнага, духоўнага і сацыяльна-эканамічнага развіцця рэспублікі».

У перадыбарчай платформе ЛКСМ Беларусі «Перабудова — наш агульны шанец» ставіцца мэта дабівацца «стварэння прававой асновы для існавання любых грамадскіх самадзейных арганізацый, дзейнасць якіх не супярэчыць Канстытуцыі і законам БССР».

Арганізацыйныя рабочыя камітэт Савета працоўных калектываў Беларусі таксама выступіў з заявай, у якой заклікаў «вылучаць кандыдатаў у народныя дэпутаты самых дастойных, нічым не скампраметаваных сябе людзей, незалежна ад прафесіі, пасады, звання, полу, нацыянальнай прыналежнасці, партыйнасці».

(Пачатак на стар 1).

А. Грыцкевіч, С. Міхноў, З. Пазняк, Ю. Хадыка, С. Шушкевіч і іншыя. Сярод названых — імёны цяперашніх дэпутатаў Вярхоўнага Савета БССР (Г. Ерамею, У. Кавалёнак) і савецкіх работнікаў (напрыклад, намеснік старшыні Віцебскага аблвыканкома У. Цацоха) і інш. Цікава адзначыць, што многія нашы чытачы пашырылі пытанне і назвалі ў сваіх адказах імёны тых, каго яны не хацелі б бачыць сярод народных дэпутатаў. Гэты «альтэрнатыўны» спіс таксама атрымаўся досыць доўгі і разнастайны. (Напрыклад, сярэдзіты ліст, скіраваны супраць магчымага кандыдата ў дэпутаты пасялковага Савета, даслала нам жыхарка пасёлка Лясны Л. Уладзіка).

Што ж, сёння ў выбаршчыкаў ёсць права не толькі называць імёны, але і рэальна выбіраць, фарміруючы тым самым палітыку заўтрашняга дня.

Наш аглядалнік.

РАДКІ З ПІСЬМАУ

□ Лозунг «Уся ўлада Саветам!» мне здаецца не зусім карэкт-

ным. Уся ўлада не можа належаць ні аднаму чалавеку ці групе асоб, ні палітычнай партыі, ні нават парламенту (Са-

ветам). Улада цалкам належыць народу, усёй супольнасці грамадзян і шляхам прамых, усеагульных, роўных і тайных выбараў часткова надаецца адпаведным структурам. Напрыклад, юрыдычная ўлада — незалежным судам і пракуратуры, эканамічная — працоўным калектывам, выканаўчая — ураду, заканадаўчая — Саветам.

Цяпер адносна права выбару. Удзельнічаць у галасаванні — найбольш проста, але і найбольш пасіўны спосаб яго рэалізацыі. Трэба актыўна шукаць і падтрымліваць кандыдатаў, якія маглі б стаць лідарамі, маглі б знайсці шляхі адраджэння рэспублікі, выйсця з крызісу.

адносіна да той ці іншай грамадскай арганізацыі, веравызнання, людзей з развітым пачуццём адказнасці, аналітычна мыслячых, гатовых і здольных адстойваць прынцыпы сацыяльнай справядлівасці, сапраўдных інтарэсаў працоўных».

«Сёння партыйныя арганізацыі ўжо не з'яўляюцца адзінай палітычнай сілай у грамадстве, — чытаем у праекце платформы партыйнай арганізацыі Маскоўскага раёна г. Мінска. — На расстаноўку сіл у Саветах актыўна ўплываюць разнастайныя неформальныя аб'яднанні, Беларускі народны фронт. Практычна сёння мы дзейнічаем ва ўмовах палітычнага плюралізму і больш не валодаем манопольным правам на фарміраванне Саветаў. Мы ПРАПА-НУЕМ ДЫЯЛОГ І СУПРАЦОЎНІЦТВА ўсім грамадскім сілам, якія выступаюць за сацыялізм, за палітычнае самакіраванне народа, гатовыя абараняць яго інтарэсы».

Зразумела, што кансалідацыя, скіраваная на фарміраванне Саветаў як органаў сапраўднага народаўладдзя, немагчыма без выяўлення, ведання і супастаўлення самага шырокага спектра думак і пазіцый, якія можна падзяляць ці не падзяляць, але якія існуюць цяпер у грамадстве.

Распрацаваў сваю платформу і БНФ «Адраджэнне». У прэамбуле гэтага дакумента, перададзенага ў рэдакцыю, у прыватнасці, адзначаецца: «Беларускі народны фронт ідзе да выбараў з ідэямі палітычнага і эканамічнага плюралізму, культурнага адраджэння, з ідэямі дэмакратыі, свабоды і суверэнітэту Беларусі. Мы заклікаем усіх жыхароў рэспублікі галасаваць за сумленных, кампетэнтных, адказных, дэмакратычна настроеных людзей».

Лёс грамадства павінен вызначацца самім народам. Ад яго выбару залежыць будучыня Беларусі».

Скажу шчыра: хацеў бы прапрабаваць свае сілы ў якасці кандыдата ў народныя дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР. Ці ёсць у мяне для гэтага маральнае права і неабходныя здольнасці? Гэта рашаць калектыву, у якім я працую...

С. ДЫЧОК,
інжынер ВА «Інтэграл».

г. Мінск.

□

Для мяне ідэал дэпутата — барацьбіт, у якога хопіць настойлівасці і асабістай мужнасці ў спаборніцтве з «героямі мінулых дзён», якія разумеюць перабудову як манополію на ўладу.

Ю. ЗАЛОСКА.

Свіслацкі р-н,
в. Навасады.

□

Зараз Саветы не маюць ніякай улады, бо яны вымушаны прасіць грошы ў прадпрыемстваў, якія размешчаны на іх тэрыторыі. Каб улада сапраўды належала Саветам, прадпрыемствы павінны адлічваць у іх фонд адпаведны працэнт свайго прыбытку. Толькі тады Саветы будуць эканамічна незалежнымі...

У. ФЯДОТАЎ.

г. Віцебск.

□

Мы з мужам — пенсіянеры. Актыўна ўдзельнічаць у абнаўленні жыцця нашага грамадства мы ўжо не ў стане. Але хочам далучыць свой голас у падтрымку тых кандыдатаў, якія на справе змагаюцца за новае, свабоднае жыццё. Бо ўжо настаў час беларусам — людзьмі звацца.

Муж і жонка
ПАРХІМОВІЧЫ.

г. Мінск.

25 лістапада «Літаратура і мастацтва» паведаміла, што ў Дзяржаўным мастацкім музеі БССР адбыліся ўрачыстасці. Калектыў музея святкаваў 50-годдзе з дня адкрыцця карціннага галерэі ў г. Мінску. Супрацоўнікаў віталі госці — калегі з Мінска, Кіева, музеяў рэспублікі.

Супрацоўнікамі музея да свайго свята была наладжана выстава, якая адлюстроўвала яго гісторыю, творчыя здабыткі калектыву. Гледачы, якія пабывалі на выставе, змаглі атрымаць уяўленне аб вялікай бескарыслівай працы музейшчыкаў у справе эстэтычнага выхавання насельніцтва, аб творчых сувязях з музеямі СССР і замежных краін. За гады свайго існавання Дзяржаўным мастацкім музеям БССР зроблена звыш 2500 выстаў, якія наведалі каля 5 мільёнаў чалавек. Супрацоўнікамі праведзена звыш 57 тысяч экскурсій і прачытана больш за 12 тысяч лекцый па гісторыі выяўленчага мастацтва. Зараз пры музеі працуюць некалькі лекторыяў, на якіх наведвальнікі знаёмяцца з беларускім, рускім і сусветным мастацтвам. Творы з фондаў музея пабывалі ў 55 краінах свету — у тым ліку ў Злучаных Штатах, Японіі, Мексіцы, Эфіопіі, Аўстраліі, Індыі, Швецыі, ГДР, Чэхаславакіі, Югаславіі. І ў самім ДММ БССР экспануюцца выстаўкі мастацтва з замежных музеяў. Заклучаны дагавор аб творчым супрацоўніцтве паміж Дзяржаўным мастацкім музеям БССР і старэйшым музеем «Замкам на Вавелі» Кракава. Дагавор прадугледжвае абмен выставамі, дапамогу ў навуковых пошуках, абмен спецыялістамі двух музеяў.

Цесныя творчыя сувязі наладжаны паміж вядучымі музеямі Масквы, Ленінграда, Украіны, Літвы, Эстоніі, Азербайджана і іншых рэспублік.

Гаворачы пра нашы дасягненні, нельга не адзначыць тых людзей, хто бескарысліва, самааддана, штодзённа працаваў шмат гадоў у ДММ БССР і вывелі яго ў шэраг лепшых музеяў краіны, якія прысвяцілі ўсё сваё жыццё пачэснай

Рэпартаж у нумар

«САМАЕ ЦІКАВАЕ — ГЭТА ЛЮДЗІ...»

У ЧАСЫ, калі праз гэтыя мясціны накіроўвалася з Масквы ў Варшаву Карцярына П, тут быў сур'езны лес і непраходныя балоты. Пракладвалі дарогу, праз кожныя 40 кіламетраў будавалі дамкі для царыцы, у якіх яна спынялася на адпачынак. Дамкі тыя служылі доўгі час паштовымі станцыямі, некаторыя з іх захаваліся да сённяшняга дня. Сам тракт назвалі Варшаўскім, а вёску каля старых гацэй — Старымі Дарогамі.

Пазней два прадпрыемальныя купцы заняліся лесанарыхтоўкамі (што дасюль, дарэчы, працягваюцца), і для вывазу лесу, натуральна, давалося будаваць чыгунку. Пра ўсё гэта раскажае нам у аўтобусах першы сакратар Старадарожскага райкома партыі Аляксандр Эдуардавіч Гавета.

райвыканкома Т. Ф. Раманоўскай і сакратар райкома партыі А. В. Трубчык. Яны амаль не бралі ўдзелу ў гаворцы і, як мне здалася, былі непрыемна ўражаны катэгорычнасцю і рэзкасцю некаторых нашых пытанняў і выказванняў.

— Зноў панакзнікі, лічбы, зноў эканоміка. А дзе ж перабудова?

В. Янавенка, што называецца, ставіць пытанне рубам, маючы на ўвазе палітычны, духоўны аспект перабудовы. Як публіцыст, што неаднаразова пісаў пра сельскую гаспадарку, ён добра ведае, што гаспадарчыя справы партыі займалася заўсёды і, на жаль, без асаблівага поспеху.

У Аляксандра Эдуардавіча свае довады:

— Нам на будаўніцтва выдзелілі 1 млн. капіталаўкладанняў, а пабудавалі мы жылля гаспадарчым спосабам на 7 млн. У раёне поўная забяспечанасць дзіцячымі садамі, няма другой змены ў школах. За апошнія тры гады спыніўся адток людзей з сяла. Хіба гэта не перабудова?

Ды крупнікі дасягненні і поспехаў патанаюць у адвалах нявырашаных, застарэлых праблем. Камбайн «Дон», скажам, каштуе 60 тысяч рублёў, нейкі дробны культыватарчык — паўтары тысячы. Між тым цэна на сельскагаспадарчую прадукцыю застаюцца нізкімі. Колькі эшалонаў збожжа трэба здаць дзяржаве, каб набыць новую тэхніку? Толькі 2,5 працэнта мяса, што здае раён, ідзе для яго жыхароў і пры-

тым па кааператывных цэнах. Толькі 15 працэнтаў насельніцтва карыстаецца водаправодам. Толькі на 40 працэнтаў заасфальтаваны высковыя дарогі. Людзі на вёсцы — у параўнанні з горадам — паранейшаму абдзелены дабротамі і паслугамі, адчуваюць сябе істотамі другога гатунку. Расчараваў аграрнікаў і сакавіцкі Пленум ЦК КПСС.

Перш чым паехаць у калгасы, знаёмімся з самым буйным прадпрыемствам Старых Дарог — МПМК-232, што займаецца будаўніцтвам. Начальнік яго, Яўген Дамітрыевіч Кандаўраў, родам з-пад Растова, вучыўся ў Ленінградзе, а вось прыжыўся ў беларускім гарадку і не толькі прыжыўся — выдавочна знайшоў сябе як кіраўнік, як гаспадарнік, урэшце як асоба. Гэта пры ім будаўнікі пераабсталывалі закінутае памяшканне складу пад бытавыя комплексы, абжыліся сваёй цяплячай і ўзялі ў арэнду сад (нават мёд свой маюць!). Сучасна абсталываны медпункт штогод абследуе здароўе работнікаў МПМК, прычым выяўлена, што хварэюць будаўнікі часцей за ўсё на «циск» і страўнік. Давалося падумаць і пра харчаванне: сваімі сіламі абсталывалі кафэ. А з лаянай адбылася цэлая гісторыя. Некалі давалося разабраць ужо ўзведзены фундамент пад не: так народ-

ны кантроль «эканомію» народныя грошы. Начальнік атрымаў строгу вымову. Лазно ўсё ткі пабудавалі, але цішком і ў іншым месцы, карыстаецца яна вялікім попытам, а ў басейне вучні з бліжэйшай школы праводзяць урокі фізкультуры — вучацца плаваць.

Гонар прадпрыемства і ўсяго раёна — футбольная каманда «Будаўнік», што ўваходзіць у вышэйшую лігу рэспублікі. Пакуль мы абедалі, Яўген Дамітрыевіч, так і не прысеўшы, паказаў нам здымкі мясцовых футбалістаў, а таксама ігракоў мінскага «Дынама», што неаднаразова тут наладжвалі матчы.

КАТОРЫ РАЗ пераконваюцца, што пры недасканаласці эканамічных і ўпраўленчых механізмаў чалавеку, асабе належыць немалая роля. Вось, напрыклад, старшыня калгаса «10 год Кастрычніка», былы партгор Сяргей Іванавіч Дарашэнка. Першае, што ён зрабіў, заступіўшы на пасаду, — аддаў ладную кантору пад пачатковую школу, а сам разам з бухгалтарамі перабраўся, як нам казалі, у «развалюху».

Або кіраўнік другога калгаса, буйнейшага ў раёне, — імя Скварцова і Маёрава — Іван Сяргеевіч Бродскі. Працаваў у РАПА, ва ўпраўленні сельскай гаспадаркі, а потым пайшоў старшынёй. «Тут жа зробіш што, дык бачыш сваю работу, а там...» Пабачылі работу старшыні і мы. Перш за ўсё паказалі нам так званы падсобны прамысел. Чатыры прамысловыя цэхі, саматужная амаль праца, невялікая колькасць занятых людзей, а прыбытак ёсць і карысць таксама. Раздабылі стары заводскі спісаны станок — немаведама якога года выпуску — і робяць цвікі. З вялікай цяжкасцю даста-

лі два аўтакавы — і плаўна едуць па канвееру банкі з тушонкай. Учарашніх школьніц пасадзілі шыць прасціны і спяцоўкі — вось і нявесты для юнакоў-механізатараў. А яблыкі, што па ўсёй рэспубліцы прападаюць, гінуць сотнямі тон, ідуць на жэле, адпраўляюцца на цукерачную фабрыку Мінска, Бабруйска, іншых гарадоў рэспублікі і краіны. Плануецца пабудаваць цяпліцу, а таксама лінію для вырабы дзіцячага харчавання. Наконт апошняга прыязджалі прадстаўнікі з Польшчы і Аўстрыі: вытворчасць будзе сумеснай. І ўсё гэта ўдалося зрабіць толькі ў апошнія гады, у новых умовах гаспадарання.

Трошкі патлумачу назву гаспадаркі. Скварцоў і Маёраў — гэта прозвішчы чырвонаармейцаў, замучаных у час акупацыі белараялкамі. Іх імёны навечна засталіся ў памяці людзей і ў назве калгаса.

Зацікавіла ўдзельнікаў вязнога семінара і наступнае пачынанне, надзвычай, як мне думаецца, перспектыўнае. Былы калгасны спецыяліст, зараз пенсіянер Георгій Сяргеевіч Капачына стаў на чале сельскагаспадарчага кааператыва, або камунгаса, як яго тут завуць. Перакрыць хату, скласці печ, падвезці і расплаваць лес, узаруць соткі, змалоць жыта на муку — вось далёка не поўны пералік паслуг, якімі карыстаюцца сельскія працаўнікі. А сярод іх, згадаем, шмат старых людзей, адзіночых бабур, — тых, каму раней даводзілася працаваць са сваімі палатамі ў ісправленне. Зараз справа пастаўлена інакш. Памяркоўныя цэны, выдзелены калгасам трактар — і поўны гасразлік. Вёска Языль, цэнтральная сядзіба калгаса, мае 500 двароў, так што бес-

справе захоўвання нацыянальнай спадчыны, яе прапагандае. Гэта, у першую чаргу, А. Рэсіна, В. Чуркіна, І. Панышына, Т. Сцебіна, Н. Высоцкая, С. Кітаніна, Т. Карповіч, Р. Бадзін, Л. Белікава, Р. Ібрагімаў і іншыя. 42 гады свайго жыцця аддаў музейнай справе Вячаслаў Браніслававіч Зелянко, які працуе і зараз. Працуючы шмат гадоў загадчыкам май-

адолее рэстаўрацыю сядзібы Валенція Ваньковіча, то ў 1990 годзе прыме наведвальнікаў і гэты філіял музея (экспанаты музея сабраны, абсталяванне зроблена), справа па рэстаўрацыі праекты работ па рэстаўрацыі сядзібнага дома ў Лошыцы на ўсходзе Мінска.

Нядаўна Міністэрствам культуры было прапанавана музею

шая экспазіцыя адкрылася на працягу кастрычніцкіх свят у 1939 годзе ў памяшканні былой Вышэйшай камуністычнай сельскагаспадарчай школы па вул. Карла Маркса. Як паведамляла газета «Звязда» 15 чэрвеня 1939 года «У новы будынак перавезена ўжо каля 600 карцін, гравюр, скульптур». Да пачатку Вялікай Айчыннай вайны фонды галерэі налічвалі больш за 4 тысячы экспанатаў. У гады вайны амаль уся калекцыя была знішчана за выключэннем некалькіх экспанатаў, якія былі адпраўлены перад вайной на выставы.

Адразу пасля вызвалення Мінска пачалася праца па адраджэнні галерэі. Супрацоўнікі Карціннай галерэі на чале з А. Аладавай актыўна пачалі пошукі экспанатаў для будучай галерэі. У выніку экспедыцыі па рэспубліцы, паездкі ў Маскву, Ленінград і іншыя гарады краіны з'яўляліся новыя экспанаты для галерэі. Кантакты з мастакамі Беларусі таксама спрыялі папаўненню твораў фондаў галерэі. (Яны размяшчаліся ў будынку Дома прафсаюзаў, што стаіць і цяпер на плошчы Свабоды). Дарчы, трэба адзначыць такі момант. У першыя дні пасля вайны, калі не хапала жылля (значная частка жыхароў Мінска жыла ў паўразбураных будынках альбо зусім у зямлянках), усё ж такі было знойдзена месца для Карціннай галерэі, музея Айчыннай вайны. Цяпер гэтаму можна толькі здзіўляцца, бо дэфіцыт, які атчынуў нас з усіх бакоў, здаецца, нарадзіў адзіную на ўсіх думку: як бы задаволіць нашы матэрыяльныя патрэбы. На духоўны дэфіцыт ніхто не звяртае ўвагі. Напэўна, людзі, нацяпнёўшыся жорсткасцю вайны, адчувалі большую патрэбу ў духоўным узгаўненні, чым мы зараз.

Прайшоў некаторы час, цесна стала ў памяшканні галерэі, паўстала пытанне аб будаўніцтве спецыяльнага будынка для яе. Па даручэнні ўрада рэспублікі архітэктарамі на чале з М. Бакланавым быў распрацаваны праект будынка,

які прадугледжваў дзве чаргі будаўніцтва. Першая была пабудавана ў 1957 годзе і адчыніла дзверы для наведвальнікаў, другая ж да гэтага часу існуе толькі на паперах. Колькі за гэты час нарад прайшло, колькі прынята розных загадаў, распараджэнняў, пастаноў, а справа па-ранейшаму не зрушылася з месца.

Як толькі была адбудавана першая чарга музея, пачаліся клопаты пра далейшае будаўніцтва, бо кожнаму вядома, што музей тая арганізацыя, якая накоплівае экспанаты і павінна іх захоўваць; спісваць або знішчаць іх нельга. Акрамя таго, першая чарга музея не прадугледжвала фондасховішчаў, рэстаўрацыйных майстэрняў і другіх падсобных памяшканняў, якія з'яўляюцца неад'емнай часткай кожнага музея. Усё гэта было прадугледжана ў другой чарзе.

Праз некаторы час у канцы 1970-х гадоў, нарэшце, было вырашана прадоўжыць будаўніцтва, але не доўга давялося радавацца супрацоўнікам музея. Вядома, застойная паста нова аб кансервацыі будаўніцтва ўстаноў культуры загубіла мару атрымаць другую чаргу музея. Новы віток хаджэння па інстанцыях даў плён у 1985 годзе, калі рашэннем урада рэспублікі было прапанавана вырашыць становачую праблему музея. Так як стары праект не адпавядаў да гэтага часу сучасным патрабаванням захавання музейных экспанатаў, было вырашана рабіць новы праект. Група архітэктараў на чале з В. Бяляніным распрацавала новы праект другой чаргі музея. Урадам былі выдзелены сродкі для будаўніцтва, была ўзгоднена будаўнічая арганізацыя, засталася толькі будаваць, але ўзніклі новыя пытанні.

Па-першае, трэба было дамовіцца, каб Вышэйшая партыйная школа пераўтварыла свае службы з двухпавярховага дома, які пападаў пад новае будаўніцтва і павінен быў знесены. Вырашалі гэтае пытанне, будаўнікі паставілі другое. Спілуйце, кажучы, дрэвы, тады будзем будаваць... Спілава-

лі. Супрацоўнікі музея замест таго, каб займацца сваёй непасрэднай працай, перакваліфікаваліся ў лесарубаў, пілавалі, грузілі, вазілі. Здаецца, усё зрабілі — будуйце, калі ласка. Прывезлі некалькі шчытоў плота, паставілі ізноў кропку. Кажучы, жыхары з дома № 25, што па вул. Кірава, не даюць згоды на будаўніцтва.

Не так даўно ў памяшканні мастацкага музея адбылася сустрэча жыхароў гэтага дома, прадстаўнікоў гарвыканкома, Міністэрства культуры БССР, адміністрацыі музея. Расалі пытанне далейшага лёсу будаўніцтва.

Сутнасць справы ў тым, што калі ўзнікла пытанне аб нязручнасці для жыхароў у выніку стварэння прыбудовы да музея, Савет Міністраў БССР вынес рашэнне прадаставіць жыхарам кватэры ў другім месцы. На гэтай сустрэчы прадстаўнікі гарвыканкома запэўнілі жыхароў, што іх правы не будуць ушчэмлены і яны атрымаюць раўнацэнныя кватэры, толькі, маўляў, дазвольце пачаць будаўніцтва, бо музей знаходзіцца ў пагражальным стане. Тэрмінова трэба ратаваць нацыянальнае багацце. Камунікацыі больш за трыццаць гадоў не рамантаваліся, пры аварыі можа здарыцца непапраўнае. Выдзяленне новых кватэр павінна пачацца ў 1990 годзе, а цяпер трэба пачаць хоць бы падрыхтоўку да будаўніцтва, каб у будучым годзе больш інтэнсіўна, пасля высялення жыхароў, разгарнуць будаўнічыя работы. Жыхары ж, пагражаючы рознымі скаргамі, патрабавалі ад Мінгарвыканкома, каб нават падрыхтоўка да будаўніцтва не вялася. Мінгарвыканком здаўся, будаўнікі ж нават узрадаваліся, бо нязручны, нявыгадны для іх гэты аб'ект.

Такім чынам, пакуты музея прадаўжаюцца. Хутка, калі так пойдзе справа, музей будзе вымушаны закрыць апошнія залы...

К. ФЕДАРЫШКІН,
галоўны захавальнік
Дзяржаўнага мастацкага
музея БССР.

Ліст у рэдакцыю

ВАКОЛ МУЗЕЯ

Развагі пасля юбілею

стэрны музея, ён адказваў за ўпакоўку твораў на выставы, за іх афармленне.

Амаль кожны выступаючы на ўрачыстым вечары адзначаў вялікія заслугі былога дырэктара музея Алены Васільеўны Аладавай, якая аддала ўсё сваё жыццё адраджэнню і станаўленню музея. Пад яе кіраўніцтвам ён стаў вядомым ў краіне і па-за яе межамі.

Многа новых форм прапагандысцкай работы ўжываецца ў апошнія гады музеям. Гэта лекторыі выхаднага дня, сярод якіх асаблівай цікавасцю карыстаецца лекторыі для дзяцей малодшага школьнага ўзросту, музычныя вечары ў музеі, гурткі юных мастацтвазнаўцаў.

Дзяржаўны мастацкі музей БССР адзіны з музеяў рэспублікі, які мае такую колькасць ліляў. Прымаюць наведвальнікаў музей народнага мастацтва ў Раўбічах пад Мінскам, музей В. Бялыніцкага-Бірулі ў Магілёве, вясковая карцінная галерэя ў вёсцы Гурыны Мазырскага раёна. У гэтым годзе адкрылася выставачная зала ў Манастырскім падвор'і ў Гальшанах, дзе вядзецца зараз рэстаўрацыя. У будучым годзе плануецца адкрыць экспазіцыю ў частцы замка ў Міры. Калі Белрэстаўрацыя

ўзяцца за стварэнне музея тэатральнага і музычнага мастацтва, які размесціцца ў Верхнім горадзе ў адраджаючых помніках архітэктуры.

З дапамогай супрацоўнікаў музея былі адчынены карцінныя галерэі ў Магілёве ў будынку, дзе размяшчаўся гарком партыі, г. Горкі Магілёўскай вобласці і ў мястэчку Зембін на Барысаўшчыне. Супрацоўнікі музея аказвалі дапамогу супрацоўнікам Віцебскага абласнога краязнаўчага музея па стварэнні экспазіцыі ў Здраўнёва.

Улічваючы высокі прафесійны ўзровень супрацоўнікаў і вялікі вопыт у стварэнні музеяў, Міністэрства культуры БССР надало яму абавязкі метадычнай работы па стварэнні экспазіцыі, карцінных галерэй і мастацкіх музеяў.

Вялікую патрэбную справу робяць супрацоўнікі музея і па развіцці самога музея. За пасляваенны час у фондах музея сабраны і навукова апрацаваны больш за 20 тысяч экспанатаў беларускага, рускага і замежнага мастацтва, але гледчы могуць пазнаёміцца толькі з невялікай часткай гэтага духоўнага багацця. Чаму ж так атрымліваецца?

Звернемся да гісторыі. Пер-

У музеі самадзейнага мастака І. ЛІЗУРЫ (аўтар — крайні справа).

працоўе кааператарам не пагражае.

Дарэчы тут будзе адзначыць, што Старадарожскі раён адзін з першых у рэспубліцы перайшоў на новую форму аплаты — ад канчатковай прадукцыі. Калі недавыкананы план — гэта адбіваецца на заробку і галоўных спецыялістаў, і работнікаў аддзела кадраў, і бухгалтараў, — літаральна ўсіх. Ці дало гэта прыкметны вынік? Пакуль што не бачна...

ХОЦЬ ПРАГРАМА семінара (а ён быў двухдзённы) прадугледжвала знаёмства ў асноўным з сацыяльна-эканамічным развіццём раёна, усё ж не абышлі пытанні асветы, культуры. Пазнаёмліліся мы з рэчышчам па дрэве Ігарам Іванавічам Лізурам, паглядзелі музейчык, спрэс застаўлены яго самабытнымі вырабамі. Сярод іх і выявы людзей — дзед Вікенцій, Юзічак, Вова-баяніст, рыбак; усе сагрэтыя ўсмешкай, дабрыйні. І ладная кампанія міфічных істот — ведзьмы, лясавікі, дамавікі, зноў-такі ачалавечаныя гумарам. І вялікая колькасць дасціпных шахмат-

ных фігурак... Пад кожнай работай — подпіс, своеасаблівы каментарый, пазначаны мастацкай зоркасцю і чуйнасцю да слова. Дзіўна было даведацца, што аўтар, работы якога экспанаваліся на выставах Польшчы і ГДР, нават не мае звання народнага майстра.

Раздзяліўшыся на творчыя групы, мы выступалі ў новай раённай бальніцы, у сярэдняй школе № 4, у калгасе «Дружба», на маслазаводзе. Школа, дзе давялося пабываць У. Рубанаву, В. Войціку і мне, мае эстэтычны ўхіл. У ёй працуюць танцавальныя гурткі, хор хлопчыкаў, групы выяўленчага мастацтва. Рыміка тут — паўнацэнны школьны прадмет, яна ўведзена ў расклад. І што — з неспрыячкі — звяртае на сябе ўвагу: беларускае слова і нацыянальная сімволіка ў афармленні — тое, што нічога не каштуе і чаго так цяжка дамагчыся ад органаў народнай адукацыі.

— Дык што, будзем размаўляць па-беларуску? — звяртаецца да старшакласнікаў сакратар абкома У. Д. Атрошчан-

Гаворка з самымі маленькімі. Дзіцячы сад калгаса «Герой працы».

ка. Настаўнікі школы яго ведаюць і пры выпадку не забываюць выказаць свае просьбы, паскардзіцца на цяжкасці. Адзін камп'ютэр на школу — хіба гэта нармальна?..

У садках раёна — новыя, беларускія праграмы дашкольнага выхавання. Але няма аднадушша ў выхаватэлек. Калі адна, напрыклад (калгас «Герой працы»), піша на роднай мове планы, размаўляе з дзецьмі, то другая (калгас «10 год Кастрычніка») заяўляе, што з мовай праблема і спасылкаецца на адсутнасць метадычных распрацовак.

Даўнія, жагаўцелы ад часу надпісы тыпу «ткацкі станок» псуецца уражанне і ад добрага ўвогуле музея ў Горкаўскай СШ. Школа гэта старэйшая ў раёне, з добрымі традыцыямі: у 1979 г. яна адзначыла сваё стагоддзе. Аднак статыстыка сумная. Калі ў канцы 50-ых гг. у ёй навучалася звыш 400 дзяцей, то зараз толькі 130.

Такое ж становішча ва ўсіх, бадай, вясковых школах. Дык ці варта дзівіцца, што ў цэлым

раёне не знайшлося ахвотніка ўзяць у арэнду зямлю ці ферму? Нават бульбу ў калгасах выбіраць няма каму. Сёлета студэнты працавалі мала, — уступілі ў сілу прынцып добраахвотнасці. «Якая можа быць добраахвотнасць, калі завал з харчовай праграмай, калі ўраджай гіне?» — абуралася гаспадарнікі. Падтрымлівае іх у гэтым пытанні і сакратар абкома партыі К. К. Дзягілеў (ён разам з У. Д. Атрошчанкам і А. М. Рабіцавай суправаджае творчую групу). Кузьма Кузьміч усё сталее жыццё прысвяціў сельскай гаспадарцы і не стамляецца прыкмячаць, як часта, многа і ахвотна дзяржава крыўдзіць нашу вёску.

У калгасе «Сяг камунізму» пасля знаёмства з тымі што адбудаванымі Домам жывёлавода і Домам механізатара зноў адбылася спрэчка. Чаму сацкультбыт (моднае цяпер слоўца!) развіваецца ў асноўным на вытворчасці, а самі вёскі падчас застаюцца без клуба, без лазні? Чаму чалавек па-ранейшаму не адчувае сябе гаспадаром на зямлі? Чаму затрымлі-

ваецца прыняцце Закона аб зямлі? Да пытання пра ўласнасць старшыня калгаса Л. С. Пархімовіч прывёў мясцовы жарт: «Калгасныя пчолы — такія гультаі, не вытурываюць з вулля, а нашы лятучы і лятучы...» Мы смяёмся, але, згадзіцеся, задумацца ёсць пра што...

І ВОСЬ — падвядзенне вынікаў семінара.

К. Цвірка. Такія паездкі — карыснае пачынанне Мінскага абкома. Старадарожскі раён ведаю знутры, са сваёй Зялёнай Дубровы і рады таму, што ён ідзе на ўздых.

В. Войцік. Самае цікавае, што мы пабачылі, гэта не саўны і не фермы, а самі людзі. А сустрэч з працаўнікамі вёскі было ўсё ж малавата.

У. Рубанав. Арганізацыя семінара выключная, нідзе ніводнай затрымак. Нам хацелі паказаць, што ў раёне зроблена для людзей. А галоўная задача — як разняволіць вясцоўца, як вярнуць яму пачуццё гаспадарства.

М. Бушчык. Усё, што ў раёне зроблена, тычыцца больш «цела», чым душы. Не адчуваецца духоўнай атмасферы, няма цягі ў простага чалавека да культуры, да мастацтва, да сваях каранёў.

І. Міско. Дзякуючы такім паездкам, мы знаёмімся і адзін з адным. Не сакрэт, што нашы творчыя саюзы раз'яднаны, што многіх твораў мы ведаем толькі па прозвішчам.

І. Шальманаў. Улады паварочваюцца тварам да чалавека працы — вось самае асноўнае, што я вынес з паездкі ў Старадарожскі.

Як бачым, у кожным выказванні ёсць сваё праўда...

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ,
спецыяльны карэспандэнт
«ЛіМа».

ЧАС СТАЦЬ УСІМ

«ЗЯЛЁНЫМІ»

3 пленума Партызанскага РК КПБ

Слова «экалогія» з навуковага, вузка спецыяльнага ўжытку стала сёння вунь якім ходкім. На жаль, папулярнасць гэтая дае мала радасці. Усё часцей раздаюцца папярэджанні, што чалавецтва знаходзіцца на грані катастрофы; усё актыўней гучаць заклікі: каб выратаваць наш агульны дом — Зямлю, а гэта значыць і саміх сябе, патрэбны рашучыя меры.

Становішча ж сапраўды надзвычайнае. І не толькі ў «іх», як мы дагэтуль былі перакананы, а ў «нас». Стольны Мінск у гэтых адносінах не выключэнне. Як сведчаць навуковыя дадзеныя, штогод на галаву кожнага жыхара горада «выкідаецца» больш як 100 кілаграмаў пылу, ніслот, шчолачаў, розных сумесляў — ледзь не ўся табліца Мендзялеева.

Гэта па Мінску ў цэлым, але ў сталіцы рэспублікі ёсць яшчэ свайго роду індустрыяльнае сэрца — Партызанскі і Заходні раёны. У Партызанскім раёне на сённяшні дзень налічваецца 7 тысяч 600 крыніц шчоднага забруджвання. Звесткі гэтыя прагучалі з вуснаў першага сакратара Партызанскага райкома партыі А. М. Герасіменкі на нядаўнім, V пленуме райкома КПБ. Галоўнае пытанне, якое разглядалася на пленуме, фармулявалася так: «Справаздача члена КПСС, галоўнага інжынера Беларускага інструментальнага вытворчага аб'яднання А. Марчука аб рабоце, што праводзіцца па ўкараненні ў вытворчасць сучасных эналагічных чыстых тэхналогій, мерапрыемстваў па ахове акаляючага асяроддзя на інструментальным заводзе». Падобнае пытанне выносілася на разгляд пленума гарадскога райкома партыі, здаецца, упершыню.

На жаль, па-ранейшаму больш-менш кілапочыцца аб тым, каб рытмічна працавала «рабочае сэрца» горада, мала хто думае пра яго «лёгка». Справаздачу перш за ўсё трымалі, канечне, кіраўнікі інструментальнага аб'яднання, але, як і трэба было чакаць, гаворка выйшла за межы аднаго прадпрыемства.

Намеснік галоўнага інжынера вытворчага аб'яднання «Мінскі трантарны завод» імя У. І. Леніна В. Харытановіч намалваў надзвычай прывабную карціну: і гэта зроблена, і тое робіцца, і планы па ахове навакольнага асяроддзя вялічэй... Але выступіў старшыня Партызанскага раённага таварыства аховы прыроды П. Чыжэўскі, і высветлілася, што ўсё далёка не так, як падаецца трантарнаўцам.

Праўда, не паспеў Пётр Пятровіч пакинуць трыбуну, як у зале пачуўся голас: «Не дазваляю зневажаць калектыў завода!» Вось так...

Як значыць у садыкладзе генеральнага дырэктара вытворчага аб'яднання «Трансістэма» Л. Пенер, які займаўся прывабнай эналагічнага становішча на інструментальным заводзе, у яго-таго страусіная псіхалогія. Многае мяне, маўляў, не тычыцца, а каб спакойна было — схаваў галаву і нічога не бачыш. Бацьчы жа многае неабходна. Хоць бы тое, што інструментальны ажно 95 працэнтаў сваёй прадукцыі адпраўляюць за межы Беларусі і толькі рэшту пакідаюць рэспубліцы. І справа нават не ў бязмежнай шчодрасці, якая таксама павінна мець разумныя межы, а ў тым, што сама тэхналогія ў аб'яднанні далёка не эналагічна чыстая. Парадокс, ці не так? Нам — забруджанае паветра, вада, а вам — гатовая прадукцыя.

Кіраўніцтва інструментальнага, трантарнага заводаў можна запрэчыць: а ці адны мы! Ёсць жа яшчэ і гіпсавы завод. Гэты як запыліць... Што праўда, то праўда. Як паведміў галоўны санітарны ўрач раёна І. Першы, нягледзячы на ўсе захады, прадпрыемства за межы горада выносіцца не будзе, а вось магутнасці яго павялічваюцца ўдвая... А. Герасіменка гэта называе эналагічным злаччыствам.

Член бюро райкома, токар-расточнік матэрнага завода, народны дэпутат ССРСР Л. Дзюсаў не хаваў абурэння, калі прыгадаў, як на нядаўнім II З'ездзе народных дэпутатаў добрая трэць прысутных не вельмі хвалілася, калі гаварылася аб складанай абстаноўцы ў раёнах, якія пацярпелі ад аварыі на Чарнобыльскай АЭС.

Дырэктар Навунова-даследчага інстытута экспертызы працаздольнасці і інваліднасці Э. Зброўскі прывёў такую лічбу: штогод у рэспубліцы інвалідамі становіцца 45 тысяч чалавек. На першым месцы стаць сардэчным захворванні — 30 працэнтаў, на другім аналагічныя — 24, траўмы — 13 працэнтаў. У гэтым спісе ёсць і такая графа — прафесійныя захворванні. Як бачым і не шмат, усёго 0,3 працэнта. Кіраўнікі прадпрыемстваў, які высветлілася, адказваюць толькі за тое, ці павялічваюцца іх колькасць... Астатнія ж захворванні мала каго тычацца. Ці трэба паўтараць, што і хваробы сэрца, і аналагічныя захворванні не самі па сабе ўзнікаюць! Вінавата зноў жа эналагічнае становішча.

На пленуме закраналіся і іншыя аспекты праблемы. Гаварылася аб неабходнасці стварэння стройнай сістэмы аховы прыроды, прыняцці спецыяльнай «Мінскай эналагічнай праграмы», выдзялення ў рэспубліцы плошчы пад спецыяльныя палігон для захоўвання таксічных рэчываў, узмацнення пракурорскага нагляду і кантролю за выкананнем прыродаахоўнага ананадаўства, утварэнні ў Мінску, і ў рэспубліцы ў цэлым спецыялізаваных будаўнічых, мантажных і наладачных арганізацый, якія будуць займацца ўвядзеннем і рэканструкцыяй прыродаахоўных аб'ектаў, вызначачь парадак ўводу на прадпрыемствах раёна ачышчальных збудаванняў...

Зразумела, што многае са згаданага не ў магчымасці і не ў кампетэнцыі раёна. Але, як правільна адзначалася ў выступленнях А. Герасіменкі і Л. Дзюсава, усім нам сёння пара «пазелянець», і чым хутчэй — тым лепш.

А. МАРЦІНОВІЧ, спецкар. «ЛіМа».

РЭДАКЦЫЙНАЯ ПОШТА гэтых дзён — другой паловы снежня і пачатку студзеня — нагадала нам пошту 1986 года, менавіта таго часу, калі на старонках штотыднёвіка з'явілася публікацыя «Закон і вакол закона». Тады ўпершыню, бадай, так шырока выплеснуліся ў лістах чытачоў іх трывога і клопат за лёс роднай мовы.

Гэты матыў з таго часу ці не дамінаваў у чытацкай пошце ўсіх чатырох гадоў перабудовы. Пра што б ні пісалі нам чытачы, заўсёды ў іхніх лістах падтэкстам ці водгулле гучала і тэма вычаравання, адраджэння роднай мовы.

мове, і вучылі нас тыя ж самыя настаўнікі.

У час застою, у час псеўдаінтэрнацыяналізму і татальнай дэнацыяналізацыі масава, самавольна, не пытаючыся ні ў бацькоў, ні ў дзядзю, беларускія школы аб адным дні пераводзілі на рускую мову. Зрабіць гэта мог любы старшыня сельсавета, нават дырэктар саўгаса ці старшыня калгаса.

Дык чаму ж цяпер вяртанне справядлівасці задаўжваецца на пяць і нават на ўсе дзесяць гадоў!

Прыслаў ліст супрацоўнік НДІ педагогікі МНА БССР Яўген М'яфодзьевіч

«ХОЧАЦА ВЕРЫЦЬ!»

Чытачы «ЛіМа» абмяркоўваюць праект Закона «Аб мовах у Беларускай ССР»

І вось новы ўсплёск лістоў на гэтую ж тэму. Выклікаю ён апублікаваннем праекта Закона «Аб мовах у Беларускай ССР». Праўда, падабенства тут, бадай, толькі колькаснае, бо змест і пафас сённяшніх чытацкіх лістоў зусім іншыя ў параўнанні з лістамі чатырохгадовай даўнасці. Сённяшнія лісты — гэта, пераважна, падтрымка асноўных палажэнняў праекта закона, шчырае спадзяванне на тое, што неўзабаве роднае слова набудзе на сваёй зямлі правы грамадзянства і загучыць вольна, шырока і горда.

Вось што піша, напрыклад, дацэнт кафедры філасофіі Беларускага політэхнічнага інстытута Анатоль Васільевіч Шластаковіч:

«Я рады за праект Закона аб мовах у Беларусі і выказваю самую шырую падзяку тым людзям, хто яго распрацаваў, хто выносіў на абмеркаванне і г. д. І ўсё ж не магу не выказаць некаторых асабістых прапановаў. Можна, і не толькі асабістых, бо ў абмеркаванні праекта ў нашым інстытуце прымала ўдзел больш як 800 студэнтаў. Думкі зводзіліся ў асноўным да наступнага:

тэрмін пераходу на беларускамоўнае выкладанне ў вышэйшых навучальных установах вымяраць дзесяцігоддзем зусім неэмацызгодна і рабіць гэтага не трэба. За дзесяць гадоў можна вывучыць і замежную мову, а сваю родную забыць. У нашых ВНУ, як і ў школах, працуюць выкладчыкамі галоўным чынам беларусы і вучацца таксама пераважна беларусы. Мову яны ведаюць, ім не хапае практыкі. За тры, самае большае за пяць гадоў, пры ўмове, што будзе ўзаконена адпаведная практыка, кожная вышэйшая навучальная ўстанова цалкам прыойдзе на беларускую мову без асаблівых цяжкасцей. У нашым БПІ, дзе я працую больш за 20 гадоў, пераход на беларускамоўнае выкладанне і навучанне можна зрабіць і ў больш сціслы тэрмін. Я асабіста ўжо другі год выкладаю курс этыкі на беларускай мове, і ні я, ні студэнты не адчуваюць у гэтым асаблівых цяжкасцей, няма і непаразумеўняў».

Прафесар кафедры інфарматыкі і вылічальнай тэхнікі Беларускага інстытута народнай гаспадаркі Мікола Савіцкі (так ён падпісаўся) працягвае тэму ўжывання роднай мовы ў вышэйшай школе:

«У сістэме навучальных устаноў, — піша ён, — сфарміраваўся рэдакцыйны корпус выкладчыкаў, беларусаў па нацыянальнасці. Значная частка іх не разумее і не хоча разумець з-за сваёй інтэлектуальнай ляноты месца роднай мовы ў вырараванні беларускай нацыі ў бліжэйшай гістарычнай перспектыве. Для такіх выкладчыкаў і дзесяцігадовы тэрмін увядзення закона ў дзеянне нічога не дасць, асабліва калі гэты закон некакрэты. Вось чаму ў трэцім раздзеле «Мова адукацыі, навукі і культуры» лагічна ва ўсіх артыкулах запісаць адназначна — НА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ».

Прафесар Іван Мікалаевіч Мірончык таксама мінчанін, піша:

«Праект робіць дваікае ўражанне: радаснае і сумнае. Радаснае, бо нарэшце-такі ён паявіўся на свет божы, што ён аб'яўляе родную мову дзяржаўнай. А сумнае — бо запазніўся ён на некалькі гадоў, бо ўвядзенне яго ў дзеянне занадта расцягваецца».

Я з Заходняй Беларусі. Вучыўся ў польскай пачатковай школе, беларускіх тым часам не было. У школе размаўляць па-беларуску забаранялі. Пасля ўз'яднання літаральна праз месяц наша школа пачала працаваць на беларускай

Лаўрэль. Шкада, што ліст не выпадае надрукаваць цалкам, таму працтуем з яго хоць некалькі мясцін:

«У Навукова-даследчым інстытуце педагогікі МНА БССР, які павінен працаваць на беларускамоўную школу, бо рускамоўная можа карыстацца [і карыстаецца] падручнікамі і дапаможнікамі для школ РСФСР, беларуская мова не ў пашане. Выходзіць наадварот: большасць даследаванняў адрасуецца настаўнікам і вучням рускамоўных школ. За многія гады маёй працы ў інстытуце я не памятаю, каб хто-небудзь, акрамя супрацоўнікаў аддзелаў беларускай мовы і літаратуры, падаў на зацвярджэнне Вучонага савета рукапіс на беларускай мове. Гэта ўжо там, у выдавецтве, шукаюць перакладчыкаў і выдаюць па-беларуску. Такім чынам, практычна ўсе падручнікі і дапаможнікі, акрамя як па мове і літаратуры, у беларускамоўных школах перакладныя».

Калі ўжо гутарка зайшла аб выхаванні, гэтым самым балючым пытанні нашай школы, то фармальна ў інстытуце ўсё даволі гладка. Самым вялікім аддзелам традыцыйна з'яўляецца аддзел камуністычнага выхавання. Але, скажыце, каго могуць выхаваць людзі, якія не ведаюць ні роднай мовы, ні літаратуры, ні фальклору народа, ні яго гісторыі і культуры!

Вось такое становішча з нацыянальнымі кадрамі ў НДІ педагогікі. Яшчэ горшае яно ў Рэспубліканскім, Мінскім гарадскім і абласных інстытутах удасканалення. А яны ж закліканы павышаць прафесійны ўзровень настаўнікаў, якія працуюць і ў школах з беларускай мовай навучання. А хто з выкладчыкаў ведае беларускую мову! Чаму на курсах удасканалення не чытаюцца лекцыі па гісторыі і культуры Беларусі! Што можна сказаць школьнікам класны кіраўнік, які сам незнаёмы з навіейшымі творамі беларускай літаратуры, музыкі, жывалісу, з даследаваннямі ў галіне гісторыі і археалогіі! Словам, вырашыць усё гэтыя пытанні можна толькі шляхам разгорнутай беларусізацыі. А без надання беларускай мове статусу адзінай дзяржаўнай мовы ў БССР зрабіць гэта проста немагчыма».

Нарэшце, яшчэ адзін ліст, радкі з якога хочацца тут прывесці, каб у чытачоў складалася больш-менш поўнае ўяўленне пра характар народжанай праектам закона лімаўскай пошты. Даслаў яго выкладчык Полацкага педвучылішча, заступаны настаўнік БССР Мікалай Макаравіч Пятрэнка. Ён, у прыватнасці, піша:

«У першую чаргу выклікаюць задавальненне тыя артыкулы праекта закона, дзе гаворыцца пра значнае пашырэнне функцыянавання роднай мовы — у дзіцячых садах, школах, сярэдніх спецыяльных і вышэйшых навучальных установах, у савецкіх і партыйных органах, судах і пракуратуры, — словам, беларуская мова стане РАБОЧАЙ мовай у рэспубліцы. І гэта справядліва. Так і толькі так павінна быць».

Разам з тым праект закона гарантуе развіццё іншых нацыянальных моў, што будуюць у Беларусі, у тым ліку і рускай мовы як мовы міжнацыянальных зносін».

Далей М. Пятрэнка выказвае свае заўвагі, прапановы і ўдакладненні да асобных артыкулаў праекта. Так, ён адзначае:

«Чаму, скажам, трэба адводзіць 5 гадоў на тое, каб увесці друкаванне на беларускай мове выбарчай дакументацыі! Думаецца, тут хопіць і аднаго года».

Хопіць, на мой погляд, і 2-3 гадоў (а не 3-5) для таго, каб кожны кіраўнік [арт. 6] змог вывучыць і карыстацца ў сваёй рабоце беларускай мовай. Тое ж самае можна сказаць пра пераход на выхаванне і навучанне на беларускай мове ў дзіцячых садах на працягу 5 гадоў, а ў школах — 10 гадоў. На мой погляд, гэты пераход павінен ажыццяўляцца неадкладна, з першага года выхавання ці вучобы, каб паступова за 5 гадоў дзіцячы сад і за 10 гадоў школа сталі беларускімі».

У артыкуле 10-м сказана, што тэхнічная і праектная дакументацыя рыхтуецца на беларускай або на рускай мове. Ці не лепш было б запісаць так: на беларускай мове, а з улікам прызначэння — на рускай ці іншай мове!

У артыкуле 7-м запісана, што акты вышэйшых органаў дзяржаўнай улады і кіравання друкуюцца на беларускай і рускай мовах. Думаецца, дастаткова друкаваць іх на беларускай мове як дзяржаўнай мове рэспублікі, а калі трэба адсылаць гэтыя акты ў саюзныя органы, саюзныя рэспублікі — тады і на рускай».

На мой погляд, не надта канкрэтна гучаць словы ў артыкуле 8-м: «...а пры неабходнасці — руская». Відаць, трэба было б удакладніць, што гэта за неабходнасць, з чым яна звязана».

Артыкул 22 не зусім, мне здаецца, дакладна выказаў «права на выхаванне і адукацыю на беларускай і рускай мовах». Ці не лепш было б запісаць: «на беларускай мове, а для іншых нацыянальнасцей, што жывуць у Беларускай ССР, — на рускай ці іншых мовах». Гэта добра стасавалася б і з артыкуламі 23-м і 24-м».

Не зусім ясна з артыкула 25-га, што гэта за спецыяльнасці і прафесіі, для якіх патрэбна навучанне і выхаванне на рускай ці іншых мовах. Тут патрэбна больш канкрэтнасці».

Разумею, што для забеспячэння выканання закона спатрэбіцца кадры, асабліва педагогічныя, якія рыхтуюцца ў ВНУ педагогічнага профілю і педвучылішчах. Таму, на мой погляд, трэба было б вылучыць гэтыя ўстановы і ўказаць, што іх трэба неадкладна пераводзіць на беларускую мову, каб у бліжэйшыя 2-4 гады падрыхтаваць настаўнікаў і выхавальнікаў, якія б змоглі і выкладаць, і вучыць, і выхоўваць на беларускай мове».

Ліст свой Мікалай Макаравіч заканчвае такімі словамі: «Хочацца верыць, што праект стане Законом, што беларуская мова нарэшце стане дзяржаўнай мовай рэспублікі, што яна не памрэ — будзе развівацца, функцыянаваць, што ўсюды будзе гучаць мілагучнае роднае слова».

Як бачыце, тав. Пятрэнка падказаў нам і назву нашага агляда. Менавіта гэтакім жыццёвыраджальным спадзяваннем — «Хочацца верыць!» — прасякнута пераважна большасць лістоў. Прынамсі, ніводзін наш чытач не ўсумніўся ў неабходнасці надання беларускай мове ў рэспубліцы статусу дзяржаўнай».

У гэтых пяці лістах, якія мы працягвалі тут досыць шчодро, — квінтэсэнцыя, так бы мовіць, рэдакцыйнай пошты, выкліканай публікацыяй праекта Закона «Аб мовах у Беларускай ССР»».

ТАК, вельмі многія чытачы выказваюць нязгоду з тэрмінамі ўвядзення закона ў тыя ці іншыя сферы жыцця рэспублікі, найперш з тэрмінамі пераводу на беларускую мову школ і вышэйшых навучальных устаноў. Пра гэта пішуць Д. Круціц з Віцебска («Мне здаецца, 3, 5, а тым больш 10 гадоў — гэта такія тэрміны, за якія беларуская мова можа быць зусім вынішчана»), дыктар рэспубліканскага радыё Аляксей Свістунювіч і шматлікія яго сямейнікі і сваякі («Тры гады — артыкулы 6, 7, 8, 12, 13, 14, 33, пяць гадоў — артыкулы 15, 16, 17, 18, 19, 20»), навучэнка Чарнігаўскага юрыдычнага тэхнікума Валяніна Шапавалава («10 гадоў для ўводу ў дзеянне — гэта вельмі шмат, за такі тэрмін мы можам страціць і тое, што мае», Сяргей Іванавіч Шніп з Гродна («Тэрміны ўводу ў дзеянне паасобных артыкулаў занадта задаўжаны»), выкладчыца матэматыкі СШ №54 г. Мінска Валяніна Іванавіч Шапавалава («Думаю, што ў дашкольных установах хопіць і трох гадоў, каб перайсці на беларускамоўнае, а ў сярэдніх школах, прафесійна-тэхнічных вучылішчах дастаткова пяці гадоў. Пішу гэта як практык, як чалавек, які ўжо больш за трыццаць гадоў працуе з дзецьмі ў школе»), старшыня суполкі ТБМ мінскай СШ №98 С. Дзямідовіч і члены суполкі А. Калаяда, Т. Цалуйка, З. Бацькова, Д. Хамянок, В. Качаржэнка і В. Круціч («На нашу думку, патрэбны больш сці- (Працяг на стар. 13).

Менш года застаецца да адкрыцця XXVIII з'езда КПСС, на які з'яўцца прадстаўнікі дваццацімільённага атрада камуністаў краіны, каб вызначыць далейшы лёс партыі. Але ўжо сёння агульныя контуры абноўленай КПСС паўстаюць у перадаз'ездаўскай дыскусіі, што набірае моц у партыйных арганізацыях і на старонках друку.

Камуністы нашай рэспублікі таксама крочаць насустрач свайму вышэйшаму форуму — XXXI з'езду Кампартыі Беларусі, на якім належыць прыняць праграму дзеянняў рэспубліканскай арганізацыі, вызначыць яе ролю і месца ў абноўленай КПСС. Напярэдадні з'езда многае трэба пераасэнсаваць, што і спрабуе рабіць у сваім артыкуле малады філосаф і публіцыст А. Майсеня.

ТАК, менавіта аб партыі, якая знаходзіцца сёння на пераломе, наша гаворка. Ці здолее партыя адстаяць сваё права быць палітычным авангардам у грамадстве? Ці можа даказаць сваю здольнасць да самаабнаўлення і самаразвіцця? Пытанні не надта звыклія, аднак жа — яны ўзнікаюць і шукаць адказы на іх трэба, бо лёс партыі — гэта лёс перабудовы, лёс усяго нашага грамадства. Партыя ўзяла на сябе адказнасць за палітыку рэвалюцыйных пераўтварэнняў. І калі яна «хоць быць палітычным авангардам грамадства, выконваць гэтую місію і далей, а грамадства мае патрэбу ў такой авангарднай сіле, носьбіце праграмных мэт, партыя павінна і перабудоўвацца хутчэй, чым грамадства» (М. Гарбачоў). Мінуты часы, калі кіруючая роля партыі паступіла на ўзроўні гістарычнай непазбежнасці. Сёння відавочна, што ніякая дэклараваная па сацыяльным заказе гістарычная непазбежнасць, няхай нават і падмацаваная канстытуцыйным палажэннем, не зможа пазбавіць партыю ад неабходнасці лічыцца з законамі грамадскага развіцця, праводзіць карэнныя пераўтварэнні ўнутры сябе, у сваёй дзейнасці на кожным вітку спіралі грамадскага прагрэсу. Патрэбен палітычны рэалізм, патрэбен цвярозны аналіз цяперашняй грамадска-палітычнай сітуацыі ў духу ленинскага мыслення: «Сіла наша была і будзе ў тым, каб цвяроза ўлічваць самую цяжкія паражэнні, пераймаючы іх вопыт таго, што належыць змяніць у нашай дзейнасці. І таму трэба гаварыць адкрыта. Гэта цікава і важна не толькі з пункту гледжання тэарэтычнай праўды, але і з практычнага боку. Нельга навучыцца рашаць свае задачы новымі прыёмамі, калі наш учарашні вопыт не адкрыў вочы на няправільнасць старых прыёмаў».

Гэтага ленинскага дыялектычнага мыслення, гэтага ўмення і перакананасці «гаварыць адкрыта» нам якраз сёння і не хапае. А вось заклінанні імем Леніна ў лепшых традыцыях мінулага, калі асвятлялі ім далёка не праведныя справы, ажно занадта. Як гаварылі старажытныя, мёртвыя хапаюць жывых: псіхалагічныя і ідэйныя стэрэатыпы — рэч вельмі жывучая, яны па загаду не адыходзяць. І сёння, у перыяд перабудовы і пад яе прыкрыццём, нараджаюцца на вобразу і падабенству застойнага мінулага новыя міфы і дагматы, і зноў эксплуатаюць светлае імя правадра, называючы ленинскім тое, што нічога агульнага з ім не мае.

Думаецца, што менавіта старое мысленне блакіруе дэмакратычную перабудову ў партыі, што менавіта тут тлее небяспечны ачаг тэрмідора. Каб убачыць вялікую хлусню, якую сёння пускае ў ход дзеля свайго выратавання кансерватыўна-дагматычная частка апарату, дастаткова параўнаць усё тое, што яна гаворыць, з ленинскімі палажэннямі, з ленинскімі вывадамі аб прычынах партыйнага жыцця. Успомнім, якія жорсткія дыскусіі праходзілі ў партыі напярэдадні X з'езда РКП(б), як блізка падступіла тады небя-

спечнасць, абвясціў яе прычыны, і яна ў адно імгненне здзейсніла, пакідаючы ў гістарычным мінулым усё неспрыгоднае, што аджыло свой век. Трэба з ленинскай прастацінайнасцю прызнаць, што небяспека адрыву партыі ад мас, якая стала вельмі адчувальнай у пікавыя гады «застою», не пераадолена і сёння, што грамадская думка выяўляе даволі высокі ўзровень негатывнасці ў адносінах да партыі. Тая, хто з высокіх трыбун сее

ніць «расперазаных» смельчакоў, запусціць механізм націску на іх. У ход ідзе, скажам, такі аргумент: гэтыя экстрэмісты стараюцца зганьбіць сумленныя партыйныя кадры, перш напярш партыйных кіраўнікоў. Што ж, бывае, калі канструктыўная крытыка падмяняецца галаслоўным крытыканствам, калі на палітычную авансцэну нястрымна лезуць дэмагогі. Але ці варта на гэты спісваць сёння ўсю публічную крытыку? Трэба проста

рода і тут жа ўтойваем ад яго нашы партыйныя справы. Чаму і дагэтуль існуюць закрытыя партыйныя архівы? Чаму дагэтуль з партыйных камітэтаў рэспублікі выходзяць пастановы з грэйфам «сакрэтна» або «для службовага карыстання»? Што тайнага можа быць у высакароднай дзейнасці партыі ў імя народа?

У. І. Ленін у цяжкі для партыі час пераходу ад «грамадзянскай вайны» да «грамадзянскага міру» гаварыў, звяртаючыся да сваіх таварышаў, аб неабходнасці «...ажыўляць Саветы, прыцягваць беспартыйных, правярць беспартыйныя работу партыйных — вось гэта абсалютна верна. Вось дзе работы процьма». Там, дзе Ленін бачыў абавязковую ўмову заваёвы партыйнай даверы ў народа, сёння асобныя партыйныя лідэры ўмудраюцца бачыць замах на аўтарытэт партыі або «палітычны экстрэмізм».

І на завяршэнне — яшчэ адно выказванне Леніна: «Баяцца народа няма чаго. Рашэнне большасці рабочых і сялян не ёсць анархія! Такое рашэнне адзіна магчымая зарука дэмакратыі насгуд і поспеху ў пошуку мер пазбаўлення ад разрухі ў прыватнасці».

Так, баяцца народа няма чаго. Трэба вучыцца яго разумець, трэба прыслухоўвацца да народа. У гэтым — грунт, аснова партыйнай перабудовы.

У якасці пастскрыптума дазволі сабе невялічкае адступленне. Калі гэты артыкул быў ужо падрыхтаваны да друку, у «Правдзе» і рэспубліканскіх газетах з'явілася інтэрв'ю першага сакратара ЦК КПБ Яўрэма Яўсеевіча Сакалова. Наш партыйны лідэр выступае, цытую, «за разумны прагрэсіўны кансерватызм, які, як вядома, выконвае ў грамадстве свайго роду ахоўную функцыю, не дае магчымаму сцвярджацца навацям дзелі наваццяў, агульнаму нігілізму». Рашуся выказаць свой погляд, паспрачаюцца з гэтым сцвярджаннем.

Па-першае, бляжыць спалучэнне двух гэтых слоў — «прагрэс» і «кансерватызм». Ніколі яшчэ за ўсю гісторыю чалавечтва прагрэс не дасягаў з дапамогай кансерватызму. Хоць бы па той проста прычыне, што кансерватызм увогуле пазбаўлены здольнасці генерываць сацыяльны навацы. Яго прызначэнне ў іншым — ахоўваць ад разбурэння статус-кво ў грамадстве, і ў гэтай сваёй якасці ён выступае праціўнікам рашучых пераменаў.

Так, кансерватызм можа быць разумным, але толькі ў выпадку, калі процідзейнічае дэстабілізацыі і наступленню анархіі ў выніку наапаўнення ў грамадскім арганізме «крытычнай масы» пераменаў. Ды толькі — і гэта мой другі аргумент — ці ж нашаму грамадству сёння пагражае перанасычанасць рэформамі? Што ж у такім разе можа ахоўваць «разумны, прагрэсіўны кансерватызм»? Нічога, акрамя, зразумела, учарашняга дня.

На цяперашнім этапе перабудовы, калі рэформы ажыццяўляюцца з найвялікшымі намаганнямі, а то і прабукоўваюцца ў выніку іх палавіністасці; калі ў чарзе ўсё яшчэ стаяць кардынальныя пытанні абнаўлення эканамічнага і сацыяльна-палітычнага ладу, — кансерватызм не мае пад сабой асновы.

Між тым, менавіта кансерватыўна-ахоўнае мысленне прагледвае ў некаторых палажэннях Платформы Кампартыі Беларусі да маючых адбыцца выбараў. На іх фоне выгодна адрозніваюцца разнаабакаванасць думкі, інтэлектуальнасць і дэмакратычным патэнцыялам адпаведныя перадвыбарчыя дакументы, прынятыя шэрагам партыйных камітэтаў гарадскога і раённага звання.

Анатоль МАЙСЕНЯ,
кандыдат філосафскіх навук.

«БАЯЦЦА НАРОДА НЯМА ЧАГО...»

Палемічныя нататкі аб шляхах дэмакратызацыі партыі

пека фракцыйнага расколу ў партыйных радах. Ленін выдатна разумеў, што толькі свабода крытыкі, свабоднае спаборніцтва розумаў і ідэй можа выратаваць партыю ад пагрозы фракцыйнага расколу, і ў гэтай свабодзе — зарука адзінства і цэласнасці партыі.

Адзінства можа быць толькі дэмакратычным, адзінства ў шматграннасці пры дапамозе шматграннасці — паміж гэтай жыццесцвярдзальнай ленинскай логікай і тым старым апаратным мысленнем, якое заганае партыю ў аднадумнасць застою, ляжыць бездань.

Вось, калі ласка. Усялякая, нават канструктыўная крытычная размова аб партыі, што ідзе знізу, амаль тут жа перапыняецца знішчальным аргументам «партыя пачала перабудову», у якім невядома чаго болей — ці прызнання факта, ці колішняга воклічу «не пушчаць». З самім фактам ніхто не спрачаецца, толькі ж факт сам па сабе яшчэ не вызваляе партыю ад неабходнасці прыслухоўвацца да крытыкі «знізу». У імя чаго пачынала партыя перабудову, калі маналія на крытыку захоўваецца? Хто ж тады перабудоўваецца і як? Прызнанне прыярэтэту партыі ў справе перабудовы, калі за гэтым прызнаннем не бачна імкнення па-новаму асэнсаваць ролю і задачы партыі, дае мала карысці, нясе толькі кансерватыўна-ахоўную нагрукку.

Гісторыю робяць людзі. Перабудова, як любы прычыновы паварот у грамадскім развіцці, сваімі мэтамі і задачамі згуртавала вакол сябе людзей, якія мысляць і дзейнічаюць па-новаму. Значнае абнаўленне складу Палітбюро і ЦК партыі, прывядзенне да прысягі перабудовай цэлага корпуса першых сакратароў ЦК саюзных рэспублік, крайкомаў, абкомаў яшчэ раз пацвярджае, што нельга ісці ў рэвалюцыю са старымі кадрамі, якія на сваіх плячах трымалі антыдэмакратычны, камандна-бюракратычны рэжым.

Словам, наша цяперашняе становішча, у тым ліку і становішча партыі, у многім яшчэ вызначана мінулым. Скажам, яшчэ не знікла да канца звычайка тлумачыць рознага роду хваробы ў нашым грамадстве «радымімі плямамі капіталізму», якія, маўляў, дасталіся нам з дакастрычніцкіх часоў, а ў нас з зайздроснай упартаасцю адмаўляюцца заўважаць «радымімі плямамі» не такой ужо аддаленай эпохі — дэфармаванага сацыялізму і дэфармаванага аблічча партыі. Быццам і сапраўды, варта толькі аб'явіць у грамадстве «пера-

ілюзіі поўнага дабрабыту і шчасця, хто працягвае ў старым ключы зараджаць масы гістарычным аптымізмам, робяць партыі кельсую паслугу. Такія лідэры здольныя толькі забалбатаць перабудову, дыскрэдытаваць партыю ў вачах народа. Не па прамовах мяркуюць сёння людзі аб адносінах партыйных камітэтаў да перабудовы, а па тых пераменах, якія яна прынесла ў іх жыццё. А трэба зазначыць, што яны далёка не заўсёды да лепшага. Да цяперашняй сітуацыі як нельга лепш стасуюцца словы Леніна, сказаныя ім на XI з'ездзе РКП(б): «...у тым справе, што мінулы часы, калі трэба было развіваць праграму і заклікаць народ да выканання гэтай вялікай праграмы. Гэты час мінуў, цяпер трэба даказаць, што вы пры цяперашнім цяжкім становішчы ўмеце практычна памагчы гаспадарцы рабочага і мужыка...».

Ва ўмовах, калі становішча народа абвастралася яшчэ больш, калі адбылося падзенне рэальнага ўзроўню жыцця людзей, як ніколі ўзнікаецца ўцане ўменне гаварыць з народам адкрыта, па шырасці, раіцца і спавядацца перад ім па ўсіх значных праблемах жыцця грамадства. Выявіць такое ўменне не проста, для гэтага трэба разбурыць карпаратыўскае мысленне ўнутры партыйнага апарату, якое складалася доўгія дзесяцігоддзі і ставіла яго над народам, па-за публічнай крытыкай. Перабудова прынесла ўсведамленне такога перавароту ў партыйнай палітыцы, якое прагучала ў вуснах М. С. Гарбачова: «Лічу, што пытанне павінна стаяць так: партыя на службе народа. Гэта галоўнае. Яна адказвае за палітыку, а таму не можа быць па-за крытыкай, не ацэненай народам».

Што можа быць прасцей за гэту ісціну? Усё, здавалася б, ясна, як божы дзень. Але на гэтай прастане многія партыйныя работнікі якраз і спатыкнуліся — не гатовыя яны адказаць ні перад кім. Крытыка «знізу» выклікае ў іх — выпеставаных апаратнай сістэмай, прывыкшых камандаваць і не прывыкшых служыць — успышкі алергіі. А ўслед за гэтым з розных трыбун, у тым ліку і рэспубліканскіх, гучаць грозныя водпаведы «палітычным экстрэмістам». У іх адна мэта — адбіць ахвоту крытыкаваць «вярхі», прыстру-

ўмець своечасова аддзяляць мушэ ад галоўнага ачышчальнага патоку і не трэба ў кожным выпадку крытыкі «вярхоў» бачыць злыя намеры супраць партыі. Урэшце, мо варта і задумацца, чаму ўсе гэтыя «палітычныя экстрэмісты» вядуць прыцэльную крытыку супраць асобных партыйных кіраўнікоў? Што перашкаджае гэтым самым партыйным кіраўнікам прынародна выкрыць крыкуноў, адстаяць у бескампраміснай спрэчцы, апелюючы да народа, гонар партыі і адданага яе справе камуністаў? Праўда ж хлусні не баіцца. Перашкаджае ж ім вачараванасць старымі догмамі і стэрэатыпамі, нежаданне мяняць што-небудзь у існуючым дагэтуль становішчы. У дадатак і форма гэтых водпаведзей экстрэмістам узятая з узораў трыбунага прамоўніцтва мінулых гадоў — «злыя намеры, скарыстоўваючы створаныя не без іх дапамогі матэрыяльны і духоўны дэфіцыты, накіроўваюць супраць сацыялізму ядавітыя стрэлы паклёпу, варажасці». Вось-вось з'явіцца і «ворагі народа», а там і заклік выкараняць іх. У імя перабудовы і перамогі сацыялізму.

Не варта на партыю перакладваць свае беды і немачы. Час адрадіць інстытут персанальнай адказнасці. Тады і пачынае ахвоты спекуляваць абстрактным паняццем «партыя», якую, як гаварыў адзін з герояў Платонава, і ў твар не пазнаеш, і адчуць цяжка. Партыйная палітыка павінна фарміравацца ў іменах і асобах, каб людзі ведалі, з каго канкрэтна можна спытаць за тое або іншае рашэнне.

Цярпімасць да крытыкі становіцца ледзь не асноўным крытэрыем дэмакратычнага перабудовачнага мыслення. Часы, калі партыйны апарат вяршыў палітыку ад імя народа, не пытаючыся на тое ў яго дазволу, мінаюць. Пospех партыйнай палітыкі сёння залежыць ад таго, наколькі яна ўлічвае і адпавядае рэальным людскім запатрабаванням і спадзяванням. Партыйныя камітэты павінны, нарэшце, на справе павярнуцца да мастаграм і замест таго, каб па адправаванай дзесяцігоддзямі інстантктыўнай звычцы выступіць ад імя народа, нібы і сапраўды народ здаў ім сваё імя ў вечную арэнду, глыбей і больш грунтоўна вывучаць грамадскую думку, унікаць у настроі людзей. Настаў час зрабіць партыйную работу адкрытай і даступнай для шырокіх мас. Сапраўды: дзейнічаем ад імя народа і на карысць на-

У журбы спытаць каторай,
Па якой мы плацім мерцы?
я. ЯНШЧЫЦ.

Сёння, калі мы пачалі вы-
ходзіць на шлях бескампраміс-
на-праўдзівага пазнання саміх
сябе, нас моцна ўдарыла па
сэрцу адкрыццё, што мы не са-
мае лепшае, не самае гуманнае
грамадства ў свеце. Ці варта
паўтараць, што непавага да
нацыянальных святых, да
працоўнага чалавека, яго на-
дзённых духоўных і матэры-
яльных запатрабаванняў пара-
дзіла Чарнобыль, іншыя шмат-
лікія катастрофы, сённяшні
глобальны дэфіцыт усяго і
ўся, стварыла неймаверна цяж-
кую сітуацыю ў краіне.

Як адчувае сябе ў гэтай сі-
туацыі жанчына і якім паў-
стае яе вобраз на старонках
празаічных твораў апошняга
часу? Як адбілася на стано-
вішчы жанчыны, на яе статусе
маці, каханай камандна-бюра-
кратычнай сістэма, нізвёўшая
чалавека да бяздумнага вінці-
ка? Што дала празмерная
эмансипацыя жанчыне, якая ў
самым росквіце сваіх духоў-
ных і фізічных сіл імкнецца
стаць літаральна ва ўсім
упоравень з мужчынам?

«Дынастыі, грамадствы, ім-
перыі ператвараліся ў прах,
калі ў іх пачынала рушыцца
сям'я, калі ён і яна блудзілі,
не знаходзячы адзін аднаго»,
— на такой трывожнай ноне
завяршае свой «Сумны дэтэк-
тыў» В. Астаф'еў. У ліку ас-
ноў жыцця чалавека на перш-
шым месцы ў класічнай літа-
ратуры таксама стаіць дом з
сям'ёй, потым ідуць работа,
людзі, разам з якімі працуеш,
зямля.

Жанчына-каханая,
жанчына-маці, сямя, дзеці —
адвечна-традыцыйныя тэмы
мастатства. Колькі гістарычных
абагульненняў, праўдзівых
карцін жыцця паўстала на
старонках сучаснай беларус-
кай прозы праз раскрыццё
вобразаў жанчын, праз шмат-
лікія любоўныя, сямейныя ка-
лізіі!

Аднак сёння многія празаікі,
задумваючыся над трывожны-
мі фактамі распаду сям'і, зме-
намі ў характары і паводзінах
жанчын, адыходзяць ад
спрончанага, павярхоўнага іх
вытлумачэння толькі нейкімі
асабістымі якасцямі.

Мы ведаем, у якой ступені
прыніжаюць і абражаюць жан-
чыну нашы невырашальныя са-
цыяльна-эканамічныя пытанні,
бясконцыя чэргі, цяжкія ква-
тэрныя ўмовы, немагчымасць
паўнацэнна адпачываць, заў-
седы быць добра, з густам і па
модзе апранутай, што немала-
важна для падтрымання яе
нармальнага псіхалагічнага ста-
ну, прыўзнятага, а не прыгне-
чанага настрою.

Няма ў жыцці — не стала і
ў літаратуры «цудоўнай да-
мы». Горка і смешна ўспамі-
наць гэты блокаўскі сімвал. На
змену яму з'явіўся вобраз аг-
рэсіўнай начальніцы-функцыя-
неркі, работніцы, знясіленай
бясконцаю і безвыходнасцю
побыту, нявернай жонкі, маці-
адзіночкі або разведзенай, па-
кутуючай ад немагчымасці
стварыць нармальную сям'ю ў
сучасных абставінах. І яшчэ

горш — жанчына, якая п'е,
гандлюе сабой, кідае немаў-
лят... І нездарма, відаць, самі
назвы мастацкіх твораў апош-
няга часу як быццам б'юць
трывогу: «Сучасны канфлікт»
А. Карпюка, «Тэлеграма з Ка-
валевіч» М. Гіля, «Рэха даў-
ніх надзей» А. Асіпенкі, «А ма-
ці не спіць» С. Грахоўскага,
«Мелодыі забытых песень»
В. Гігевіча, «Час, калі нас лю-
білі» Т. Бондар, «Драма»
І. Шамякіна...

Агульны стан маральнай ат-

лема ў свеце вастрэйшая і важ-
нейшая, чым праблема экала-
гічная. І ён, вядома ж, мае
рацыю. Т. Бондар спрабуе шу-
каць выйсце для сваіх герояў
у традыцыйных жыццёвых сі-
туацыях — каханні, сям'і, ма-
рах пра любімую работу, якая б
задавальняла, натхняла душу.
Аднак у «Дзённіку жанчыны»
(дарэчы, назва прэтэндуе на
гранічную шчырасць, хоць гэ-
тай шчырасці, адкрытасці, вя-
лікага кахання якраз і не пры-
кметна). Аўтару не ўдалося па-

ламу... Спрабую ісці назад па
сваіх жа слядах, і разумею:
марныя спробы, гэта спаляле-
ныя сляды... Адмовіцца ад мі-
нулага, на жаль, нельга — я ж
чую яго звярынае дыханне за
спіной, але жыць, увесь час азі-
раючыся... Не, не! Не хачу. Не
буду. Няхай сабе гэта толькі
страх, раейшы, заўсёды
страх, што мінулае, урэшце, не
адступіцца — загоніць, зможа
загнаць мяне назад, у свет
хлусні, у свет, задушаны злос-
цю, злосным неразумнем

другога боку ўмовы нашага
побыту ніяк пакуль што не
спрыяюць гарманічнаму спалу-
чэнню грамадскай дзейнасці
жанчыны і яе ўменню нату-
ральна, без надрыву везці сям-
ейны воз. Невыпадкава, ві-
даць, такое прыкметнае раз-
межаванне ў поглядах пісьме-
нікаў на жанчыну, яе ролю ў
грамадстве. Многіх прыцягвае
лёс жанчын-асветніц, твораў,
моцных асоб («Прадслава»
В. Іпатавай, «Крыж міласэр-
насці» В. Коўтуна). Калі па-
глядзець шырэй, то ніхто так
дакладна, як В. Быкаў у «Зна-
ку бяды», не вызначыў асноў-
ныя якасці нацыянальнага жа-
ночага характару, выпрабуй-
ваючы яго ў экстрэмальных сі-
туацыях калектывізацыі, вай-
ны. Амаль ва ўсім Спепаніда
Багацька стаіць упоравень з
мужчынам, а ў некаторых мо-
ментах — па сіле духу, сацы-
яльнай актыўнасці, рашучасці,
разуменню сутнасці падзей,
смеласці — пераўзыходзіць
свайго мужа Петрака.

І ўсё ж большасць пісьме-
нікаў бачыць жанчыну ў яе
традыцыйным прадвызначэнні,
што асабліва прыкметна сёння.
Мы ўжо прывыклі да шамякін-
скай мадонны ў шчаслівым коле-
смі, бо там, дзе пісьменнік
адыходзіць ад гэтага статуса
сваіх герояў, нічога, акрамя
драмы, з'явіцца не можа.
(«Тайна драмы», «Драма»).

Калі Аляксандру Станісла-
ваўну Радзінскую ў аповесці
Т. Бондар жыццё прымушала
хаваць цнатлівую жаночую іс-
насць, выпрацоўваць моцныя,
валюныя рысы характару, то
Ала Уладзіславаўна Наліцкая
— галоўная героіня «Драмы»
І. Шамякіна — свядома паста-
віла сабе за мэту зрабіць парты-
ійную кар'еру, лічыла, што
«не на кухні і не ў пялёнках яе
прызначанне. Падабцаць мно-
гім няньчыца з дзецьмі — ня-
хай нараджаюць дзяцей. А яна
будзе аддаваць сябе працы
дзеля таго, каб дзецям гэтым
шчасліва жылося ў камунізме.
Кожнаму сваё». Якое жыццё
створана дзецям у камунізме
эпохі Чарнобыля, мы добра ве-
даем, — і не без удзелу такіх
кіраўнікоў. Аўтару важна, ад-
нак, падкрэсліць іншае: траге-
дыю жанчын, якая апынулася
не на сваім месцы. Яна і са-
ма недзе падсвядома разумела,
што «само жыццё, уся практы-
ка роду чалавечага, сама пры-
рода даводзіць, што сэнс толь-
кі ў тых законах, па якіх жы-
е большасць людзей — дзе-
янасць дзевяць працэнтаў іх.
У якую ж мізэрную меншасць
яна залічыла сябе. І пры гэтым
прэтэндуе на ролю кіраўніка,
знаўцы, дарадцы, судзі ўсіх
чалавечых адносін, наладчыца
гэтай самай складанай машы-
ны — жыцця». Але ж у тым,
відаць, і многія беды нашы,
што мы ігнаравалі, адкінулі
«практыку роду чалавечага»,
імкнуліся будаваць жыццё, у
тым ліку і адносіны да жанчын,
па закляку: «мы наш, мы
новы»... і тым марудней ідзе
вяртанне да саміх сябе.

Драматызм лёсу Наліцкай
І. Шамякіна свярджвае, што
жанчына не можа адбыцца і як
жанчына і як кіраўнік, творца.

Крытыка, бібліяграфія

Лідзія САВІК

„ПА ЯКОЙ МЫ ПЛАЦІМ МЕРЦЫ?“

масферы, яе паніжаны тонус
накладвае на маладых свой ал-
бітак. Многія без усялякіх да-
кораў сумлення адгароджва-
юцца ад сваіх абавязкаў, бо не
выхаваны ў іх ці страчаны ў
пагоні за ўяўным дабрабытам
паняці дабрны, узаемаразу-
мення, спагады. Усё часцей
здараюцца трагедыі са стары-
мі бацькамі, калі адны з іх па-
міраюць літаральна пад плотам
(«Карані» А. Карпюка, «Паха-
хуцікі» А. Кудраўца), а другія
вымушаны ісці ў дом састарэ-
лых («А маці не спіць» С. Гра-
хоўскага). Аўтары змаглі, рас-
крываючы гэту балючую тэму,
выклікаць моцнае пачуццё су-
перажывання, і, разам з тым,
такое ж моцнае непрыманне
паводзін дзяцей, асабліва бяз-
душных нявестак. Менавіта
яны, маладыя жанчыны, кірую-
чы сямейным караблём і сваім
бязвольнымі мужамі, выкінулі,
як непатрэбныя рэчы, старых
бацькоў, вытрасы з іх папяр-
эдне і сілу, і грошы за прада-
дзеныя высковыя хаты. Траге-
дыя бацькоў яшчэ і ў тым, што
ім невыносна-цяжка бачыць, як
развальваюцца сям'і іх дарос-
лых дзяцей і за п'янства, абы-
якавасці, спажывецкіх настро-
яў, нявернасці («Рэха даўніх
надзей» А. Асіпенкі, «Ноч перад
нядзельняй» З. Прыгодзіча).

Але ці не маюць рацыю ма-
ладзья, папракаючы старэйшае
пакаленне ў тым, што яно сва-
ім страхам, прыстасавальніц-
твам, маўчаннем, рабскай пакор-
лівасцю, уманнем быць смель-
мі апасля, наўздагон, давяло
краіну да крызісу?

Па-рознаму адчуваюць і па-
водзяць сябе ў такой супярэч-
ливай, складанай атмасферы ге-
раіні Т. Бондар. Цікава наогул
прасачыць, як жанчына-пісь-
менніца сама ставіцца да ўсіх
гэтых пытанняў, у якім арэале
бачыць сваіх сучасніц.

Адзін з герояў аповесці «Ма-
рыя», выказваючы думку аўта-
ра, лічыць, што «жаночая пра-

казаць натуру глыбокую, ду-
хоўна багатую, якой, па ўсім
відаць, яна была задумана. За-
мест гэтага мы бачым залішне
самазакаханую, высакамерна-
патрабавальную асобу, што
жыве ў нейкім звужаным коле
пачуццяў, адарваных ад рэаль-
насці. Толькі «я», толькі зрухі
ўласнай душы, супярэчлівыя
імпульсы, скіраваныя на каха-
нага, якому цяжка дзеля яе кі-
нуць сям'ю. Нежаданне або
няўменне бачыць вакол сябе
людзей, аналізаваць абставіны,
імкненне як бы вылузацца з
абалонкі звычайнай жанчыны,
якой наканаваны адвечныя,
бясконцыя хатнія і сямейныя
клопаты і заняцця любімай
журналісцкай працай — у гэ-
тым яе бунт і самавызначэн-
не. Але ж чаму яна не знахо-
дзіць задавальнення ў гэтых
сваіх памкненнях? Магчыма, та-
му, што з горыччу несла яна
свой спрадвечны крыж, з гор-
рыччу прымала тую несправяд-
лівасць лёсу, што нарадзілася
жанчанай.

Падобны тып жанчын Т. Бо-
ндар працягвае даследаваць і ў
апавесці «Час, калі нас любі-
лі». Але тут ужо некалькі ін-
шых якасць даследавання,
больш уважліва, цявара-аб-
ектыўна. Галоўная героіня
Аляксандра Станіславаўна Ра-
дзінская жыве ў стане «завялі-
кага цяжару не аддадзенай ні-
кому пяшчоты, і любові, і змо-
гі». Гэта яе ўнутрана-асабістае
самаадчуванне. Але ж у знеш-
ніх праявах — адкуль у мала-
дой жанчын, паважанага
юрыста, судзі — столькі жор-
сткасці, самаўпэўненасці, што
за імі не відаць ні любові, ні
пяшчоты, ні звычайнай чала-
вечнасці?

Аўтар імкнецца высветліць,
зразумець, што высушыла яе
душу. Горад? Кар'ера? Няўда-
лае каханне? Адзінота? Адсут-
насць цеплыні, узаемаразумен-
не паміж роднымі? «Згадкі...
Дні, што даўно належаць міну-

дабрны, той свет, які даўно
нагадвае могілкі. Ды чаго там
нагадвае? Ен і ёсць могілкі, на
якіх ужо не раз і не двойчы
звільна пенай перакіпала тра-
ва. Над бацькам. І над бабу-
ляй. І над маткай... Упершыню
так балюча адчуваю тугу ў
крыві. Быццам на мне сыхо-
дзіцца і закончыцца род Ра-
дзінскіх, на мне, на жанчыне...»
І гэты непамерны цяжар міну-
лага, разбурання сям'і, страта
веры ў дабро прымушаюць
жанчыну быць жалезнай, бес-
кампраміснай, спадзявацца
толькі на сябе.

Ставлячы такія балючыя пы-
танні, Т. Бондар суміячае
праз думкі, перажыванні сваёй
героіні мінулае і сённяшняе,
спрабуе раскрыць супярэчлі-
вую, неадназначную асобу, па-
казаць, як увесь час душыць
яна ў сабе тое, што ўласціва
жаночай натуры ад веку. Ад-
нак і тут зноў жа паўстае пы-
танне: а ці шчаслівая жанчына
ў гэтай сваёй бескампраміс-
насці, самаўпэўненасці, за які-
мі шукае яна ратунку ад жор-
сткасці, бязлітаснасці, абыяка-
васці свету і людзей? Аўтар
пакідае ўсё ж ёй нейкі пра-
мень надзеі на чалавечы шчас-
це, якое можа адбыцца, калі
грамадства зразумее і верне
жанчыне неацэннае высокае яе
прадвызначэнне.

Аднак, у чым яно? Для на-
шай сучаснасці наўрад ці ста-
не ўзорам класічны прыклад
Наташы Раствай, не здолее
яна абмежаваць сваё жыццё
толькі сямейнымі клопатамі,
хоць самой прыродай ёй перш-
наперш дадзена быць прадаў-
жалніцай роду чалавечага. І
не толькі таму, што гэта зву-
жае кола яе інтарэсаў, не дае
магчымасці рэалізаваць разу-
мовыя, творчыя, гаспадарскія
здольнасці на карысць грамад-
ству, але і таму, што мужчы-
на, муж адзін проста не ўста-
не пракарміць сям'ю, забяспе-
чыць яе ўсім неабходным. З

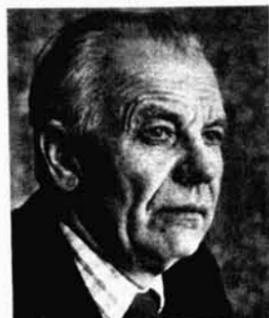
«кацюш» М. Аўрамчык трапляе
на Волхаўскі фронт. Ці да вер-
шаў было тады? Лёс чалавека
трымцеў на валаску. І колькі
разоў той валасок ірваўся...

Лета 1942 года. Пры акру-
жэнні каля Мяснога бору Міко-
ла Аўрамчык трапляе ў фа-
шысцкі палон. На ву-
гальнай шахце ў Рурэ таксама
было не да вершаў. У сваёй аў-
табіяграфіі пра той час паз
згадвае такое: «Кожны дзень на
дасвецці з лагера да шахты
канваіры прыганялі вялікую
калоны палонных, абвітую гір-
ляндай шахцёрскіх лямпаў.
Нявольнікаў апускалі ў падзя-
мелле. У лагеры лупчалі кія-
мі паліцаі, па дарозе да шах-
ты штурхалі прыкладамі кан-
ваіры, а ў падзямеллі кадом бі-
лі штайгеры і іх памочнікі...»
Толькі ў красавіку 1945 года
М. Аўрамчык быў вызвалены

Віншваем!

У ЗГОДЗЕ З МАЛАДОСЦЮ

Міколу АўРАМЧЫКУ — 70

Не так і даўно, перачытваючы
двухтомнік выбраных твораў
паэзіі Міколы Аўрамчыка,
спыніўся і задумаўся над рад-
камі:

Радасна, што ты чалавек,
Што жывеш ты пад родным
небам!

Ну, былі б яны напісаны,
скажам, маім аднагодкам, пэў-

на, прабег бы іх раўнадушна-
абыякава, як звычайнае з таго,
што даводзіцца чытаць што-
дзённа. Але за радкамі — да
трагічнага няпросты лёс чала-

У БЕЛЫМ ДОМЕ
ЛЯ СІНЯЙ БУХТЫ...

Нядаўна на будынку клуба санаторыя «Ялта» Чырвана-сцяжнага Чарнаморскага флоту была адкрыта мемарыяльная дошка з барэльефам Максіма Багдановіча. Тэкст паведамляе: «На этом месте находился дом, в котором жил (с марта по май 1917 г.) и умер (25 мая 1917 г.) выдающийся белорусский поэт Максим Богданович». Час і людзі не збераглі белы дом ля сіняй бухты, у якім знайшоў свой апошні прытулак гошч з далёкага Мінска. І ўсё ж трэба сказаць, што ў Ялце шануецца імя класіка беларускай літаратуры. У Місхоры, на тэрыторыі санаторыя «Беларусь», устаноўлены помнік Максіму Багдановічу работы З. Азгура. На будынку былога пансіяната «Шалаш» ёсць мемарыяльная дошка з такім тэкстам: «В этом доме в 1909 году жил белорусский поэт Максим Богданович (1891—1917 гг.). А вуліца Крымская, на которой находится этот дом, названа в честь поэта». А вуліца Крымская, на якой знаходзіцца гэты гісторыка-мемарыяльны будынак, нядаўна пераназваная вуліцай Багдановіча.

На мітынг, прысвечаным ушанаванню Багдановіча, першай сказала слова пашаны загадчыца аддзела культуры Ялцінскага гарвыканкома С. Ліпа-

тава. Адкрыў мемарыяльную дошку М. Аўрамчык. Разам з дырэктарам Літаратурнага музея Максіма Багдановіча А. Бяляцім прыехаў у Ялту адзін з аўтараў дошкі — скульптар Г. Мурамцаў. Пасля яго выступлення намаліт санаторыя «Ялта» В. Фралоў запэўніў усіх нас, што супрацоўнікі санаторыя бяруць мемарыяльную дошку пад сваю ахову і ў бібліятэцы створаць літаратурны нуток М. Багдановіча. У бібліятэку намі быў перададзены стос кніг, буклетаў. Новыя кнігі — падарунак СП БССР — папоўнілі бібліятэку санаторыя «Беларусь».

Адбылася гутарка з намеснікам старшыні Ялцінскага гарвыканкома, нашым земляком Уладзімірам Сцяпанавічам Доўгалевым. Дамоўлена, што напярэдадні 100-гадовага юбілею Ялта запрасіць з Беларусі прадстаўнікоў літаратуры і мастацтва. Дзеля ўвекавечвання імя Багдановіча да гэтай падзеі вырашана стварыць мемарыяльны паноў беларускага паэта ў літаратурна-мастацкім музеі, які зараз знаходзіцца на рэканструкцыі.

Сяргей ПАНІЗНІК.

Споўнілася трыццаць гадоў Літаратурнаму музею Якуба Коласа. З гэтай нагоды ў Коласавым доме адбыўся святочны вечар. На ім выступілі дырэктар музея З. Камароўская, намеснік міністра культуры СССР Н. Сілкова, М. Танк, І. Шамякін, Н. Гілевіч, А. Жалызоўскі, У. Паўлаў, П. Прыходзьна,

прадстаўнікі музеяў і навуковых устаноў Мінска.

Ва ўрачыстасцях прыняў удзел фальклорны ансамбль «Купалінка».

Вёў вечар загадчык аддзела музея Якуба Коласа І. Курбена.

Тэкст і фота Т. САРЫКАЧ.

У Ляхавічах прайшоў рэспубліканскі семінар дырэктараў цэнтральных бібліятэчных сістэм на тэму «Бібліятэкі на шляхах перабудовы». Прысутныя заслухалі даклады загадчыцы аддзела Дзяржаўнай бібліятэкі СССР імя У. І. Леніна А. Ратнінай («Аб канцэпцыі развіцця бібліятэчнай справы ў СССР»), галоўнага інспектара Міністэрства культуры БССР

Т. Паповай («Бібліятэкі рэспублікі на шляхах перабудовы»), прынялі ўдзел у «круглым stole» па праблемах перабудовы ЦБС у сучасных умовах, пазнаеміліся з работай цэнтральнай, дзіцячай раённай і сельскіх бібліятэк Ляхавіцкай ЦБС. Адбылася таксама сустрэча з галоўным рэдактарам часопіса «Полымя» С. Законнікавым.

Фота А. КАЛЯДЫ.

калі яна здраджвае сваёй прыроднай сутнасці, мацярынскаму інстынкту ў імя нейкіх «вышэйшых» мэт. Такія жанчыны-кіраўнікі, на думку аўтара, перажываюць не толькі пакуты ўласнага няздзейсненага лёсу, але, не валодаючы сваімі эмоцыямі, прыносяць бяду іншым, як гэта здарылася ў «Драме» з інжынерам Ліхачом, якога партыйная дама намеціла ў бацькі сваёму ненароджанаму дзіцяці. Ала Уладзіславаўна мела ўсё ж слабасць паддацца такой спакусе — марыць пра дзіця, каханага. Яна ў думках прымервала да свайго густу і патрабаванняў то аднаго, то другога са знаёмых мужчын, аднак нацыста была пазбаўлена здольнасці звільніць сямянае гняздо. Вось ужо сапраўды: «прарочыца, распусніца, вясёлка — усё ў адно, каб раптам зразумець: душа, тугой працятая, як джалкам, не можа анічога адагрэць» (Р. Баравікова).

«Што ж, калі не крывіць душой, адзінота — рэч паскудная. Жанчыне не муж — дзіця патрэбна. Вось хто напоўніць яе жыццём зместам, радасцю, шчасцем. А мужыкі... Была б шыя, хамут знойдзецца». Але гэта ўжо цытата з другога твора — рамана М. Герчыка «Вяртанне да сябе». Надзіва аднадзурны тут праявіў у разуменні месца і прызначэння жанчыны. Яны, па звыклі мужчынскай салідарнасці, не маюць ніякага жадання ўзняць жанчыну, няхай і самую лепшую, над прадстаўнікамі свайго полу. Паставіўшы ў цэнтр аповесці не часты ў сучаснай прозе (ды і ў жыцці) вобраз першага сакратара гаркома партыі, маладой, «эфектнай» слухай шляхцічкі, бабы з галавой, І. Шамякін тым не менш адносіцца да сваёй гераіні з ледзь улоўнай, грубаваталёгкай іроніяй, без асаблівага клопату пра дакладна-псіхалагічнае раскрыццё характару, без адчування непатрэбнасці многіх сцен і апісанняў.

У М. Герчыка іншае. Усе жаночыя, сямейныя праблемы ён даследуе праз думкі, успрымання журналіста Арсена Жураўскага. Чытач можа здагадацца, што нямае аўтабіяграфічнага змяшчаецца ў характары, паводзінах, наогул, стылі жыцця галоўнага героя. І ў гэтым няма нічога крамольнага. Наадварот, выклікае асаблівае давер да адлюстраванага ў творы. Усё было б прымальна, каб аўтар разам са сваім героем глыбей задумаліся над няпростым сённяшнім становішчам жанчыны. Замест гэтага мы бачым бадай штучныя пакуты Арсена Жураўскага, які заблудзіўся паміж трыма жанчынамі, што не здолелі задаволіць усіх ягоных запатрабаванняў і амбіцый. Аднак ці не таму няма шчасця ні ў Валяціны, ні ў Аляксі, ні ў Ірыны, што перавяліся сапраўдныя рыцары-мужчыны, здрабнелі іх пачуцці, духоўны свет? Сучасная жанчына не адчувае ў іх асабе надзейнага апірышча ў гэтым трывожным, няўстойлівым свеце, ні матэрыяльнай, ні духоўнай падтрымкі, ні тым больш дапамогі ў выхаванні

дзяцей. Есць, відаць, і шчасліва выключэнні, калі не ў жыцці, то ў літаратуры. Давялося пазнаёміцца з адной усё ж шчаслівай жанчынай (апавесць Н. Маеўскай «Замова»), якая знайшла шчасце ў сям'і, дзецях, мужу. «Я самая шчаслівая жанчына на свеце. І як добра, як светла і чыста, што нікога, акрамя іх, мне не трэба».

Аднак пры больш уважлівым позірку шчасце яе аказалася звычайнай ілюстрацыяй да старажытнага міфу. Сутнасць яго ў тым, што некалі Зеўс стварыў племя людзей і назваў іх андрагенамі, а потым раскес кожнага на дзве паловы — андрас (мужчына) і генас (жанчына) — і параскідаў па ўсім свеце. З тае пары адна палова шукае другую.

Дык, можа, мы, жанчыны, пачнём верыць у міфы і змірэмся з цяжкасцямі жыцця па той прычыне, што яны, цяжкасці, прадвызначаны нам багамі? І, можа, таму столькі і ў жыцці і ў літаратуры няшчасных суайчынніц, што яны дрэнна шукаюць сваю палавіну? Ды па якіх прыкметах яе знайсці? Можа, па тых, што прапануе адзін з герояў І. Навуменкі, неаднойчы пацярпеўшы ад хітрых, халодных, здрадлівых жанчын: «Мужчына павінен несці ў сабе загадку, тайну, схаваную сілу, якую жанчына ловіць нутром, страшыцца і цягнуцца да яе».

Сумна і ніякавата робіцца на душы пасля знаёмства з некалькімі творами. І не толькі ад пазіцыі аўтараў, якія амаль усе беды выводзяць з асабістых якасцей жаночага характару, з яго эгаістычнага памкнення быць наперадзе, быць моцным, незалежным і не заўважаць, як побач пакутуе слабы мужчынскі род, ходзіць у нямытых кашулях і неадпрасаваных штанах — як той бедны, недагледжаны журналіст з рамана М. Герчыка. Ці ў гэтым сёння галоўная праблема?

Трэба сказаць, што ў «Вяртанні да сябе» шмат рассыпана разважанняў пра ўзаемаадносіны жанчыны і мужчыны, бацькоў і дзяцей, сучасную сям'ю, школу, дзелавую жанчыну, «перапоўненую ненаतोленнай прагай камандаваць, вырашаць пытанні, лёсы, выносіць прысуды, фармуляваць канцэпцыі...» Але за мноствам гэтых разважанняў, цікавых саміх па сабе, не відно абагульняючага слова мастака, яго сапраўды пакутлівага роздуму над тым, што на самай справе адбываецца ў нашым грамадстве, жыццядзейнасць якога патрабуе гранічнага намагання жаночых сіл літаральна ва ўсіх сферах жыцця.

А паспрабуй уявіць, што было б, калі б грамадства прызнала жанчыну ў жанчыне, а не трымала яе за звычайную рабсілу? Мусіць, не было б такіх драм і трагедый, якія апісаны ў апавяданні В. Астаф'ева «Людзючка», рамана Л. Габышава «Адлян, або Павеіра свабоды», у апавесці «Сола на віяланцэлі» В. Гілевіча. Аднак пакуль няма новай, высокадухоўнай якасці жыцця (хоць новае мысленне і паставіла ў цэнтр перабудовы Чалавека), пра якую

свабоду, духоўнае і матэрыяльнае разняволенне жанчыны можна гаварыць?

Інерцыя фізічнага і духоўнага вынішчэння працягваецца. Сёння яна ў беспакараным існаванні чыноўнай і гандлёвай мафіі (багацейшай, відаць, за нашу бедную дзяржаву), у разбэшчванні моладзі так званай паўкультурай, адкрытай прапагандай жорсткасці, сексу.

Відаць, «перадавая» ў сённяшнім баі за жыццё, годнае Чалавека, знаходзіцца на лініі адраджэння духоўнасці, той прыгажосці, якая павінна выратаваць свет. «Калі не жанчына ўратаваць ад абесчалавечвання — больш няма каму...» (Т. Бондар, «Марыя»). Але якая жанчына, з якой душой? Не сучасная ж наменклатурныя чыноўніцы, нахшталь сакратара гаркома Наліцкай, дырэктара школы В. Жураўскай («Вяртанне да сябе» М. Герчыка) ці высокапастаўленай дамы з Міністэрства культуры Паліны Аркадзьеўны з той жа «Марыі». Тут пісьменнікі амаль аднолькава адмоўнымі фарбамі малююць сваіх гераінь. Аднак яны агульна не адмаўляюць жанчыне ў магчымасці кіраваць, займаць высокія пасады. Т. Бондар, якой, адчуваецца, больш бальчэ гэтае пытанне, імкнецца дайсці да каранёў, да вытокаў таго, чаму жанчына ў нашай рэчаіснасці перш чым зрабіць кар'еру, стаць партыйным або грамадскім дзеячам павінна вытрусваць у сабе лепшыя жаночыя якасці. На нейкім этапе сваёй кар'еры яна цалкам пачынае падпарадкоўвацца няпісаным правілам адміністрацыйна-каманднага апарату, сіла якога ў кругавой падтрымцы, падмаляўцы жыцця, хлуслівых лозунгах і закліках, вялікіх прывілеях.

Час мяняецца, не мяняючы пакуль што нічога ў высокіх кабінетах, у словах і дзеяннях тых, хто ад імя дзяржавы, і, «дзякуючы клопатам урада ўслаўляе, уздымае працаўніцу... Але куды? На парудзелую ад даждоў Дошку гонару? На сцэну Дома культуры ў час сходу? На трыбуну? Сышоўшы з трыбуны, яна кідаецца ў магазіны, становіцца ў чэргі, выслухоўвае лаянку стомленых, абьяжавых прадаўшчыц, шчэміцца з сумкамі ў аўтобус...» («Марыя»).

Ці не той гэта выпадак, калі, вызвалючыся чыста знешне, сучасная эмансціпаваная жанчына трапляе яшчэ ў большую кабалу, асабліва цяпер, ва ўмовах эканамічнага крызісу і ўсеагульнага дэфіцыту? І па ўсёму відаць, што жанчына выратуе свет ад бездухоўнасці, калі яе самую выратаюць, вызваляць з таго цяжкага становішча, у якім яна апынулася. Адно, бадай, найбольш хвалюе сёння пісьменнікаў, іх герояў, і нас, сучаснікаў: калі мы перастанем забіваць у жанчыне жанчыну? Калі пачнём па-сапраўднаму ўсведамляць яе ролю, суразмяраць, адпаведна прыродзе, яе сілы? Калі агульнымі намаганнямі створым умовы, каб і ў жыцці, і ў літаратуры з'явілася, нарэшце, AVE MARIA?

служыў, прыйшла пошта. Трэба ведаць, з якім хваляваннем адкрываў я важкі пакет з «Маладосці». У нумары была змешчана даволі-такі ладная падборка маіх вершаў. Я і сёння ўдзячны паэту за тую радасць...

Шчыра і ашчадна працуе ў літаратуры Мікола Аўрамчык. Выйшаў у паэту двухтомнік выбранага, які склалі ягоныя творы і шматлікія пераклады вершаў з розных моў свету. Перажытае лягло ў аснову паэмы «Волхаўская споведзь». А гадзі пацягнулі і на прозу. Сёння Мікола Аўрамчык аўтар некалькіх раманаў пра далёкі і суровы час свайго юнацтва.

Паэт, як заўсёды, застаецца верным маладосці. Права заставацца маладым у яго заслужанае.

Казімір КАМЕЙША.

Родная сасна пад цяжкай
столлю
Не аддасць у крыўду
земляка.

І няма, здаецца, у вершах М. Аўрамчыка звышяркіх дэталей, кідкіх фарбаў, ускладнёнай метафарычнасці, а яны — кранаюць, уражваюць. Відаць, уся сіла ў тым, што грукнуўца яны кожны раз на матэрыяле перажытага, выпакутаванага і часта трагічнага.

Сыноўняй удзячнасцю абавязаны Міколу Аўрамчыку многія з сённяшніх вядомых нашых паэтаў. Хто з былых маладых не адчуў бацькоўскай увагі М. Аўрамчыка, калі той працаваў загадчыкам аддзела паэзіі ў часопісе «Маладосць»?!

...Красавіцкім днём 1965 года ў вайсковую часць, дзе я

англічанамі. Потым дарога паэта павяла да Беластока, адтуль — на Украіну, у Данбас. Вершы «Глюкаўф», «Я знаю рай ваш залаты», «Ключы жураўліныя», «Сустрэча былых канагонаў», «Хлеб твой» і з'явіліся як вышкі тых шляхоў.

Хрэстаматычным стаўся верш М. Аўрамчыка «Беларуская сасна». Колькі ў ім эмацыянальнай сілы, сапраўднага напалу пачуцця:

З кожнай штольні пахне
беларускай,
Баравой смалістаю сасноў,
Над зямлёй праход нязручным,
вузкі
Выглядае просекай лясной.
Ты з настойліваасцю вугаль
колеш,
Іскры сыплюцца з пад
малатка,

«ПРЫЙШЛО НАТХНЕННЕ—СТРУНЫ ЗВАРУШЫЦЬ»

Вітаю Віцебшчыну літаратурную!

На старонках «Ліма» даволі шырока расказвалася пра літаратурнае жыццё на Гродзеншчыне, Гомельшчыне, Брэстчыне... На гэты раз, на пачатку новага года вітаю Віцебшчыну літаратурную, Віцебшчыну паэтычную. Раблю гэта з асаблівым, зямляцкім пацуждзем.

Час наш не столькі паэтычны, колькі палітычны (хаця ўвогуле ніколі не было ідэальна спрыяльных для паэзіі часін). Тым больш радуешся таму фанту, што вершы пішуча і прыходзяць у рэдакцыю, што да паэтычнай творчасці далучаюцца новыя людзі, што

— вельмі важны момант — паэтычнае слова прыходзіць на падмогу слову... палітычнаму (газетнаму, мітынгаваму, гутарковаму) і ў выніку атрымліваецца так званая грамадзянская, публіцыстычная лірыка. Большая частка вершаў, яны змяшчаюцца на паласе, адносяцца менавіта да гэтага жанру.

У свой час, калі я працаваў кансультантам па паэзіі ў Саюзе пісьменнікаў, не раз думаў са шкадаваннем: нешта не чуваць новых паэтаў на маёй Віцебшчыне, у прыватнасці ў лепельска-бешанковіцка-чашніцкім рэгіёне. Гэта выглядала амаль як выключэнне з правіла, пра якое Пімен

Панчанка пісаў у вершы «Край паэтаў»:

Ёсць яшчэ адзін куточак запаветны, Дзе растуць, нібы грыбы, здаўна паэты.

Сёння мне прыемна канстатаваць, што становішча змянілася. «Падцягнулася» Віцебшчына. П. Панчанка, В. Быкаў, А. Асіпенка, Р. Барадулін, Г. Бураўкін, Ю. Свірка, Я. Сіпакоў, С. Закоўнікаў могуць быць задаволены: іх прыклад, іх вопыт, іх творчы ўрок не праходзяць дарэмна, даюць свой плён, творча эстафета падхопліваецца... Нягледзячы на тое, што час наш, паўтараю, не столькі паэтычны, колькі палітычны.

Мяркую, што тут даюць значыць пра сябе перабудова, працэсы нацыянальна-культурнага адраджэння, пра яны грунтоўна расказаў гэтымі днямі карэспандэнт «Звязды» Н. Жалызоўскай сакратар Віцебскага абкома КПБ І. А. Навумчыч («Сябе мы не выракаліся...» «Звязда» за 3 студзеня г. г.).

Вітаю Віцебшчыну паэтычную. Вітаю як сваіх сяброў, добрых знаёмых, так і «племя маладое, незнаёмае», як тых, хто не раз друкаваўся на старонках штотыднёвіка, так і тых, хто выступае сёння ў ім упершыню (іх, дарэчы, большасць). Вітаю і жадаю творчага настроя!

Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Марыя БАРАВІК

Жыву яшчэ,
пакутую.
Баюся —
Не жыць, як ад пытання адварнуся.

Пытанне

Спакой наш узрываецца.
Калі?
Пытанне ці высока мы ўзнялі?
Плыве пытаннем воблака над борам.
І можа, кажучы, узрывацца мора.
Жыццё зямное, кажучы,—пад пытаннем.
Ужо ідзе трывогі нарастанне.
Ніхто яшчэ бяды не аддаліў.
А многа хто сумленне запаліў
І заглябіўся ў ісціну пытаннем,
Каб не было ківання і глытання?..
Каго хвалілі мы?
Каго клялі?
І колькі ёсць пытанняў на зямлі?
І колькі чалавек спазнаў вяртанне?
Да ўсіх вялікіх і малых пытанняў?
Душа ў пытанні білася няраз;
Як на пытанні вырастаць адказ.
Вяло пытанне думку да паўстання.
А сэрца...
Не ўзрывалася пытаннем?
Ці ўмеем мы скапіцца за пытанне,
Якое можа стаць выратаваннем?
Пакуль трымаю я за вастрыё
Пытанне вечно горкае сваё,
Душа баліць і б'ецца аб пытанне
У сполаху начы перад сьвітаннем.

Ёсць — што душа гарыць, як зорка.
Ёсць—што падумаць прыкра, горка...
Ёсць шэляма, ёсць і недарэка—
Якім не ўбачыш чалавека!
А нейкі ж тып перажывае
У чалавечым ураджай...
Скажы, за чысціню азёр
Ці пазмагаецца фразёр?
Бяда, калі ў маім народзе
Адно фразёрства будзе ў модзе!
Хоць сёння свежы вецер вее,
А хто з нас слухаць душы ўмее?
Заўсёды праўду-спарыша
Шукаем там, дзе ёсць душа.
За гэта дзякую прыродзе—
Душа не падуладна модзе.

Напышліваць і ў нашым агародзе
Расце, раскарняецца ў прыродзе
Тут раптам бестактоўнасцю павее...
Не дайце ёй крыніцу засушыць!
Хай маладая сціпласць ружавее
І кветкай раскрываецца з душы.

Уладзімір ПАПКОВІЧ

Я паволі растраціў сяброў.
Засталіся адны дружбакі.
Хтось на вуліцы крыкне: «Здароў!»
Я не ведаю,
Хто ён такі.

Хтось занудліва просіць мяне
Даць параду,
Даламагчы,
Аж мурашкі бягуць па спіне.
«Хто ты?»
Што ты?—
Хоць крыкам крычы.

Сёння поўная хата гасцей.
Поруч блізкія людзі сядзяць.
Прыкмячаю часцей і часцей,
Я адчужана вочы глядзяць.

Яшчэ ніколі крыкуны
Канкрэтнай справы не рабілі.

Ці бачыў нехта,
Каб яны
Хлеб малацілі,
Зруб рубілі?

Бягуць найпершымі на сход,
Канька слухмянага сядлаюць
І вучаць жыць дурны народ—
Штурхаюць,
Ушчуваюць,
Лаюць.

І выціраюць пот з ілба—
Трэніраваныя, у целе.
Жывуць прывольна
Не з гарба,
А з языка,
Што добра меле.

На тое, што было,
Усёй душой сярдуем:
Прэч нагаворы, ярлыккі, хлусню!
Давайце ж перш сябе перабудуем—

Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ

Скарына

Ад сівых аблок і рэчкі ціхай,
гульніў і бацькоўскага цяпла
полацкага хлопчыка Францішка
ў свет далёкі сцежка павяла.

Месца забывалася на сына
ў безлічы падзей, турбот і спраў.
А ён раптам гонарам Айчыны,
гонарам народа свайго стаў.

Мудрасцю глыбіннаю і верай
растаніў суровыя вякі.
І пакінула для нас папера
дум яго гарачыя радкі.

Мовы роднай светлае дыханне,
духу нескаронага агонь...
І так верыць хочацца ў вяртанне
слова беларускага яго.

Дзіўныя законы і парадкі
Панавалі на маёй зямлі:
Храмы руйнавалі, а баракі
Сімваламі радасці былі.

Так у фарс ператваралі драму
І сумненні змусілі маўчаць.
Думаў хто, што прыйдзе час, і храмы
Мы нанова станем будаваць?

Бойка

Нехта першы крыкнуў: «Бі!»
І натоўп сабе дазволіў...

Заручэнне

Звініць шчымлыва-тонка пачуццё.
Дзень заўтрашні яшчэ не мае грэху.
Схілюся шчырай думкай над жыццём,
Над тым жыццём—раскушаным архам.
Прыйшло натхненне—струны
зварушыць.

Такія думкі сёння завадныя!
Спяю вам біяграфію душы—
Руку мне дайце, грэшнікі зямныя!

Мне кажучы: «Трэба шматгалоссе,
У хоры будзь. Як павялося—
Язык да ноты прывяжы,
Спявай, у воблаках кружы!»
А я ўсё слухаю душой—
Мне песня чуецца чужой.
Мой голас не ўпісаўся ў хор.
Хай выбачае дырыжор!

Скарылі рэчы розум чалавечы,
І прыхымаць лягла яму на плечы.
Пад корань для яе—і вёску, і радню!
Дзень новы настае (ці давярца
дню?) —

Дзень скрыўджаных лясцоў, палёў і рэк...
Дзень новы настае...
І чалавек.
г. п. Падсевілле.

Навек пакінем
Брудную гульнію.

Давайце перш навучымся вітацца—
Не нападаць,
А «як жывеш!» пытаць.
Давайце не старацца расквітацца—
Спляваць, зняславіць,
Збіць і растаптаць.

Бо: Сталіна няма,
Але пануюць звычкі:
Хто без мазгоў—працуе кулаком.
А ты—нішто.
Ты—вінцік невялічкі.
Жыві сабе пакорліва, цішком.

А прайдзісвет—нахрапісты, удалы—
Зноў на кані,
Ён зноў у барацьбе.
Яму пляваць на нашы ідэалы.
Магчымаць ёсць
Урваць пабольш сабе.
г. Віцебск.

Гэтак некалі рабы
Білі браццяў па няволі.

Дваццаць пяць на аднаго!
О, як крык лунаў адчайна!..
А ў адказ — удар нагой.
І—туман перад вачамі.

Іх тады заплішчыў ён,
Знерухомеў тварам мокрым.
Толькі рэха гучны звон
Адгукнуўся і замоўкнуў.

Разбягаўся хто куды.
І глядзела ў спіны гора.
Быццам клаліся сляды
Да дзікуства і пяхоры.

г. Наваполацк.

Галіна ВАРАТЫНСКАЯ

Мяжа

Моцна памяць трымае:
як мералі ўвесну гароды.
Колькі крыўды было,
колькі сварак за тую мяжу.
Зневажалі Дэкрэт,
шкадавалі зямлі для народа,
спусташалі бязбожна
яго залатую душу.

І грубеў селянін,
на нічыйнай зямлі хлебапашац.
І дзяліць выпраўляў
бальшанамі ў шум — гарады.
Нібы ліст на вятры,
адлятае гісторыя наша,
навучыўшы нас жыць,
падступіўшы амаль да бяды.

Мы стаім на мяжы,
як на хісткім адрэзку каната.
Не дзяліць нам цяпер,
а аплакваць уголас зямлю.
Награшылі мы ёй—
надыходзіць за гэта адплата...
Я з дзяцінства мяжу
за адчайны падзел не люблю.

Ля карціны М. Савіцкага «Чарнобыльская мадонна»

На дрэўку пачуцця
трывога затрапеча,
пунсовым сцягам боль
расцэлеца ў душы.
З-за пустаты галоў,
тупой памылкі нечай
чарнобыльскі пажар
ніяк не патушыць...

Стралляе палатно,
працягае адчаем:
вось-вось у змрок нямиту
малечу панясуць.
Ступіўшы ў гэты свет,
дзіцятка замаўчала,
панорліва сышло
ў пякельны свой прысуд.

Маленькая мал,
табе ўжо не спасцігнуць,
які трывожны век
у сённяшняга дня.
Прагрэс і чалавек
звалі Зямлю паціху
да рысы той нямой,
дзе цяжка што мяняць...

Жыццё вучыла
браць у шлях маўніліваць,
старэйшых слухаць,
званні паванаць,
маўчаць—дзе трэба,
гаварыць—што трэба
і мець аблічча
слізнага вужа.

...І не вучыла—
рэзаць праўду ў вочы,
ле без крыўды
смела успрымаць,
спрацацца ў твар
з усім, хто праўду хоча
падробіць, абкарнаць
ці абламаць.

г. п. Ушачы.

Сыну

Апошні калядны дзянёчак,
Ізноўку—няўсцешлівы пост.
О, як жа ты жыцьмеш, сыночак,
Не ўведаўшы прадзедаў хрост?!

Жагнацца цябе не вучылі
Ні я, ні бабулі твае,
І ўкленчыць на роднай магіле —
Не знацьмеш патрэбы тае.

Не ведаеш боскае кары
За гвалты у храме святым,
І скарбаў душы велізарных
Нясеш пустадомкам сляпым.

Апошні калядны дзянёчак,
Дзянёчак хрышчэння твайго.
Танюсенькі, сынку, шнурочак
З Вялікаднем лучыць яго.

Ты шчэ перайначышся, вер мне.
Малітва згадаеш маю,
Прасветлішся раніцай вербнай,
І ўбачыш Пагоні зямлю.

На гэтай зямлі радаводзіць
Тваёй неўміручасці род,
Рагнеда ў жыццё выправодзіць,
Усяслаў бласлаўляе ў народ.

Раман між сыноў яго славных,
Як ты, ва Уладзіміра сын,
Нясі ж наша імя няспынна
З Каляд—да ўваскрэслай вясны!
г. Наваполацк.

Міхась КАПТУР

Чаму Яна Белая?

Чаму Яна Белая?
Кажуць, тут поўня свеціць зырчэй.
Чаму Яна Белая?
Кажуць, не бачыла чорных вачэй.
Чаму Яна Белая?
Кажуць, дарогі ідуць на зыход.
Чаму Яна Белая?
Кажуць, з такою душою народ.
Чаму Яна Белая?
Кажуць...
А Яна пасівела ад гора.

Чаму пасля смерці аднаго
Не памірае кожны?
Так немагчыма!

Чаму, калі памірае сусед,
Не знікае сусед?
Так немагчыма!

Чаму ж пасля смерці дзіцяці
Кожны раз памірае маці?!

Ідалы не прыходзяць самі,
Іх ствараюць людзі.
Ідалы не знікаюць самі,
Іх звяргаюць людзі або новыя ідалы.
Калі ж зможа прыйсці народ.
г. Наваполацк.

Віталь ГАРАНОВІЧ

У Дзень Перамогі

Не зведалі вочы мае жахаў лютой вайны,
Дзякуй лёсу за гэта,—
Ды ўсё ж не лягчэй дзень пры дні
Бачыць бацьку жывога ў снах,
Хату нашу ў агні,
Што далей ад дарогі зноўку
складзеным
зрубам

Зірнула на сонца,
А сяброў-аднагодкаў калісьці
вясёлых маіх,
І ўзрываў, і смерці, і новых калецтваў
бясконцых...

На акне бальзамінкі ў каска (такая
рэальнасць жыцця)
Чырванелі, як кроў, кожны раз перад
Днём Перамогі.

Збіваў пальцы, ды боль не чуў,
прыбіваючы сцяг,
Хоць дрыжэлі-трымцелі з драбінай
дзіцячыя ногі.
...У суседзяў журба—пахаваны афганец-
сынчак,

Апусцела з цімураўскай зоркаю хата,
Пыл Саланга азмрочыў ды магільны
ўзлобак-куток
Наша Лепшае, Вечнае, Майскае Свята.
г. Глыбокае.

Генадзь АСТРОЎСкі

Лясная сцяжынка

Прыемны халадок і цеплыня,
У лісцях—неба сінія асколкі,
Цікуе хвойка, нібы дзіцяня,
І зайчык скача сонечны ля ёлкі.

Палянка... На спякоце млеюць пні...
Ды зноў нырае сцежка у харомы.
Вядзе мяне, халадзіць мне ступені
Сцяжынка, што з дзяцінства мне знаёма.

Задумы у лясной тут цішыні
Высокія і стройныя, як сосны.
І мары у зялёнай вышыні
З галінак там дзівосныя ткуць кросны.

Сцяжынка ўсё вядзе мяне й вядзе—
Сяброўка майго добрага настрою.
У блізкай майму сэрцу грамадзе
Мне весела, і зелянеюць мрой.
Лепельскі раён,
вёска Новыя Валасавічы.

Алесь ШПЫРКОУ

Павержаныя купалы

СУМНЫ ЭЦЮД

Раз'юшана, нібы Батыя раць,
Стапталі папярэднікаў нашчадкі...
Мы так прывыклі лёгка разбураць,
А потым пачынаць усё спачатку.
Нявінных столькі ссечана галоў!
І гэтыя круцілі без патрэбы.
Яны ж не ўпалі — гордыя—далоў,
А, цудам зачэпіўшыся за неба,
Шукаюць намі створаных святых.
Ды іх няма. Такое ляда ў храме!
Пакінулі тут свежыя сляды
Галавацяпы, злодзеі і хамы.
Царкву драўляны купал сцеражэ,
Вартуе разламаную падлогу.
Тым рэчам, што былі падаражэй,
Ужо даўно прыставіў нехта ногі.
Між голых сцен ганяе вецер сум
І будзіць задрамаўшыя стагоддзі,
Ды апаўночы пасядзець лясун
Са світай нехрышчонаю прыходзіць.

г. Віцебск.

Вера БАРОДЗІЧ

Пракляцце людское
спасцігла тырана
І гнеўна сарвала вянок.
Як доўга вакол без віны пакараных
Было столькі фальшу, туману
нагнана
Хто праўду схаваў пад замок?
Пакуль што зацята маўчаць Курапаты:
Хто там пахаваны,
калі?
Ды ўсё ж будзе сказана,
хто вінаваты,
Бо голас свой зноў набылі.
г. Лепель.

Вячэрні Віцебск.

Фота В. ДУБІНкі.

Генадзь БАРЫСАЎ

Славені

Сярод пасёлкаў,
Сяліб беларускіх
З назвай дзіўнай
Адна паланіла: Славені.

Назва — агнём апякла.
З хваляваннем, здзіўленнем
Я нараспеў паўтараў:
Славяне, Славені.

І ўсю істоту маю перапоўніла
Бязмежная радасць
Ад гэтага высока-вечнага быцця
І сугучнага ёй пачуцця.

І калі я зліюся з зямлёю,
З туманам, з расою,
З шэранню траў раніцай,
Калі не змагу любавання світанкам
І шчодрым, пшчотным быць,
Да забыцця
Даліны, лясы і пагоркі,
Рачулі і пожны любіць,—

У гэтую стынь, у ранак
Аднойчы вярнуся —
Каб нават тады —
Скалануцца ад мякка-ласкавага
Слова,
Што ў сэрца запала на век—
Беларусь!

Маці журавіны вее
На двары. На вецер
Сыпне над карытам —
Як весела-святочна,
Тонка і звонка
Ягады барабаняць!..

Знаёмым прыемным дымком
Пацягнула ад лазні.

Печка з каменя.
Лазню целлі,
Каб на палку дух абпякаў,
Як мароз, дух бярозавы.
Да знямогі катуй сябе
Венікам пахім.
Выйдзеш на волю,
Як быццам ты зноў нарадзіўся...

Мой родны край, мой родны кут.
Ды не спатрэбіўся я тут.

Што Лёнькаў бацька
Франтавік, кулямётчык,
З дзяцінства мы зналі.
А ордэны і медалі?
Не бачыў, не ведаю, ці былі.
Напэўна, былі.
І вось цяпер, на радаўніцу,
Згорблены,
Бачу, брыдзе па дарозе,
Кульгае, ледзь ідзе за сяло.
І нека няёмка сказаць:
— Што, дзядзька,

Трудна табе
І цяпер і тады было?
Глянуў:—Ногі,
Зусім аслаблі ногі,
Скруціла ўсяго
І сагнула ў дугу.
Генка, да Берліна дайшоў,
А цяпер
Да кладоў дайсці не магу...

Капаюць бульбу...
Агарод, бульбоўнік, тын,
(Дзяцінства успамін).
Сухі чарнобыль, палын.
О гэты дух—
Палын, дымок, ралля!
І нашы гульні—
Хованкі сярод былля.

Яна і я — дзіця.
І да канца,
Ужо да канца жыцця —
Не ўваскрэсіць,
Не зведаць таго мне пачуцця.

г. Віцебск.

Давід СІМАНОВІЧ

Мне шмат што хочацца забыць,
і закапаць, і ноль забыць.
Ды што было, не забываецца.
У памяць ноль не забываецца.
Вось я хлапчук. Крычу: «Ура!»
Я ўдзячны Сталіну за сонца,
нібы з рукі правадзіра

іно прыйшло ў маё анонца.
Яго як быццам з рукава
ён выпусціў—няхай смалеца!
Як рада сонейку дзятва!
ён чарадзею ім здаецца.
Іскрыцца снег, і я бягу,
гарыць квіцціста

трыццаць сёмы...
Не, я забыцца не магу,
як бацьку забралі з дому...
Глухая ноч... Гляджу праз сон—
яне жудасна, незразумела.
Куды у цемь пойдзе ён?
Заўчасна мама пасівела.
Юнацтва ступіць на парог...
О, час наўна-бестурботны!
А Сталін—ён ужо, як бог,
бязграшна-правы, бессмяротны...
Я помню—з сябрам гаварыў:
«А што, як раптам нас паніне?»
Памёр. І цень зямлю накрываў,
і —

горні плач па ўсёй іраіне.
Асірацелыя палі...
Ды сонца будзе разгарацца,
і сталасць прыйдзе і нам, калі
у шмат чым зможам разабрацца.
Мы не замоўчым, што было,
і чорны дзень не замалюем.
Мы праўды зыркае святло
над намі

смела
усталюем!
1962.

Доўга хмурыўся лес
кучаравы,
ды нічога табе не сказаў,
калі нішчыў ты кветкі і травы
і галлё без патрэбы ламаў.
ён цябе не прызнаў за сына,
а за госця ў бяздумнай гульбе,
і з размаху галінкай
асіны

ён ударыў
па твары
цябе.
1977.

Пераклаў з рускай У. ПАПКОВІЧ.

Сто радкоў
пасля прэм'еры

ЗГАДЗІЎШЫСЯ НА ЧАРНАВІК...

«Жаніцьба Фінікава» (А што на дзе студні?) А. Сосіна. Пастаноўна Ю. Сідарава. Сцэнаграфія Я. Волкава. Музыкале афармленне В. Красоўскага. Балетмайстар Э. Піно. Рускі тэатр БССР імя М. Горькага.

Кожны з нас хоць аднойчы наважваўся распачаць новае жыццё — заўтра ці з панядзелка. Ненаторы так і рабілі — пачыналі, аднак жа часцей за ўсё высакродныя парыванні так і заставаліся парываннімі.

Відаць, не такая ўжо бясцярпная гэта з'ява, бо доволі тані распаўсюдзіўся звычай — пагаварыць пра сумленне, так бы мовіць, на дэсерце, пасля тлуствае ежы. Тыя, хто адчувае сябе гаспадарамі жыцця, здольнымі купіць усё, што да сябе лічылася непанульным, магчыма, у свой час тансама спадзяваліся, што, набыўшы сплатку ўсё для прыстойнага жыцця, потым усім узброеныя, будуць рабіць дабро і думаць пра вечнае...

І вось на сцэне Рускага тэатра БССР — Уладзімір Пятровіч Фінікаў, які, дажыўшы да трыццаці сямі гадоў, неаднойчы вызначыў свой сённяшні дзень як чарнавік заўтрашняга — высакроднага, творчага, бескапраміснага жыцця, — перад намі ж нячысты, мітуслівы побіт правінцыйнага Расціўняка, разгорнуты пастаноўшчыкам і акцёрамі А. Душачкіным, Т. Байналай, А. Ансёнавай, Г. Доляй, Т. Хвосцінавай, Л. Цвятковай.

Не адчуваю аніякіх мастацкіх вартасцей у п'есе Сосіна. Мова ле быццам знята са стужкі магнітафона, не стаўшы, аднак, праваю тэатра. Аднак тэма, ухопленая драматургам, сапраўды з «гарачых», — тэма вычарпальнасці чалавечай асобы, яе саманішчэння, і які жыццё неразважліва траціцца на дробязнае, мітуслівае. Але гучыць у п'есе яшчэ адзін важкі матыў: у гэтай мітусні траціцца галоўны, вышэйшы сэнс жыцця, няхай мала наму з нас вядомы, але ж тым не менш — існасны... Не так ужо рэдка мы схільныя апраўдваць сябе — і маем, вядома, рацыю. Сапраўды, адсутнасць самага неабходнага для прыстойнага жыцця прыняжае чалавечую годнасць, нізводзячы нашае адно-адзінае, непаўторнае (другога не будзе) існаванне да прымітыўнай, на ніжэйшым узроўні барацьбы... за хлеб надзены, за жытло... Балюча, што за ўсё гэта даводзіцца расплачвацца невымерна дорага: у грамадстве выпрацоўваецца халепны рэфлекс — мне, мне і гэта таксама мне, і наогул — усё лепшае мне. Рабскі інстынкт, які быццам дае яго ўладальніку ўяўную перавагу над другімі, быццам бы адорвае незалежнасцю, але на справе — прыніжае яго, а ў рэшце рэшт адбірае гэтую незалежнасць, пераўтвараючы яго ў раба ўласных апетытаў і ўсіх тых, ад каго залежыць іх наталенне... І заві гэта як хочаш, нават прыгожа, панаваковаму — «прагматызм»...

Дык што ж застаецца на дзе студні?... Адно здольныя ўбачыць у ёй дзённы зоркі, але здольнасць гэтая дарагая, жыццём аплачаная, яна для тых, хто ведае: апроч зямлі, ёсць яшчэ і неба; другія — твань, бруд, смецце... Што нарабілі вакол сябе, тое і ўбачылі.

Але вернемся да «Жаніцьбы Фінікава», хоць мы ад яе і не аддаліся. Нельга, зразумела, данараць твор мастацтва за тое, чаго ў ім няма, але тады — навошта брацца менавіта за гэтую п'есу? Нлужо пабуджалыя матывы былі такімі простыя: зручны расклад роляў, добры матэрыял для актрыс і акцёра (дарэчы, усё выканаўцы працуюць на добрым прафесійным узроўні), зручная «паралель», ну, і наогул, спенціль «Амаральна гісторыя» ўжо адпрацаваў сваё, яму патрэбна замена. Такі вольны наштарыс!

Сапраўды, «Амаральна гісторыя» сумленна адпрацавала свой тэрмін, скарываючы ўсё прыскантанне аправажаных прыёмаў і вычарпаваных рэсурсаў глядацкага даверу да твораў такога рангу. Ну, і добра, і хопіць... З якой нагоды пачынаць закучваць усё сплатку (нават з танцамі ў выкананні таго ж самага артыста)? Ці хутка надыйдзе той панядзелак, з якога пачнецца ў тэатры сапраўды новае жыццё? Ці зноў будзем пагаджацца на чарнавік?

Л. БРАНДАБОУСКАЯ.

А ХВОТНА ходзіць публіка на класічную аперэту — як у госці да добрага знаёмца. І не таму, што ўспрымае класічную назву як гарантыю ад неспадзевак у самым відовішчы (Вядома ж, і класіка воляю пастаноўшчыкаў можа падацца зусім не традыцыйнаю, неспадзяванай, а то і неўразумелай). Класічная назва для публікі — гарантыя таго, што, які б ні атрымаўся спектакль, абавязкова пачуеш у ім знаёмую ўсяму свету музыку. Нават пры самым рэвалюцыйным «эз нажніцамі» — прачытанні аўтарскай партытуры і лібрэта пастаноўшчыкамі.

Вось і прэм'ера «Прынцэсы цырка» гарантвала глядачу магчымасць паслухаць вядомую ды любімую музыку. Да таго ж, на сцэне тэатра музкамеды «рэвалюцыйных нечаканасцей» гэтым разам не было: аперэту І. Кальмана ставіў С. Штэйн, рэжысёр, які з амаль Гіпакратавай ашчадлівасцю ды асцярожнасцю падыходзіць да арганізму ўсялякага твора, — «не нашкодзі!» І то праўда: небяспечна частаваць навацямі глядачоў, для якіх памятнымі ўражаннямі зрабіліся або калісьці папулярныя фільм «Містэр Ікс» з непаўторным Геаргам Отсам, або пазнейшая тэлеверсія «Прынцэсы цырка». Таму ці не лепш будзе — прапанаваць спешчанаму густу прыхільнікаў аперэтанай класіцы немудрагелістую, але мудрую канцэпцыю, знойсці тэмаці нахталт Саламонава рашэння?

Думаю, дзякуючы менавіта гэткаму рашэнню пастаноўшчыкаў і прынята публіка новы спектакль. У ім на прарэстым, поліфанічным фоне (тут і меладраматычная інтрыга, і набор дзяжурных жарцікаў, і неўтаймоўнае пошля каханя) ненадакучліва саліруе вечная тэма чалавечай годнасці. А музыка (як і мае быць у аперэце) — на сваім, на падкрэслена пачэсным месцы.

Ледзь толькі прагучыць уверцюра, нагадаўшы знакаміты матыў арні Містэра Ікс, і раскі-

нецца заслона — першае, што заўважыш на сцэне... музыка. (Музычны кіраўнік пастаноўкі А. Сасноўскі, дырыжор С. Бурак). Дырэктар цырка Рэнар (артыст К. Лосеў) дырыжуе аркестрам. Па левую руку ў яго драўляныя духавыя, па правую — медзь. Яркі, урачысты цыркавы марш! Адыграўшы першы куплет, музыканты, не перапыняючы сваю справу, бадэра крочаць у партэр... Чытачы, якія хоць калі звезда-

аперэты, разгорне ланцужок стасункаў і падаеі.

Прыхільнікі Н. Гайды будуць захоплены вітаць кожны яе выхад (Не магу не зазначыць, што сваю долю ў глядацкі поспех артысткі, нібыта гожая аправа ў харастав дымента, дадаюць фантазія і густ мастака па касцюмах В. Жалонкінай).

Павесяляць вока яркія фігуркі цыркачоў, чые ўборы нагадваюць ці то папяровыя кітай-

Эфектна, «зрываючы апладысменты», з'явіцца перад публікай кароль манежа Містэр Ікс (Р. Харык): адкрыецца шырокая лесвіца ў глыбіні сцэны, пакрочыць па ёй чалавек у фраку з накідай нахталт кажаных крылаў, у белым цыліндры, пад чорнаю паўмаскай. Выйдзе і прасявае сваю каронную арыю, не па-аперэтанаму сур'ёзна, драматычны маналог таго, чый лёс — хаваць сваё «я» пад маскай блазна, а добрае

Класіка гарантуе

«Прынцэса цырка» ў Дзяржаўным тэатры музычнай камеды БССР

лі на сабе ўзрушальную блізкасць духавой музыкі (а такіх людзей, я ўпэўнена, большасць), могуць сабе ўявіць стан публікі — «абкальцаванай» меднагалосым форце і да ўсяго аслепленай блужлівым промнем пражэктара, скіраваным у цёмную залу. Ілюзія цыркавога амфітэатра! Толькі потым вока заўважае: нешта ж ёсць і на сцэне.

А на сцэне — відарыс Эйфелевай вежы і вулічнай рэкламы (мастак З. Марголін). І — свая публіка: цыркавыя жанглеры; кавалеры ў цывільных строях і вайсковых мундзірах, сухарлявыя і пузаценькія — спадарожнікі і паклоннікі свецкай зоркі Тэадоры Вердзье (Н. Гайда). І мужчынскі хор гучыць і выглядае, дарэчы, досыць няблага, як увогуле хор у гэтым спектаклі (хормайстры Н. Андросава, Л. Барысенка).

Як і мае быць у трохактовым спектаклі, паступова і падрабязна пакажа тэатр усіх персанажаў гэтай шматнаселенай

скія літарыкі, ці то казачна-экзатычных птушак, матылёў. Ды вось шкада: бракуе выканаўцам, артыстам балета (балетмайстар В. Бутрымовіч) адпаведных тэмпу, рытму, «рызыкавай», эксцэнтрычнай, акрабачычнай пластычнасці. На жаль, і разлічаны на асаблівы эффект ілюзіён з фасфарычнымі фарбамі, адцененымі цёмраю сцэны, з лятучым «жоўтым шалікам» і гэтым жа жоўтым штучным чалавечкам (пра сябе пахрысціла яго «лялька Чынгісхан») і да т. п. — гэты ілюзіён прыцягвае ўвагу мо на якую хвіліну, а далей успрымаецца рыхтык нуднаваты ўстаўны нумар.

Штрыхі камедыінасці, зразумела, уласцівай кальманаўскаму твору, прынясуць з сабою закаханая Мары (Л. Кудзелка) і Тоні (Г. Нікіцін), «мяшанец тыгра і грымуцае змяі» Караліна (А. Крайнікіна) і пакорлівы метрдэль рэстарана «Зялёны папугай» Пелікан (А. Ранцанц), барон дэ Крэвельяк з яго арыстакратычным прэтэнзіямі і подлымі задумамі (Г. Казлоў), мітусліва-шэранькі баронаў сакратар (У. Сердзюкоў).

імя — пад безаблічным знакам «ікс».

Будзе некалькі ўдалых ансамбляў (скажам, другі дуэт Тэадоры і Містэра Ікс на баранавым балі; сцэна «выкрыцця» Містэра Ікс; дуэт Караліны і Пелікана і працяг дзеі, калі да іх далучаюцца маладыя Мары і Тоні).

І пры ўсіх акалічнасцях застанецца на першых ролях музыка, класіка, якая ніколі не расчаруе сваіх прыхільнікаў. Аперэта ж саткана з яе. А яшчэ — рэфрэнам зробіцца цыркавы марш, неаднойчы прашлацуюць праз партэр музыканты-духавікі, а іх спадарожнік пражэктар будзе бязлітасна сляпіць вочы глядачоў, каб толькі не пабачылі, што ў гэтыя хвіліны на сцэне ідзе перастаноўка.

Звычайная «чыстая перамена», як вядома, — гэта калі дэле перастаноўкі дэкарацыі пры адкрытай заслоне на сцэне і ў зале тушаць святло. На гэтым жа спектаклі «чыстая пераме-

ЦІ МАГЧЫМА «любоў з першага позірку» паміж «аркестравым калектывам і кіраўніком хору»?

Мяркуючы па добрым кантакце, які ўжо чатыры гады існуе паміж Дзяржаўным камерным аркестрам БССР і дырыжорам Дзяржаўнага камернага хору Міністэрства культуры СССР Валерыем Палянскім, такое бывае. Як артысту аркестра мне даводзілася неаднойчы сустракацца з ім у працэсе творчасці. І ў рэшце рэшт, мы дамовіліся на інтэрв'ю для «ЛіМа».

— Валерый Кузьміч, калі вы вырашылі, што Дзяржаўны камерны аркестр БССР — гэта менавіта той калектыў, з якім хацелі б супрацоўнічаць?

— Час мінае хутка, і здаецца, што было тое нядаўна. У адзін з першых прыездаў нашага хору ў Мінск мы спывалі месу В. Моцарта супольна з Мінскім камерным аркестрам — так ён тады яшчэ называўся. Дата таго канцэрта, што адбыўся ў зале філармоніі, — 29 студзеня 1985 года, пункт адліку, з якога пачынаецца наша садружнасць. Другім разам мы спаткаліся таксама ў Мінску пад час выканання Чацвёртай сімфоніі А. Шнітке 23 лістапада 1987 года.

— Усё, як у сапраўдным рамане: першая сустрэча, першае ўражанне, нерашучасць, роздум, ваганні, і другая сустрэча. І вось нарадзілася «сумеснае дзіцё»...

— Так, менавіта пад час працы над сімфоніяй А. Шнітке я прапанаваў вашаму аркестру ўзяць удзел у Першым фестывалі старадаўняй і сучаснай камернай музыкі ў Полацку. Фестываль, як вядома, адбыўся ў канцы красавіка 1988 года.

— Штотыднёвік «Літаратура і мастацтва» падрабязна пісаў і пра першы, і пра другі фестывалі. І чытачы, мабыць, не заблыліся, што вы, Валерый Кузьміч, — адзін з ініцыятараў і арганізатараў фестывалю. Таму, калі ласка, — некалькі слоў аб

— Аднак, Валерый Кузьміч, вернемся да нашага «рамана». Мінулы год аказаўся найбольш плённым у нашых кантактах. Давайце сё-тое ўспомнім.

— Пачнём адразу са студзеня. Тады камерны аркестр

ПЛЁН СУСТРЭЧ НАШЫХ...

Гутарка з дырыжорам В. ПАЛЯНСКІМ

праграме наступнага, трэцяга свята камернай музыкі ў Полацку.

— Ёсць задумка наладзіць фестываль 1990 года сіламі нашых двух калектываў — Дзяржаўнага камернага аркестра БССР і хору Міністэрства культуры СССР, запрасіць некалькі салістаў і прысвяціць яго месам Ф. Шуберта, В. Моцарта, А. Вівальды, Д. Пэргалезі і іншых кампазітараў. Плюс, канечне, нашы сольныя канцэрты. Гэта ў агульных рысах, пра дэталі пагаворым з Таццянай Давыдаўнай Рудавай, дырэктарам Полацкага гісторыка-археалагічнага запаведніка, бліжэй к вясне.

БССР пад маім кіраўніцтвам запісаў у зале Полацкага Сафійскага сабора тры пласцінкі. Запіс рабіла фірма «Мелодія», працаваў яе лепшы гукарэжысёр І. Вепрынцаў. Што ў праграме? Першая пласцінка: тры дывертэсменты В. Моцарта; другая: «Серэнада для струннага аркестра» П. Чайкоўскага і Варьяцы А. Арэнскага на тэму П. Чайкоўскага; трэцяя: пяць канцэртаў для фагота з аркестрам А. Вівальды (саліст В. Папоў). Прадчуваю пытанне: чым жа імплануе мне ваш аркестр? Скажу, што менавіта на запісе ён паказаў тую якасць, якая я асабліва цаню: мабільнасць, высокую культуру валодання інструментамі, прафесійнае стаўленне да сваёй справы — на запісе ж вельмі складана кожны дубль выдаваць па вышэйшым разрадзе,

патрабуецца гранічная пільнасць усіх музыкантаў.

Дык вось. Наступная наша сустрэча адбылася ў Маскве ў Калоннай зале Дома Саюзаў 30 сакавіка: гучала «Меса» Ф. Шуберта. 6 красавіка ў Мінску мы сустрэліся на аўтарскім

канцэрце А. Шнітке, і, нарэшце, у канцы красавіка — другі фестываль у Полацку.

— Акурат пад час яго вам споўнілася сорак гадоў, і гаспадары фестывалю падарылі вам дзівосны падсвечнік у форме ліры, а артысты хору склалі бунет з некалькіх дзсяткаў пунсовых руж — кожны па кветачцы... Ну, а якія ж нашы супольныя планы на будучыню?

— Не будзем зазіраць далёка наперад, але мне хацелася б распачаць у Мінску з камерным аркестрам цыкл «Усе сімфоніі Моцарта». Колькі зойме гэта часу, я не ведаю, ды думка такая ёсць. Далей — выканаць абанемет пад агульнай назваю «Меса», г. зн. паўтарыць для мінчан тое, што на-

на» суправаджаецца выхадом музыкаў у партэр. Цудоўна? Цудоўна! Вось толькі пражэктара прыгэтым, здасца, замнога. Шчырае раз за разам, як прашу працаўніц, на нейкай аблазе. (Успомніце эпізод з вядомай кінастужкі «Мефістофель»: пражэктару промнем упалёўвае маленькую безбаронную фігурку акцёра і ганяе яе па гіганцкім плацу новага тэатра. Аднак гэта так, між іншым). Дык вось. Калі напачатку гэты эпітаж надае інкантасць атмасферы ў зале, узнімае настрой, дык з цягам спектакля ў час маршава-пражэктаравых заставак... Не сказаць, што пачуваеш сябе крымінальнікам на турэмным двары, але ж людзей з партэра, у іх ліку і сябе, пачынаеш троху шкадаваць. Бо ім перападае «звышдапушчальная доза» асляпляльнага святла. Людзям жа, нераўнадушным да тэатра, спектакляў даводзіцца глядзець і многа, і розных. Але глядзець даводзіцца не многімі і не рознымі, а ўсё тымі ж, на ўсё жыццё аднымі, уласнымі вачамі. І калі што для іх задужа, тое ўжо не здорава.

А, можа, я памыляюся? Можна, варта было проста заплушчыць вочы ды слухаць марш (ну, і сапраўды, глупства якое — пражэктар яе раздражняе: дык не глядзі!). І загалёкаць: «Здорава! Здорава! Здорава!»

Няхай даруе мне тэатр, што гэтак не раблю. І няхай паве-рыць, што радуся шчыра за прэм'еру, за працяг творчага жыцця ў неверагодна складанай унутрытэатральнай атмасферы. Не хаваю сваёго святочнага настрою — у новай пастаноўцы я знайшла для сябе прыемнае. Шкадую, што ўражанні мае абмяжоўваюцца іграю толькі аднаго складу акцёраў. І спадзяюся, што ад спектакляў з іншым складам выканаўцаў гэтыя ўражанні былі б не горшыя...

С. БЕРАСЦЕНЬ.

мечана выканаць у Полацку. Хацелася б, каб гэтыя планы ажыццявіліся.

— І такое пытанне. Наш аркестр, і я пісаў пра гэта ў «Ліме», вось ужо шмат гадоў не мае пастаяннага мастацкага кіраўніка, і, дарэчы, цяпер налетыў зноў без галоўнага дырыжора. Таму кожная сустрэча з высокапрафесійным майстрам для нас мае вялікае значэнне. Такое значэнне мы надаём і сустрэчы з вамі. А што даюць яны вам, харавому дырыжору?

— Ну, па-першае, я не толькі харавы дырыжор. Я скончыў Маскоўскую кансерваторыю і па харавым, і па сімфанічным дырыжыраванні і не ўяўляю сваё жыццё за пультам толькі харавога калектыву. Ды і паводле сваёй дзейнасці часта вымушаны праводзіць канцэрты для хору з аркестрам. А яшчэ — гэта ні для каго не сакрэт — узасмадачненні з аркестрам адметна адрозніваюцца ад узасмадачненняў з хорамі хоць бы таму, што аркестравыя музыканты маюць большую прафесійную падрыхтоўку, бо яны вучацца 15 гадоў, а харысты 5—7, праўда, у нашым хоры такіх не надта многа, пераважна ў нас харавікі-дырыжоры, тэарэтыкі.

— Валерыі Кузьміч, дзякуй вам за добрыя словы і зычу ўсім нам далейшых творчых кантактаў — на радасць слухачам і музыкантам. Добрага вам здароўя!

— Дзякуй, да наступных сустрэч у Мінску і на іншых канцэртных пляцоўках нашай краіны і за мяжой!

Гутарыў

Аляксандр МІЛЬТО.

Фота А. МАРЦІНКЕВІЧА.

3 ДАВАЛАСЯ, не будзе падстаў для хвалавання, калі ўводзілася на ролю Агаты Пустарэвіч з купалаўскай «Паўлінкі». Яна не любіла ўводаў, а тут трэба было працаваць пасля такой выканаўцы, як Вера Мікалаеўна Пола. Колькі было думана-перадумана, каб знайсці штосьці сваё, адметнае! Вера Мікалаеўна іграла яе ўладарнай, фанабэрыстай гаспадыняй. Макарава выказала крыўду Агаты на лёс. Ей, прыгожай, без па-

лесаў, клубок супярэчнасцей з неўласцівай іх узросту дыпламатыяй і дысцыплінаванасцю — паводзіла сябе ў лепшых традыцыях купалаўскага тэатра. Прыемна было назіраць і за пастаноўчыкамі — Барысам Эрыным, Зінаідай Браварскай, Галінай Уладзімірскай — карэктныя, сабраныя, далікатныя. Быццам лбрад кожнай рэпетыцыяй збіраліся на спецыяльны інструктаж — як паводзіць сябе з калектывам, з кожным акцёрам. У масавыя

назву, прыкідвалі, каму пашэнціць, каго выбера рэжысёр. Хтосьці з акцёраў гучна пра-дэкламаваў: «Ехаў дзедка на кірмаш, з ім на возе баба... Глядзіце, куды жанчынка наша сабралася, такая сапраўды, калі таго захоча, на Месяц палыць і ў нашага брата дазволу не спытае...»

Лушка захапіла Галіну Макарава, адняла спакой, сон. Паспрабаваць бы! Не дадуць... Не маючы перад вачыма тэксту, на памяці — сцена за сцэнай —

Алег АСТАПЕНКА

ГРАНІ КРЫШТАЛЮ

3 кнігі пра Галіну МАКАРАВА

сагу, загадаў бацька пайсці за Францыя, бо ніхто лепшы не возьме,—пайшла. Ні пашчоты не дачакалася, ні павягі... Таму і суняшала Агата Паўлінку, апа-вядваючы пра сваё замужства з горыччу, іроніяй... Па-свойму разумела выканаўца вонкавы малюнак паводзін Пустарэвічы-хі на вечарынцы ў Крыніцкіх. Танцы яе ніяк не пасавалі да музыкі... Ды і не таму, што прырода не надзяліла слыхам альбо пачуццём рытму: забылася кабета, як і выглядаюць тыя танцы...

Агата і Варвара з «Вечнай крыніцы» Зорына. Розныя, непадобныя, далёкія як полюсы зямлі... Варвара для дасягнення любой мэты гатова на падман, подласць, гнюснасць. Сядзіць вусны, упэўнены крок, жанчына-хват, калі справа датычыцца ўласнай кар'еры. І прыціснуць каго, калі ёсць у тым патрэба, і смяротна ўнуціць, калі хто на-суперак яе жаданню. Марыла пра ўладу, пра бязмежнае зямлі, каб працавала на яе, не разгніналі, сустрэўшы, кланя-ліся ёй нізка. А засталася ад ма-ры ружовай смуга. Сцеражыцца цяпер Варвары, падобнай да-ракі ў вясновай паводку, зня-се любую перашкоду. У яе вок-лічу: «Разыдзіся, народ, рас-ступіся! Варвара ідзе!» — яна інакш на далоні, яе сутнасць і цікавасць. Уласніца карыста-льства Варвары супярэчыць надзеям і імкненням тых, хто аналізе яе і яна адпомсціць зна-нацку, толькі дачкаецаца мо-манту і выпусціць дыкала, каб хоць на імгненне затрымаць прыход новых, ненавісных ёй змен.

Лізавета Касьянава ў лья-ноўскай п'есе «У мяцеліцу... Невядомы фотамайстра «сха-піў» яе ў момант, калі здыма-ла апараты. На чорна-белым зды-мку, на жалне, не відаць расчыр-ваных шчок (убегла ў пакой з марозу), бліскучы вочан-гузікаў, прыгожай хусцінкі на шыі... З'яўлялася Лізавета ў доме пле-менніка Сцяпана Сыраварава якраз пад святла. Брат Сцяпана Парфірый пасля замежных ван-драванняў вярнуўся з чужыны. Дачка дачкаецаца, што бацька жыў, а Сцяпан канчаткова выра-шае паехаць за акіяны і пашу-каць там шчасця. Сутыкнулася крэўныя і чужаныя адначасо-ва... Не з'явіўся Лізавета — не мінуць сваркі і абвінавачванняў. Тая нетаропна, па-сялянску распранаючыся, жартамі, не-прыкметна распачала гутарку, унесла ў змрочную, снежань-скую атмасферу прамежныя вясновага сонейка. Пацягнулі-ся ўсе да яе... Парфірый асудзі-ла мо толькі дачкаецаца позірк-кам. Падтрымала Марфу, калі тая крыкнула ўсім, хто вакол стала: «Каменны вы!» Не то-іць абуджанай, дагтуль прыто-енай радасці Лізавета. Па-люд-ску адбылося чаканае спаткан-не. Ласкава грэе брата ўсмеш-кай, падкладае лепшыя ковал-кі. Вярнуўся! Нягледзячы ні на што вярнуўся... Кэрэньчын іх векавога радаводнага дрэва...

...ПРАЦАВАЛІ з такім пад-ёмам, які здаўна, відаць, не па-наваў у тэатры. Жылі чакан-нем непазбежнага свята, ніко-га не трэба было ўпрошваць, паўтараць двойчы, Іван Паўла-віч Мележ на рэпетыцыях! Пад-бэдзёрліся вядомыя тэатраль-ныя «зубры», пачалі прыходзіць тыя, хто пакінуў калісьці тэ-атр. Моладзь — дружны вы-вадак непадобных характараў,

сцэны кожны ўносіў нешта сваё, без дыктатарскага наці-ску і ўласцівага рэжысёрам дык-тату апрабоўваўся кожны па-дыходзячы варыянт. Тут сама імправізацыйным парадкам разгортваліся «жывыя карціны» сельскага сходу, вяселля, пер-шай касавіцы...

Іван Паўлавіч прыняў яе Алену Дзятлік з «Людзей на балочце» адразу ж, без усяля-кай навазлівай спробы нешта змяніць, дадаць ці адмовіцца ад ужо знойдзенага...

Як і на старонках «Палескай хронікі», так і на сцэнічнай пляцоўцы Алена з'яўляецца двойчы, але ў самым пералом-ныя, драматычныя моманты сялянскага жыцця, карэннай ломкі вясковага арганізма, зме-ны яго стрыжня, што скла-даўся стагоддзямі.

Васіль, сын Алены, не дача-каўся падзелу зямлі і сама-стойна захапіў кавалак, пачаў араць. Мітусіцца, бегея Алена, спрабуе адгаварыць сына. Ве-дае, не даруюць багацеі. Баць-ка-перабачыла, як на межах ла-малі крыўты, як лілася мужык-кая кроў. Сын счэпіўся з Яўхі-мам Карчом, і Алена галосіць на ўсю акругу: «Людзі! Забі-ваюць!» Кінулася каршаком на крыўдзіцеля, адкуль і сілы ўзя-ліся. Няхай яе забіваюць, ста-рая, толькі не Васільку... Няна-вісць засцілае розум... Адступіў Яўхім. Згорбілася Алена, апус-цілася на калені перад сынам і загаласіла ўжо з сапраўдымі слязямі, аплакваючы гаротную долю, што вырасла з яе мала-досць, здароўе і надзею-спад-зяванку на лепшае...

Праскоўя са спектакля «Ад-куль грэх?» А. Петрашэвіча. І матэрыял п'есы, што цеста ў дзяхі — толькі пачало пады-ходзіць, і вобразы ледзь акрес-леныя, і канфлікт хутчэй вонка-вы, а іграла з задавальненнем, нягледзячы ні на што. Увайшоў вобраз у плоць і кроў — не вырвеш, Проскоўя, калі існуе падстава, сяду пераломіць, а сваёго даб'ецца!

Малітоўны дом. Сутычка Проскоўя з сентантнай Агатай, якая паставіла сабе за мэту прынадзіць Проскоўя на дачку ў сенту. Моўчкі, церпяліва пера-носіць Проскоўя нападкі: немаг-чыма распачаць сварку — усё ж такі божае месца. А пакада-ючы яго, наўмысна, каб пачулі і астатнія, злосна цэдзіць сьрозь сціснутыя зубы: «Наб ты ўсё сваё жыццё гарачае жалеза пі-ла! Чаго да нас чапляешся?»

Заклучная сцена. Проскоўя, нібы прывід, у хустцы да ва-чэй, крадзеца ў поцемках. Рап-там спатыкнулася позіркам на дзявочай сукенцы. Патрыкала ніем, падняла, жахнулася! Су-кенка даччына... Першае, што прыйшло ў галаву, — спануслі, зганьбілі! Снямячыла, схавала сукенку: «А, дачушка, мая мі-лая!.. А хто гэта рашыўся на такое зладзейства?!» І нечана-на, на паўслоне спыніўшы плач, пачынае пераборліва разважаць, шукаць выйсце — як быць?..

...У ВЕСТЫБЮЛЯХ купа-лаўскага тэатра, на калідорах, у грымёрках толькі і гаворкі было — Макаёнак прынес новую камедыю «Лявоніха на арбі-це». Абмяркоўвалі незвычайную

праіграла, пражыла сітуацыі, прыгадвала рэплікі, шукала ўласціваю яе характару плас-тыку...

Не схавала здзіўлення, калі драматург затрымаў яе на вы-хадзе з тэатра:

— Не спячайся. Есць раз-мова, цікавая для вас.

І пачаў з пытанняў: якой яна ўяўляе Лушку, што думае і што на яе разваг прырэчыць праўдзе вобразу? А пасля, як гром з яснага неба:

— Як мяркуеце, справіцеся? Не марудзьце з адказам.

Адказала, як выдыхнула: «Не падвяду!»

Пазней даведалася, што Барыс Эрын — на той час галоў-ны рэжысёр тэатра — быў ка-тэгарычна супраць прызначэн-ня яе на ролю Лушкі.

— Знойдзеца каму сыграць... Кашальнікава, Бялінская, Ржэ-цкая, ды ці мала ў тэатры ак-трыс? Што ты мне Макаравай... А калі не здолее, хто адкажа? Уся праца — і твая, і мая ўпу-стую. А рызыкаваць вось так, як ты, прабач, братка, не па мне гэта, не па мне. Не ў самадзейнасці іграем...

Макаёнак сказаў злосна, як адрэзаў: «Калі не Макарава, то і ніхто. Забіраю п'есу». Эрын дагнаў яго ўжо на вуліцы, ска-піў за рукаў. «Пачакай, дзівак-чалавек. Чакай. Лічы, што ўга-варыў».

ХАТНІЯ КЛОПАТЫ адыш-лі на другі план. Нават дома кожную вольную хвіліну рэле-ціравала. Дзеці не перашка-джалі, не даймалі распытам. У іншых акцёрскіх сем'ях, ведала яна, усе хадзілі цішком, «не дыхалі», калі хто з бацькоў-артыстаў «ужываўся ў вобраз». Яна ж, наадварот, заахочвала шчырыя парады. Застывала. Дзеці азірнуліся, селі, слухалі песню. Значыць, рэпетыцыя ўда-лася. З другога пакоя выйшаў муж — Павел Пекур:

— Ты што гэта спявала? Прызнацца, раней ніколі не чуў.

— З выязнага спектакля прывезла, пачула ад мясцовай жанчыны, словы запамінала, а мелодыю падабрала.

...Яна быццам нарадзілася з песні, з яе сутнасці, з родных бацькоўскіх вытокаў, выкупа-лася ў чыстай, як слязінка, крыніцы, узышла на прыгорак і кінула людзям выклік:

— Вось я якая, давайце па-глядзім, хто на што здатны!

...Грымам у ролі не карыста-лася, апрагнута была ў сялян-скую квяцістую спадніцу, хуст-ку з кутасамі, у белую кофту. Нахілілася, падняла з падлогі поспільку, рабіла выгляд, што не заўважыла чужой рэчы, толькі раз-другі калыццала Ля-вона позіркам і гуліла зацяп-нула песню: «Пераплыву рэч-ку...»

Крытыкі пасля прэм'еры адзін перад адным адзначалі яе «рэд-кае пацудзе камедыйнага жан-

ру», «сакавітасць і народнасць характара Лушкі», з артыкула ў артыкул вандраваў прынада-ў «завышэннем культурнага ўз-роўню». Памяць зберагла той эпізод да дробязю. Яе Лушка садзілася на лаву, нага за на-гу, па сіладах чытала прозві-шча аўтара: «Фло-бэ-ер», «Ма-дам Ба-ва-ры». Цікавала за рэ-акцыяй мужа. На яго спробу перапыніць занятак, адмахва-ла: «Не перашкаджай!».

На добрае і радаснае памяць паслужыла. З Лушкі пачало-ся яе ўзыходжанне на тэат-ральны Парнас... За «Лявоні-хай...» быў «Трыбунал».

...Цяжкім стогам прачуць музыкаў ўступ, узнясецца ўверх заслона, на якой у смя-ротным паядынку з коўмі на-перавес сшыліся коннікі. За заслонай у трагічных позах сы-шліся плакальніцы — прад-веснікі наступных падзей. З па-чаткам дзеяння рассунуцца сцены хаты. Побит сялянскай сям'і прадстаўлены сціпла: на сцэне самае неабходнае — стол, зэдлікі, лавы, печ, металічны ложак з грудком падушак, на падлозе самацканяя ходнікі.

Паліна латае мужавы зрэб-ныя штаны. Сама насцярожа-ная: вачыма ў занятку, а слу-хае самотную песню нявесткі Надзейкі. І не дзеўкі, і не ма-ладзіцы... З-за вясельнага стала паклікала вайна Надзейкінага мужа — Палінінага сына. Ба-ліць сэрца маці і за малодшага Валодзьку. Пануры ходзіць, замкнёны. Зноў вараньня пана-ехала і Сырадоўе — начальнік паліцыі з імі. Чакай нядобрага, каб мінула якое ліха...

Заявіўся Цярэшка. Надта ж вясёлы і ўзбуджаны. Што на-думаў? Крыўчыць, каб ставіла пачастунак, гасцей прымала, пра абранне сябе старстам лухту пляце. Мо пашчасіла — выпіў дзе ды не падзакусіў? Рапыла Паліна падыграць, ве-даючы гарэзлівы, свавольны ха-рактер мужа. На поўным сур'-ёзе ўявіла сябе старасціхай. Накінула на плечы латанья-пералатанья падштанікі за-мест шалю і папалла ў танцы...

Няўтульна, непрыкаяна па-чувалася яе Паліна з камен-дантам і Сырадоўем. Сэрцам разумела, чаму Андрэй Ягора-віч менавіта так вырашыў па-водзіць Паліну: адкрытая не-прыязь да няпрошаных гасцей адводзіць усялякую падазро-насць ад Цярэшкі. Але колькі разоў ні іграла Паліну, столь-кі зайздросціла свайму парт-нёру Генадзю Аўсяннікаву — Цярэшку Калабку. Вось у ка-го роля! Ад пачатку і да канца, з якога боку ні пад-ступілі, колькі ні шукай «дна», не знойдзеш.

Аксана Смятаніна з «Таблет-кі пад язык» — эпізод з яе творчай біяграфіі, але калі б засталася без яго эпізоду, была б што крышталь з неапрацава-най гранію. У вобразе Аксаны — лёс шматлікіх яе пагоднаў, дзівучай ваянай пары, якіх аб-мінула сямейнае шчасце.

Сну ў пасляваеннай, прыціс-нутай цяжарам турбот, вёсцы толькі да першых пеўняў, а яшчэ летуценіца, мроіцца ну, пра тое, як народзіць дзіця... Што ёй насмешкі і кпіны су-дзецца, захацеца нарадзіць і было не было...

...Маіх хлопцаў на вайне па-забівалі, жанілі зямельку па-раць... На ўсё сяло сем мужы-коў і прыцягнулася назад. Не хацелася адной без дзіцяці, — дзедзіца Аксана патаемным.

Чым яна горшая за іншых? Нікога не пакрыўдзіла, нікому не прынесла зла, ганьбы, не ўкрала. Захацелася пакінуць на зямлі парастачка, збылася ну-дотнай і смяротнай адзіноты, якая асабліва па начах пахола-ла холадам. Нарадзіла і ўсю сваю незапатрабаваную любоў, на якую так ніхто і не адгун-нуўся, аддала дачце.

...Крывіцаца Аксаныны блс-кроўныя вусны, а ў насцяро-жаных вачах радасць і спаной, якія, здаецца, бліскануць і рап-там знікнуць. Пачне ўпрошваць — адмовіць немагчыма.

...Адпусці яе ў горад, стар-шыня, родненнік! Перакноў-чыцца, накінецца на Тамару: «Я табе пачуе, кожна ты гэ-калі!» І зноў жабраціць ноткі ў голасе: «Адпусці, старшыня! Лепш уно я за яе... У дзве зме-ны. Я ў нітку выцягнуся...»

МАІСТЭРСТВА АКТРЫ-СЫ... Зведала, спазнала яго Га-ліна Кліменцеўна Макарава, як зведала і спазнала тэатр. Пос-пехі, няспехі — праўда, не-паспяховай, няўдалай яна не назвала б ніводнае ролі, — грані каштоўнага крышталя яе таленту...

На рабочым стане Віталі Вольскага застаўся незавершаны рукапіс. На першай старонцы яго значыцца: «На зломых эпохі (кілія ўспамінаў). Письменнік паспеў расказаць пра сваё маленства, пра рэвалюцыйны падзеі ў Петраградзе, непасрэдным сведкам якіх ён быў, пра ўдзел у абароне «нальскіх рэвалюцый» ад войск Юдзеніча, пра паход на Варшаву пра барацьбу з белымі бандамі на тэрыторыі Беларусі, пра сваю службу ў органах дзяржаўнай бяспекі. Аўтар адышоў ад нас, калі працаваў над

раздзелам пра перыяд сталінскіх рэпрэсій. Фрагменты менавіта з гэтага раздзела бацькавага рукапісу прапанаваў чытачам штотыднёвіка. Хацеў бы дадаць, што апошнім часам на старонках некаторых выданняў імя Віталі Вольскага памінаецца ў купе з імёнамі тых, хто меў дачыненне да рэпрэсій 30-х гадоў. Хай старонкі ўспамінаў пральюць трохі святла на той складаны і супярэчлівы час.

Артур ВОЛЬСкі.

Нашы публікацыі

Віталі ВОЛЬСкі

НА ЗЛОМАХ ЭПОХІ

У маі 1926 года мяне выклікаў да сябе начальнік сакрэтна-палітычнага аддзела Рэмізаў.

— Сёння ўначы, — павольна прамовіў Іван Дзмітрыевіч, — дастаўлены з Полацка арыштантаваны там Пчолка. Паводле папярэдніх, яшчэ не правяраных звестак ён стары манархіст, вялікадзяржаўнік.

Магчыма, удзельнік якой-небудзь контррэвалюцыйнай групы. Трэба правярыць. Я мяркую даручыць справу Пчолкі вам...

На працягу некалькіх дзён я дбайна вывучаў матэрыялы агентурнай распрацоўкі, вынікі знешняга і ўнутранага назірання, пратакол папярэдняга допыту Пчолкі, праведзенага ў Полацкім акруговым аддзяленні. Дакладна азнаёміўся з яго біяграфіяй. Некалькі разоў гутарыў з арыштантаваным. Гаварыў па тэлефоне з Полацкам.

Высветлілася, што Пчолка — юрыст па адукацыі і пісьменнік. У дарэвалюцыйны час выдаў у Віцебску два зборнікі гумарыстычных апавяданняў з жыцця і побыту сялян Полаччыны. Нічога палітычна шкоднага ў яго кніжках я не знайшоў. І ў асобе яго не было ніякіх загадак. Працаваў раней народным суддзёй. Цяпер не працуе па старасці. Выступае часам у клубах як кіраўнік і ўдзельнік сямейнага музычнага аркестра, які складаецца з яго дзяцей. Чытае на клубнай сцэне свае апавяданні. Да Савецкай ўлады лаяльны. Жыве інтарэсамі сваёй вялікай сям'і.

Падстаў да зняволення Пчолкі і прыцягнення яго да крымінальнай адказнасці не было. І я вырашыў, што трэба Пчолку вызваліць, а справу скасаваць. Сваю пастанову з такім прыблізна зместам праз аднаведны час паклаў на стол перад Рэмізавым. Іван Дзмітрыевіч прачытаў яе і не запярэчыў. Пасля некалькіх пытанняў, на якія я адказаў, ён узяў пяро і моўчкі падпісаў рэзалюцыю аб вызваленні Пчолкі і скасаванні справы. Пасля невялікай паўзы адкінуўся ў крэсле і, не глядзячы на мяне, сказаў:

— Шкада. Усё ж шкада! Есць думка ў высокіх інстанцыях, што пасля працэсу Лістапада працэс вялікадзяржаўнікаў быў бы вельмі дарэчы. Зразумела, калі матэрыялы яго будучы цалкам адпавядаць палітычным патрабаванням часу. Пчолка ж, сапраўды, як быццам не падыходзіць для таго, каб стаць цэнтральнай фігурай такога працэсу. Што ж, трэба працягваць пошукі. Трэба шукаць і знайсці. За такі працэс вы маглі б атрымаць высокую ўрадавую ўзнагароду. Мне так здаецца.

На гэта я нічога не адказаў, але для сябе аднаведны вывады зрабіў...

Эпізод з арыштам Пчолкі з'явіўся для мяне яшчэ адным сур'ёзным доказам таго, што трэба як хутчэй кінуць працу ў органах дзяржаўнай бяспекі. Былі падставы меркаваць, што ДПУ можа неўзабаве ператварыцца ў нешта накшталт старой царскай «охранкі» ці нават у нешта горшае.

Шмат чаго яшчэ я не ведаў, але ўжо разумёў інтуітыўна,

што намеры свае трэба мне ажыццявіць неадкладна. Усе свае намаганні я скіраваў на тое, каб вызваліцца ад службы ў ДПУ. Неўзабаве мне гэта ўдалося. Я атрымаў ад свайго непасрэднага начальніка папярэдняю згоду і пастановаю Сакратарыята ЦК КПБ быў прызначаны на пасаду старшага інспектара ў Галоўным камітэце па кантролі за рэпертуарам (Галоўрэпертком), які ўваходзіў у сістэму Наркамата асветы. Спачатку, праўда, загадчык аддзела кадраў ЦК Кавалёў спрабаваў мяне ўгаварыць, каб я згадзіўся працаваць у Наркмаце юстыцыі следчым па асабліва важных справах, але я катэгарычна адмовіўся.

— Вы правільна робіце, — сказаў мне Рэмізаў на развітанне. — Думаю, што вам цяпер сапраўды лепш працаваць у галіне культуры. Вам гэта бліжэй па натуре. Жадаю поспеху!

На пачатку кастрычніка 1935 года, калі я вярнуўся з паездкі ў Грузію, здарылася такое, што не паддавалася ніякаму асэнсаванню. Мяне выклікаў да сябе трэці сакратар ЦК КПБ Рыскін, які займаўся пытаннямі культуры. Адначасова ён быў па традыцыі і першым сакратаром Мінскага гаркома.

Не адказаўшы на мае прывітанне, Рыскін коратка спытаў:

— У вас працуе ў інстытуце нейкі Юргялевіч?

— Працуе.

— Хто ён такі?

— Старшы навуковы супрацоўнік.

— Член партыі?

— Так.

— Што вы можаце сказаць пра яго?

— Працуе добрасумленна. Нядаўна здаў у друк першую частку напісанай ім «Навуковай граматыкі беларускай мовы».

На твары сакратара з'явіўся выраз незадаволенасці.

— А як ён паводзіць сябе як член партыі?

— Нічога адмоўнага сказаць не магу.

— А ці ведаеце вы, што Юргялевіч — літоўскі шпіён?

Пытанне, зададзенае Рыскіным рэзка і жорстка, было для мяне больш як нечаканае.

— Гэта мне невядома, — адказаў я пасля доўгай працяглага маўчання. — А дзе ваша пільнасць? — наступаў Рыскін, спрабуючы выкарыстаць маю разгубленасць. — Нам патрэбна яго характарыстыка. Навуковая і палітычная. З улікам таго, што я вам сказаў. Напісаць яе павіны вы. Як дырэктар і парторг інстытута. Гэта ваш партыйны абавязак!

— Я магу напісаць на Юргялевіча толькі дадатную характарыстыку.

— Кіньце спрачацца. Не раю! — перапыніў мяне Рыскін. — Калі вы не пазней як праз тры дні не пакладзеце мне на стол характарыстыку на Юргялевіча, будзе вам кепска. І ўлічыце, характарыстыка патрэбна толькі адмоўная!

Я выйшаў на вуліцу. Аддыхаўся, як пасля непаспэльнай працы, і задумаўся. Што ра-

біць? Адно было мне ясна: адмоўную характарыстыку на Юргялевіча не напішу. Сеў на лаўку ў скверы з фантамам насупраць будынка ЦК Ліхаманкава пачаў абдумваць сітуацыю. У маім распараджэнні тры дні. За гэты час трэба зрабіць усё магчымае. Абдумаўшы розныя варыянты, вырашыў: трэба знікнуць, з'ехаць куды-небудзь. І як хутчэй! У той жа дзень я атрымаў у лёткамісіі пуцёўку ў Сочы і аформіў у Акадэміі навук водпуск.

Наступнай раніцай я сядзеў ужо ў вагоне поезда, які імчаў мяне на поўдзень, усё далей ад усіх засмучэнняў, непрыемнасцей, пагроз і небяспек...

Няцяжка ўявіць, як «адпачывалася» мне на поўдні. Чым меней заставалася да канца водпуску, тым неспакойней рабілася на сэрцы. Неўзабаве на маё імя прыйшла тэлеграма за подпісам партарга Акадэміі навук Лушчыцкага, у якой паведавалася, што я павінен тэрмінова вярнуцца ў Мінск.

У Мінску, як і я меркаваў, мяне чакалі новыя выпрабаванні.

У кабінце Лушчыцкага сядзела яшчэ некалькі чалавек. Выгляд у ўсіх быў непрыступны, змрочны.

Разглядаецца справа члена партыі, дырэктара Інстытута літаратуры і мастацтва Акадэміі навук БССР Вольскага Віталі Фрыдрыхавіча, — абвясціў Лушчыцкі. — Ён абвінавачваецца ў тым, што ўхіляўся ад актыўнага ўдзелу ў барацьбе з класавым варожым элементамі, у тым, што друкаваўся ў контррэвалюцыйных выданнях і ўкрываў ворагаў народа. Есць думка выключыць яго з партыі.

Я папрасіў слова, Лушчыцкі захаляваўся, павысіў голас:

— Мы не маем патрэбы вас выслухоўваць! Стаўце прапановы на галасаванне...

Першыя дні пасля выключэння з партыі я саромеўся выходзіць на вуліцу. Здавалася, кожны глядзіць на мяне з дакорам і знявагай. Але паступова пачаў разумець, што многія не толькі не асуджаюць, але спачуваюць мне.

Неяк, ідучы па Савецкай вуліцы, сустрэўся з начальнікам сакрэтна-палітычнага аддзела ДПУ рэспублікі Міхаілам Паўлавічам Чарнышовым, маім сябрам і таварышам па ранейшай службе ў органах дзяржаўнай бяспекі. Сапраўднае прозвішча яго было Малініч. Ён даводзіўся дваюрадным братам вядомаму акцёру Уладзіміру Крыловічу. На пасаду начальніка аддзела быў прызначаны ў пачатку трыццаціх гадоў замест Рэмізава, якога перавялі ў Маскву.

Мне кінулася ў вочы, што выгляд у Мішы быў невясёлы. Раптам, нібы між іншым, ён сказаў:

— А ці ведаеш ты, што жы- веш з мае ласкі?

— Як гэта разумець? — здзівіўся я.

— А вельмі проста, — адказаў Міша, — некалькі разоў ужо выкрэсліваў тваё прозвішча са спісаў на рэпрэсіі.

Я здзівіўся яшчэ больш, хоць і бачыў, што ён не жартуе. — За што ж мяне рэпрэсіраваць? Я ж не рабіў і не раблю нічога благага...

— А гэта не мае ніякага значэння. Галоўнае, каб быў чалавек, а справа на яго заўсёды знойдзецца. Цяпер ведаеш як? Сёння ты пісьменнік, вучоны, а заўтра — тры залатнікі, і няма ні пісьменніка, ні вучонага. Быццам і не было яго ніколі.

Ён сумна, нібы неахвотна, усміхнуўся і раптам заспяшаўся.

Толькі калі высокая Мішава постаць знікла, дайшоў да мяне сапраўдны сэнс таго, што ён сказаў. Тры залатнікі. Гэта ж вага рэвалюцыйнай кулі!.. Да гэтага часу не магу сабе дараваць, што паставіўся спачатку да сказанага даўнім сябрам неяк бесклапотна, без належнай сур'ёзнасці. Нават і не падзякаваў яму.

Больш я ніколі Чарнышова не бачыў. Ведаю толькі, што неўзабаве ён быў прызначаны начальнікам пагранічных войск Далёкага Усходу і выехаў з сям'ёю ў Хабараўск. Жонка яго, Поля, зайшла да нас развітацца перад ад'ездам. Потым дайшла да мяне звесткі, што ў 1937 годзе Міша быў расстраляны. Загінула і яго жонка. Дзе падзеі іх хлопчык Віля, аднагодак і прыяцель майго Артура, невядома...

У канцы 1958 ці ў пачатку 1959, не памятаю дакладна, у калідоры выдавецтва «Асвета» выпадкова сустрэўся з Юргялевічам. Ён першы падышоў да мяне, павітаўся і адразу пачаў прасіць прабачэння.

— Даруйце, — кажа, — калі ласка. Я ведаю, што праз мяне вы мелі сур'ёзныя непрыемнасці. Але я не вінаваты...

І ён расказаў мне пра свой лёс, пра свае нягоды.

— Арыштавалі мяне, — гаварыў Юргялевіч, — на пачатку кастрычніка трыццаці пятага. Прымушалі прызначыцца, што я — літоўскі шпіён. Некалі ж, у час адступлення з-пад Варшавы, наша дзіця была інтэрніравана ў Лівне. Следчыя прымушалі, каб я сам прыдумаў, як і якім шпіянажам займаўся, якія звесткі збіраў і каму перадаваў. Неўзабаве перавялі ў Магілёўскую турму. Там напачатку таксама білі, але потым пакінулі ў спакоі. За некалькі дзён да таго, як гітлераўцы ўварваліся ў Магілёў, ахова пакінула турму. Уцякла. Некаторыя камеры аказаліся незамкнёныя. Вязні гэтых камер адшукалі ключы ад аstatных, і ўсе мы апынуліся на волі. Кінуліся хто куды...

Юргялевіч падаўся ў партызаны. Пасля вызвалення Беларусі пайшоў разам з іншымі партызанамі ў Чырвоную Армію. Атрымаў некалькі ўрадавых узнагарод. Дэмабілізаваўся, вярнуўся ў Магілёў і працаваў выкладчыкам у педагогічным інстытуце. Быў рэабілітаваны і адноўлены ў партыі.

— А вы? — спытаў Юргялевіч, зірнуўшы з непакоем мне ў вочы.

— Я таксама быў адноўлены ў партыі, — адказаў я. — Яшчэ тады. Да вайны. Калі ў Мінск прыхаў Панамарэнка, і становішча больш-менш стабілізавалася.

Мне прыемна было, што я не памыліўся ў гэтым чалавеку.

Недзе пад канец так званай хрушчоўскай адлігі сустрэў я зусім нечакана і Рыскіна. Таго самага, што патрабаваў ад мяне дакладніцкую характарыстыку на Юргялевіча. Я спускаўся па вуліцы Карла Маркса ўніз, да Свіслачы. Ён, цяжка аддышваючыся, паднімаўся насустрэчу. Нашы позіркы сустрэліся. Ён у першы момант неяк спалохана перасмыкнуўся, быццам убачыў чалавека, які вярнуўся з таго свету. У наступнае імгненне вусны яго расцягнуліся ў разгубленай усмешцы, адкрыўшы шчарбаты рот. Ён нясмела працягнуў мне руку. Нібы на прымірэнне. Я адварнуўся і пайшоў далей, не азіраючыся. Не было ў мяне аніякай ахвоты аднаўляць знаёмства з гэтым чалавекам. Хаця ведаў ужо, што ён сам быў рэпрэсіраваны і вярнуўся нядаўна з высылкі...

«ЛіМ»

паведамляе

З КАЛЕКЦЫІ ЗАБЭЙДЫ-СУМІЦКАГА

Каштоўным набыткам папоўніўся не так даўно Цэнтральны дзяржаўны архіў кінафотадакументаў БССР. Гэта пласцінкі розных гадоў і магнітафонныя запісы, якія збіраў слынным спявак, прапагандыст беларускай народнай песні М. Забэйда-Суміцкі. Ягоная калекцыя ўключае рэдкія старыя дыскі з галасамі сусветных оперных «зорак». Неацэнны скарб! Але ён можа згінуць, бо унікальныя архіўныя запісы трэба тэрмінова рэстаўрыраваць, перапісаць. Тэхнічная аснашчэнасць архіва наўрад ці дазволіць наладзіць у хуткім часе такую работу. (На сённяшні дзень няма нават магнітнай плёнкі).

Гэта — інфармацыя да роздзума і праблема, вартая неадкладнага вырашэння. Аднак гаворка зараз пра іншае.

Аказалася, што ў Забэйдавай калекцыі ёсць пласцінкі з запісамі колішняга яе гаспадара, выпушчаныя ў розныя гады ў Чэхаславакіі, Польшчы, Італіі. На іх М. Забэйда-Суміцкі спявае, напрыклад, арыі М. Рымскага-Корсакава, М. дэ Фалы, А. Скарлаці, Д. Пергалезі і, канечне, беларускія народныя песні. У суправаджэнні хору і аркестра, пад акампанемент фартэпіяна...

Аднак і гэта была б чарговая інфармацыя да роздзума, калі б не тая важная, хоць і непрыкметная справа, якую зрабілі супрацоўнікі Беларускага радыё — гукарэжысёр Аляксандр Гіль, інжынер Сяргей Бандарэнка і рэдактар Людміла Мітаковіч, ініцыятар зробленага.

Нядаўна яны пабывалі ў Дзяржынску — там цяпер месціцца архіў — і ў сваёй абсталяванай адпаведнай гукатэхнічнай машыне перапісалі пласцінкі з голасам М. Забэйды-Суміцкага на магнітную стужку і адначасова, наколькі гэта было магчыма, адкарэктравалі, палепшылі якасць гучання. Зніклі вульгарныя шумы, сіпенне, трэск, праз якія скажаўся цудоўны голас.

Такім чынам, унікальныя запісы (а гэта амаль тры гадзіны музыкі) папоўнілі фонды Беларускага радыё. Да таго ж, супрацоўнікі радыё зрабілі высакародную акцыю, падаравалі архіўны камплект плёнак з адноўленымі запісамі спявака.

Зацікаўленыя слухачы неўзабаве пачуюць першыя радыёканцэрты, складзеныя са спадчыны М. Забэйды-Суміцкага. А яшчэ — рыхтуецца перадача, прычым для ўсеагульнага эфіру, прысвечаная мастацтваў нашага земляка.

С. ВЕТКА.

Куды вяла дарога

Да 85-годдзя з дня нараджэння Уладзіміра ХАДЫКІ

Адпушчана яму было ўсяго з дзесятак гадоў на вершы. Можна ўзяць сёння ў рукі кніжку і прачытаць запар гэтае ягонае паэтычнае дзесяцігоддзе, прайсці след у след ягоную кароткую дарогу ў паэзію. Там у канцы будзе абрыў, адкрыццё нечаканая бездань, там з'явіцца небыццём злавесны год трыццаць сёмы, пад вершамі ўжо не пазначаны. І мы чытаем іх сёння, няўхільна набліжаемся да гэтай чорнай даты, ведаем загадка — асуджаны, смяротнік.

Ен, Уладзімір Хадыка, паэт міласцю божа, апантаны лірык, гэтага гады не ведаў. І не можам мы сёння з пэўнасцю сказаць, прадуваў ці не. Пісаў вершы. Высоўваліся, вымыкалі з-пад пяра (пісалася яму, мяркуючы па ўсім, лёгка). А пасля ў іх будуць вышукваць прыкметы, адзнакі, па якіх магчымым будзе (а для тых нічога немагчымага, здаецца, не было) вынесці свой вырак. Будзьце вышукваць найдрабнейшыя намёкі на «ідэйную хібнасць» (зразумела ж, там, дзе яе не было і звання).

І станацца ён, малады, романтичны, поўны надзей і парыванніў паэт прысуджаным да страты, навекі адлучаным ад сваіх вершаў.

Так раптоўна перарвецца жыццё таго, хто мкнуў у бясконцую далек, насустрэч сонцу. За лічаныя гады да той прадвызначанай рысы пісаў ён:

Гэту шыр любіць бязмернай
Я іду з жыццём угрунь.
І яшчэ на адзін год, на адну
прыступку бліжэй да абрыўу,
з той жа прагай жыццёвага
сцвярдзення:
Мы ідзем адной дарогай —
Сонца людзі,
Шмат нам радасці і многа
думак будзе,
Будзе несія залатая,
Будзьце стрэчы...

Добры дзень, мая любая!
Добры вечар!..
Ен стаў паэтам у непазятчыны час. У час, калі ад паэзіі патрабавалася адно «адлюстраванне і ўсланіць», калі афіцыйнай рэлігіяй быў казены аптымізм. І дзесяці глыбока, нават ад самога сябе затоёная, тлела назгода. Яна й жыла вершы.

Цяжка зразумець тую халодную эпоху, усю апавітую парадоксамі. Вось адзін з іх: чым бліжэй да трагічнага фіналу, тым больш насычаны святлом, прасякнуты жыццярэчаснасцю і пафасам вершы.

Сам час усім гіетам сваёй непазятчынасці нібыта спрыяў незваротнасці такога парадку. Хіба што дзесяці на паўдароце паміж нараджэннем паэта і ягонай смерцю яшчэ можна было асцярожна пашкадаваць аб тым забароненым свеце, раз і назаўсёды закрэсленым для паэтавых мар.

Ад дум уп'яне, дзень у дзень,
Хаджу я ў грумаце панэлі.
К бярозам шлях не прывядзе,
Што ў сінкіх дэлях адшумелі.

Але тут жа патрэбна было прадбачліва захіліцца запэўненнем-замовай:

Як грамадзянін і паэт,
Я ў нашу будучыню веру.
І хай здагадаецца той, хто
можа здагадацца, чаму яны,
гэтыя бярозы, раптам навекі
адшумелі.

І нават трохі пазней з'ява было напісаць і такое:

На узбярэжжы дзён стаю,
Палю душы сваёй

карункі... — як самапраўданне, як няясная спроба абараніцца ад сумненняў. То было, папраўдзі, развітанне з сабой як паэтам. Горкае і няўхільнае.

«Душы карункі», сапраўды непатрэбныя зараз, непаўторны паэтычны свет, незалежны ад розных «прадпісанняў», заставаўся на пачатку дарогі. Самы галоўнейшы парадокс, неадпа-

веднасць: усё, што вызначала адметнасць паэзіі Хадыкі — самабытны стыль, раскаванасць паэтычнага мыслення, бліск асацыяцый, нерушнасць слова, — усё гэта нібыта й непатрэбна было «зпусце». Паэзія Хадыкі, яе наватарства і раскаванасць, больш спатрэбіцца наступным пакаленням беларускіх паэтаў, як духоўны вопыт-запахвет перададзецца ў 60-я.

Есць такі зварот, уживаны ў адносінах да твораў з літаратурнай спадчыны, — «прайшлі выпрабаванне часам». Гэта значыць, аказаліся па-за ўплывам кан'юнктуры, вынеслі штосьці агульначалавечас са свайго часу. Мне бачыцца ў гэтым словазнароце горкая ўсмешка, калі я прыкладаю яго да нашай паэзіі канца дваццятых — трыццятых гадоў. І выпрабаванне тут чытаецца ў прамым значэнні, нат можна замяніць яго іншым словам — катанне. Знячэная ідэалагічным піскам паэзія Купала, Хадыкі, іншых паэтаў... Ніхто яе цяпер не «рэканструіруе», не адновіць у першасным выглядзе. Нікому не дадзена вызначыць, дзе былі шчырыя захапленні і заблуджэнні, а дзе дыктаваў паэтам «час». Адзінае несумненна — нічога не дэрабавіць. Мы, нашчадкі, маем тое, што маем.

Якім бы ён быў паэтам, каб выжыў, дажыў да нашых дзён, што б значыў тады для сучаснай літаратуры, якія б вершы і пазмы напісаў? Ніхто не адкажа на гэтыя пытанні за самога Хадыку. А паэзія ягоная, якая ўсё ж выжыла, усімі сваімі жыццяздольнымі і стойкімі парасткамі прарасла праз жорсткую эпоху, сведчыць — мы мелі б талент незвычайнай сілы.

Есць у паэзіі такая ўласцівасць — сведчыць часам нават насуперак непасрэднаму тэксту, даносіць сэнс, прытоены ў міжрадковы.

Нам нішто, калі праз сон аб нечым
Плача ў ночы жоўклая трава... —
калісьці напісаў паэт.

Слухаю гэтую смутную траву на Яго невядомай магіле...

Яўген ГАРАДНІЦКІ.

НОВАЯ ЭНЦЫКЛАПЕДЫЯ

Здаецца, зусім нядаўна яшчэ мы радаліся даведнікам «Янка Купала» і «Францыск Скарына», з хваляваннем перагортвалі старонкі «Статута Вялікага княства Літоўскага 1588», не кажучы аб крыху ранейшых выданнях — «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі», «Энцыклапедыя прыроды Беларусі», а ў культурным жыцці рэспублікі (ды і грамадскім таксама) — зноў сьвята, падрыхтаванае выдавецтвам «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі. Толькі што на паліцы кнігарань лёг яшчэ адзін даведчыны фаліант — «Этнаграфія Беларусі».

Важкі том, аб'ёмам звыш ста ўлікова-выдавецкі аркушаў, умясціў больш за 3 тысячы артыкулаў па пытаннях матэрыяльнай і духоўнай культуры беларускага народа.

Шэраг тэарэтычных артыкулаў даюць навукова абгрунтаванае вытлумачэнне шматлікіх этнаграфічных паняццяў. Крыніцзнаўчыя публікацыі знаёмцяць з беларусамі ў розныя гістарычныя часы. Сюды ж прымыкаюць артыкулы, у якіх расказваецца пра навуковыя і перыядычныя выданні, архівы,

петапісы, статуты, што ўзнаўляюць жыццё народа ў складзе Вялікага княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай, Расійскай дзяржавы.

Асабліва шырока асвятляецца духоўная культура. Абрады, звычкі, традыцыі, народнае мастацтва ў яго розных жанрах, светапогляд народа, яго веды ў медыцыне, матэматыцы, астраноміі... У сціслай інфармацыі немагчыма нават пералічыць тэматычную разнастайнасць публікацый. Згадаем толькі назвы найбольш значных — усунулага нарыса «Этнаграфія Беларусі», артыкулаў «Беларусь» і «Белая Русь».

Энцыклапедыя — плён калектыўнай працы этнографу, фалькларыстаў, мовазнаўцаў, гісторыкаў, археолагаў, літаратуры і мастацтвазнаўцаў.

Выданне багата ілюстравана каляровымі і чорна-белымі здымкамі В. Бараноўскага, І. Браіма, Я. Сахуты і іншых, а таксама ўзятымі з архіваў Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук БССР, Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту, БелСЭ.

«ХОЧАЦА ВЕРЫЦЬ!»

(Пачатак на стар. 4).

слыць тэрміны на асваенне мовы. Гэта датычыць найперш артыкулаў 6, 7, 8, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29», прафесар С. С. Усоеў з Гродзенскага медыцынскага інстытута («Есць сэнс агульнаадукацыйнага школы пераводзіць на беларускую мову на працягу 3-5 гадоў. Каму ж у першую чаргу вучыцца, як не вучням ды настаўнікам? Што тычыцца вышэйшых навучальных устаноў, то дзесяцігадовы тэрмін можна пакінуць з удакладненнем «для поўнага пераходу на беларускую мову», а на працягу 3-5 гадоў павінны быць створаны беларускамоўныя факультэты, патокі, групы, што прымусяць выкладчыкаў і навукоўцаў заняцца падрыхтоўкай матэрыялаў па выкладанні сваіх курсаў і дысцыплін на беларускай мове неадкладна, бо трэба аднавіць тэрміналогію, падрыхтаваць і выдаць падручнікі, а галоўнае апрабаваць іх у навучальным працэсе, каб у далейшым удасканаліць і выдаць ужо большым тыражом», а таксама група студэнтаў Наваполацкага політэхнічнага інстытута ў складзе М. Ізаткі, В. Бандарэні, А. Завадскага, Ф. Шайкі, А. Крыловай, А. Рудака, В. Дробатава і У. Шаўчэні, урач М. Р. Васільчанка і яго сын-вучань А. М. Васільчанка з Мінска, жывёлавод з вёскі Сяменча Жыткавіцкага раёна Мікалай Міхайлавіч Кожан, наш даўні аўтар і сябра мінчанін Яўген Шмыгалёў і многія, многія іншыя нашы карэспандэнты.

П. С. Басалыга са Слуцка і малодшы навуковы супрацоўнік мінскага НДІ гематалогіі і пералівання крыві Н. М. Санько пішуць аб тым, што, на іх думку, у праекце закона заанада шмат увагі аддаецца рускай мове, лёс якой вырашаецца не ў Беларусі, а ў Расіі, як і лёсы іншых моў вырашаюцца на этнічных тэрыторыях іх носьбітаў.

Заўвагі і прапановы па ўдакладненні тых ці іншых артыкулаў праекта закона, аналагічныя згаданым у лісце М. Пятрэнікі,— у лістах інжынера Валерыя Шупо з Мінска, пенсіянера, ветэрана працы мінчаніна Мікалая Іванавіча Наско, рабочага з Салігорска Уладзіміра Мікалаевіча Кайко, інжынера з Мінска Валерыя Віктаравіча Палсцоўка, рабочага (сі вашага пастаяннага чытача) з Мінска І. В. Доўнара, «беларуса А. В. Маразюка і рускай М. У. Маразюк» (так у лісце) з Бярозы, «рускага па паходжанні і беларуса па месцы нараджэння і жыхарства» Л. Ц. Мішына з Мінска, Сяргея Сяргеевіча Аляксандрава з Наваполацка і г. д.

Суполка ТБМ пры Віцебскім інстытуце лёгкай прамысловасці даслала ліст, у якім ёсць такая прапанова: «Па прычыне таго, што ў 18 артыкулах (2, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 17, 18, 19, 22, 25, 26, 28, 29, 31, 32) з 35 у праекце закона заканадаўча патрабуецца ці згадваецца валоданне рускай мовай усімі жыхарамі Беларусі, а таксама па прычыне гістарычных і эканамічных сувязей, якія натуральна вядуць да ведання рускай мовы, няма ніякай патрэбы абвешчаць рускую мову мовай міжнацыянальных зносін. Такая трактоўка можа з'явіцца падставай для таго, каб ігнараваць пашырэнне сферы ўжывання беларускай мовы і пакінуць па сутнасці ўсё без змен, а таму ў артыкуле 2 павінен быць наступны запіс: «Беларуская ССР забяспечвае права свабоднага карыстання рускай мовай — мовай міжрэспубліканскіх зносін у Саюзе ССР».

ВЯЛІКІ ЛІСТ даслаў у рэдакцыю ўласны карэспандэнт «Гродзенскай правды» з Мастоў Лявон Вашко. Ен спрабуе кінуць позірк на ўвесь пакутлівы і цяжкі шлях нашага народа да самаўсведамлення, да сваёй дзяржаўнасці,

робіць некаторыя прапановы па ўдакладненні пазасобных артыкулаў, а заканчвае так: «Мне здаецца, увядзенне закона аб мовах у дзеянне стварае спрыяльныя варункі для адраджэння нашай мовы. Толькі вось тэрміны «для паступовага ўкаранення палажэння закона ва ўсе сферы грамадскага жыцця» з'яўляюцца звышшанымі. Дзесяць гадоў! Згадайма хоць адну нашу доўгатэрміновую праграму (апрача калектывізацыі), якая б не была правалена бюракратамі. Мінусічына сведчыць: зусім мала гадоў хапала на тое, каб «апалячыць» ці «абрусіць» беларусаў. А было ж яшчэ і «анямечванне».

А што, калі і сапраўды ёсць сякія-такія падставы для гэтай боязі, што прагучала ў радках чытацкага ліста?

Наш сталы чытач і карэспандэнт з украінскага горада Ізяслава Пятрусь Капчык піша аб тым, як сустрэлі праект Закона «Аб мовах у Беларускай ССР» нашы землякі-беларусы, што жывуць і працуюць у адным з ім горадзе. Думка ўсіх аднадушная: беларуская мова павінна стаць у Беларусі дзяржаўнай!

Настаўнік Касцянеўскай школы Слонімскага раёна Аляксей Якімовіч, дзелячыся сваім роздумам над старонкамі праекта закона, закрануў нечаканае пытанне. «Чамусьці ў праекце нічога не сказана пра тых людзей, якіх высяляюць з «чарнобыльскай зоны», — піша тав. Якімовіч. — Куды іх выселяюць і будучы выселяць? Якім чынам? Ці змогуць яны захаваць сваю вясковую супольнасць, культуру, моўную адметнасць? У нас на Гродзеншчыне ёсць нямала знікаючых вёсак, у якіх засталася ўсяго па некалькі хат. Хіба нельга адбудаваць іх, пашырыць? Нашы людзі не будуць супраць. Няхай перасяляюцца браты-палешукі адразу ўсёй вёскай, сваёй гурмой. Нашы сьвяты абавязак — дапамагчы ім».

Думка, безумоўна, цікавая, і яна, бадай, мае права знайсці пэўны адбітак у будучым законе аб мовах.

Свае «заўвагі на палях праекта закона аб мовах» даслаў Іосіф Аляксандравіч Быхавец з гарадскога пасёлка Лынтупы Віцебскай вобласці. Ліст ягоны

вылучаецца псімістычнай ацэнкай праекта, праўда, неаргументаванай як след.

Мінчанка Таццяна Іванаўна Гурэцкая піша не аб праекце закона, а пра некаторыя акалічнасці, у якіх яму ўступіць у дзеянне і працаваць. У прыватнасці, яна з гораччу і недаўменнем расказвае аб тым, што ля Палаца культуры тонкасуконнага камбіната імя Кісялёва, дзе створаны «Цэнтр беларускай культуры», няма аніводнай аб'явы на роднай мове, нават шыльда пры ўваходзе і тая на рускай мове; і ў сувязі з гэтым Таццяна Іванаўна заўважае, што ці не вынік гэта пазіцыі некаторых работнікаў Фрунзенскага райвыканкома, адзін з якіх у прыватнай гаворцы з ёю выказаўся так: «Нікто не заставіт мяня изучать белорусский язык... Пишите, куда хотите... Никакого ущемления белорусского языка я не вижу...» І ў доказ таго, што ён не вялікадзяржаўны шавініст, таварыш гэты паказаў уласны пашпарт, дзе пазначана, што ён — беларус...

Праект закона аб мовах падтрымліваюць усёй душой; хачу, каб хутчэй наша роднае слова загучала паўсюль, каб беларуская мова стала дзяржаўнай, бо толькі пры гэтай умове ўсё будучы зацікаўлены ў яе вывучэнні, толькі тады яна расквітнее, — прыблізна такія словы ў кароткіх лістах мінчан В. У. Макоўскай, Віталія Фёдаравіча Равінскага, Міхася Уладзіміравіча Касцюкевіча і Аляксея Фёдаравіча Аўчынікі, у лістах студэнтаў Мінскага інстытута фізкультуры (14 подпісаў) і навучнцаў 2 «А» групы Ваўкавыскага педвучылішча (27 подпісаў).

А яшчэ ў рэдакцыйнай пошце праекта закона аб мовах — каля двухсот паштовак, у якіх некалькі кароткіх, як у тэлеграмах, радкоў — аб тым, што ў Беларусі дзяржаўнай мовай павінна быць беларуская мова. Пералічыць тут прозвішчы ўсіх, хто прыслаў нам гэтыя паштоўкі-тэлеграмы, проста немагчыма.

Пісьмы пра законапраект аб мовах працягваюць ісці. Паколькі тэрмін абмеркавання заканчваецца 15 студзеня, рэдакцыя гэтую частку пошты перасылае ў Вярхоўны Савет БССР.

АДДЗЕЛ ПІСЬМАУ
І ГРАМАДСКАЯ ДУМКІ.

У АДЗІН з апошніх дзён жніўня 1968 года, каля дома № 24 па вуліцы Каліноўскага, дзе я ў той час жыў, акурат насураць майго пад'езда спынілася чорная «Волга». Я стаю на балконе, курю, і, як толькі яна спынілася, падумаў, дакладней, не падумаў нават, а інтуітыўна адчуў, што гэты чорны лімузін прыехаў па маю душу, што гэта — яны. І сапраўды: малады чалавек у цывільным, які выйшаў з машыны і накіраваўся ў пад'езд, праз міну-ту пазваніў у маю кватэру.

— Валянцін Яфімавіч?
— Так...
— Я з Камітэта дзяржаўнай бяспекі.

Ён паказаў службовае пасведчанне і сказаў, што прыехаў па мяне, што мяне там чакаюць.

— Гэта арышт?
Малады чалавек нічога не адказаў, толькі паціснуў плячымі, падаўся да тэлефона, які стаў у прыхожай, зняў трубку, але перш чым набраць нумар, заўважыў:

— Вазьміце з сабою пашпарт.

Калі б я ў тую хвіліну мог разважаць спакойна, дык зразумеў бы, што ніякі гэта не арышт. Які ж арышт без прад'яўлення ордэра, без во-быску? А пашпарт, вядома, спатрэбіцца для бюро прапускоў. Ды хоць я даўно чакаў, што мяне туды абавязкова паклічуць, у гэтыя першыя хвіліны расхвалюваўся і зрабіў глупства; пакуль малады чалавек размаўляў з кімсьці па тэлефоне, я паспеў у сваім пакоі чыркануць жонцы панічную запіску: «Мяне, здаецца, арыштавалі. Калі ўвечары не вярнуся — звані ў КДБ».

Але ўжо ў машыне я пашкадаваў, што пакінуў тую запіску. Гэтак напалохаць жонку! Папрасіць на хвілінку вырнуцца? Але ж я не ў таксі... Гадка было на душы: як жа я так здрыфту? Разам з тым, як ні дзіўна, адчуў я і палёгку: нарэшце яны ўзліліся і за мяне! Бо амаль усіх маіх сяброў і знаёмых пачалі выклікаць туды яшчэ ў канцы 1967 года, пасля чаго некага выключылі з партыі і знялі з работы, некаму абвясцілі вы-мовы і панізілі ў пасады. А мяне чамусьці не чапалі, ад чаго мне рабілася няёмка перад сябрамі.

Праўда, работу страціў і я. Яшчэ месяцы за два да гэтага гагачасны галоўны рэдактар часопіса «Нёман», дзе я загадваў аддзелам прозы, Андрэй Ягоравіч Макаёнак прапанаваў мне падаць заяву аб звальненні «па ўласным жаданні».

— Гэта адзінае, што я магу для цябе зрабіць, — сказаў ён. — Ад мяне патрабуюць, каб я звольніў цябе з «воўчым білетам», каб падвёў пад артыкул...

— Ты вершы, што я антысавецкі?

— Язык мой — вораг мой, — пахмурна ўсміхнуўся Андрэй. — Вось пра што ты забыўся.

Ён паабяцаў, што пастарэца даць мне магчымасць зарабляць у «Нёмане» нейкую капейчыну, аднак не адразу, а калі ўсё ўтрасецца. Ды сталася так, што маё імя знікла са старонак усіх рэспубліканскіх часопісаў і газет аж на цэлых восем год — да 1976-га, калі «Нёман» пачаў друкаваць раман Габрыэля Гарсія Маркеса «Восень патрыярха» ў маім (разам з Карласам Шэрманам) перакладзе. Гэтыя восем год былі суровыя, зарабляў я рублёў трыццаць у месяц.

Асабліва цяжкімі былі першыя месяцы беспрацоўя, бо без работы аказалася і мая жонка. Яна вымушана была найсці з Беларускага тэлебачання, дзе працавала ледзь не з першых дзён яго заснавання, пасля таго, як ёй забаранілі паяўляцца на эк-

ране, самой весці падрыхтаваныя ёю перадачы. А забаранілі толькі таму, што яна — мая жонка, таму, што мае сябры былі і яе сябрамі. Праз некаторы час яна ўладкавалася ў адзін НДІ на пасаду малодшага навуковага супрацоўніка з мізэрным акладам. З голаду мы не паміралі, але зноў добра адчулі, што такое нястача. Кажу «зноў», бо нястача была добрай нашай знаёмай: дзеці вайны, мы ў часы акупацыі і

— «Прерванный побег»... Штосьці не ляжыць у мяне душа да гэтай назвы. Можна, узяць за назву імя герані аповесці? Яно такое прыгожае і мілагучнае!

Лідзія Аляксандраўна згадзілася, я ўзяў чырвоны аловак, закрэсліў «Прерванный побег» і напісаў над ім: ТАЮНЭ. Пад гэтай назвай аповесць і была неўзабаве надрукавана ў «Нёмане».

Дзеянне аповесці адбываецца на Чукотцы. Гэта гісто-

рыя аб тым, як маладзенькая чукчанка Таюнэ награтыла ў тундры на знісленага чалавека з пакалечанай нагой, рускага, як прыцягнула яго ў самотную паліўнічую ярангу, што знаходзілася далека ад пасёлка аленяводаў і паліўнічых, пачала лячыць народным спосабам. А потым і закахалася. А чалавек гэты, які выдаваў сябе за геолога з нейкай сакрэтнай геалагічнай партыі, быў на самай справе крымінальнік, зэк, які ўдэў з лагера. Ён таксама пакахаў — упершыню ў жыцці. І пасля доўгіх сумненняў, душэўных пакут прызнаўся Таюнэ, хто ён такі. Скончылася ўсё тым, што Таюнэ ўгаварыла яго павініцца перад уладамі, і паклялася, што будзе яго чакка, колькі б яму ні давалося быць у зняволенні.

Суразмоўнік нейкі час маўчыць, барабаніць пальцамі па сталае. А мяне бярэ злосць. Мне хочацца сказаць яму, што я дужа здзіўлены такой усебаковай дасведчанасцю КДБ аб творах Вакулоўскай, хочацца спытаць, за што яму плацяць грошы, чаго ён шукае сякеру пад лаўкай. Ды тут пытанняў не задаюць, тут адказваюць на іх, хоць самы са-

Гісторыя вучыць...

Валянцін ТАРАС

Летам шэсцьдзесят восьмага

ў пасляваенны час зведалі і не такое. Горка было не ад нястачы, а ад таго, што некаторыя знаёмыя, убачыўшы мяне, пераходзілі на другі бок вуліцы, ад падазрона-палахлівых позіркаў, ад звягі, што мяне быццам бы бачылі ў Маскве, калі я выходзіў з пасольства ФРГ, куды хадзіў прасіць палітычнага прытулку, ад ананімак у рэдакцыю часопіса «Юность»: «Каго друкуецца? Гэта ж вораг!», ад таго, што мінскі АБІР катэгорычна адмовіў мне з'ездзіць у Польшчу да роднай сястры, ад таго, што нехта загадаў зняць маю фатаграфію ў музеі Вялікай Айчыннай вайны са стэнду фотаэкспазіцыі «Хлопчыкі-парызаны»...

І вось, нарэшце, і мяне вазуць у КДБ. Што ж адбылося?

Недзе ў 1965 годзе (ці год там пазней) у рэдакцыю «Нёмана» завіталі незнаёмыя мне дагэтуль жанчына і папрасіла паглядзець яе рукапіс. Я раскрыў папачку, якую яна паклала перад мною на стол, і на тытуле прачытаў: «Лідзія Вакулоўская. Прерванный побег. Повесть».

Прозвішча мне ні аб чым не гаварыла, аднак першыя ж старонкі рукапісу, якія ў прысутнасці аўтара я прабег вачыма, сведчылі, што аўтар — не навічок у літаратурнай справе: адчувалася вопытная, упэўненая рука.

Я папрасіў, каб жанчына расказала пра сябе, і даведаўся, што яна — член Саюза пісьменнікаў, выдала некалькі кніжак прозы, аўтар сцэнарыя кінакамедый «Лушка», якая якраз у той час прайшла па экранах. Яшчэ я даведаўся, што яна дзесяць год працавала на Чукотцы журналісткай, потым у Калінінградзе, у партыйнай газеце. А цяпер вось пераехала ў Мінск, у сувязі з тым, што суды, у рэдакцыю газеты «Советская Белоруссия», на пасаду загадчыка аддзела прапаганды накіравалі яе мужа — журналіста Сяргея Вінаградава. А родам яна з Украіны, з горада Шчорс, што на Чарнігаўшчыне.

Так адбылося наша знаёмства. Я паабяцаў Лідзіі Аляксандраўне, што пастарэюся прачытаць яе апо-весць як мага хутчэй, і калі Вакулоўская зноў прыйшла ў рэдакцыю, каб даведацца пра лёс рукапісу, быў рады сказаць ёй, што рэч мяне спадабалася: буду прапаноўваць у адзін з бліжэйшых нумароў. Толькі вось назва

прыя аб тым, як маладзенькая чукчанка Таюнэ награтыла ў тундры на знісленага чалавека з пакалечанай нагой, рускага, як прыцягнула яго ў самотную паліўнічую ярангу, што знаходзілася далека ад пасёлка аленяводаў і паліўнічых, пачала лячыць народным спосабам. А потым і закахалася. А чалавек гэты, які выдаваў сябе за геолога з нейкай сакрэтнай геалагічнай партыі, быў на самай справе крымінальнік, зэк, які ўдэў з лагера. Ён таксама пакахаў — упершыню ў жыцці. І пасля доўгіх сумненняў, душэўных пакут прызнаўся Таюнэ, хто ён такі. Скончылася ўсё тым, што Таюнэ ўгаварыла яго павініцца перад уладамі, і паклялася, што будзе яго чакка, колькі б яму ні давалося быць у зняволенні.

Сюжэт, вядома, не дужа арыгінальны, прымушае ўспомніць, напрыклад, «Сорак першы» Б. Лаўранёва (там двое на выспе, тут — у адзінокай яранзе), але аповесць прываблівала не сюжэтам, а чароўным, кранаючым вобра-зам Таюнэ, сапраўдным адкрыццём характару, дакладным веданнем Поўначы і яе людзей. І не было ў апо-весці ніякай палітыкі. У бліжым сне не магло сасніцца, што пра гэтую аповесць стануць гаварыць як пра нейкі крымінал, як пра антысавецкую, якую пісьменніца Лідзія Вакулоўская збралася тайна пераправіць на Запад, спаку-сіўшыся прыкладам Андрэя Сіняўскага і Юлія Даніэля...

— Скажыце, Валянцін Яфімавіч, якія свае творы Вакулоўская мела намер перадаць за мяжу?

— Не ведаю такіх твораў.

— А «Прерванный побег»? Есць у Вакулоўскай такі твор?

— Есць.

— Вось бачыце! А гаворыце, што не ведаеце.

— Навошта ёй перапраўляць яго за мяжу? Апо-весць даўно надрукавана ў часопісе «Нёман».

— Як гэта?!

Я расказаў супрацоўніку КДБ, якім чынам «Прерванный побег» ператварыўся ў «Таюнэ».

На яго твары — сярдзітае расчараванне. Ён зазірае ў нейкую паперку, пытаецца:

— Ну, а такі твор Вакулоўскай — «Двести километров до суда» — вам вядомы?

— Вядомы. Але і гэта не «самвыдат». Вы можаце яго прачытаць у маскоўскім ча-

праўдны допыт, калі ты не арыштаваны, называецца тут бяседай. Пра ф і л а к т ы ч н а й.

Цікава, пра якія яшчэ «падпольныя» рукапісы ён спытае? Суразмоўнік, аднак, мяняе тактыку, гаворыць спачувальна, нават пранікнёна:

— Вось вы ўсяляк абараняеце, выгароджаеце Лідзію Аляксандраўну, а яна, між іншым, седзяць у гэтым кабінце, на гэтым жа крэсле, на якім седзяць вы, гаварыла пра вас дрэнна, вельмі дрэнна!

— І што з гэтага выні-кае? — я ўсё ж парушаю правілы «бяседы». — Я павінен пацвердзіць, што «Прерванный побег» і «Двести километров до суда» прызначаліся заходнім антысавецкім выдавецтвам? Але ж гэта смешна! Чаму ж не зазірнуць у часопісы, дзе яны друкаваліся? Хіба ў вас тут няма бібліятэкі? Той, хто на-гаварыў вам пра Вакулоў-скую і пра ўсіх нас, чуў зван, але не ведае, дзе ён!

— Але ж вы адмаўляеце ўсё, — пачынаючы злаваста, гаворыць суразмоўнік. — Адмаўляецеся прызнаць, што на кватэры ў Вакулоўскай вялі-кая антысавецкія размовы, хоць самі ў іх удзельнічалі!

— Ніякіх антысавецкіх размоў не было.

— Былі, — кажа ён мне, — былі антысавецкія размовы. І сама Лідзія Аляксандраўна гэта пацвердзіла. Так што не варта вам упарціцца, тым больш, паўтараю, што яна вас тут не шкадавала!

Паўза. І раптоўнае пытан-не:

— Вакулоўская заклікала да тэрору?

— Да тэрору?! Якая лухта!

— Ліст Салжаніцына таксама лухта? Хто даў яго Вакулоўскай з гэтай ты-ражывання на машыны? Вы?

— У мяне ліста Салжані-цына не было. Я прачытаў яго ў рэдакцыі «Нёмана», куды ён прыйшоў па пошце на імя галоўнага рэдактара. Рэдактар і азнаёміў з ім су-працоўніку рэдакцыі. Гэта па-першае. Па-другое, не ба-чу ў лісце Салжаніцына ні-чога антысавецкага, магчы-ма, ён занадта рэзкі, рэ-жа слых, але чаму яго нель-га чытаць і нават перадру-коўваць — я не разумею. Салжаніцын — выдатны пісь-меннік, «Адзін дзень Івана Дзянісавіча» вылучаўся на Ленінскую прэмію, яго рэ-цэнзавала «Правда»...

— У нас наконт Салжані-цына іншая думка, — жорст-ка гаворыць гаспадар кабін-ета і, памаўчаўшы, паўта-рае пытанне. — Дык хто даў Вакулоўскай гэты ліст?

— Не ведаю.

— Не, не жадаеце вы нам дапамагчы, — з дакорам уз-дыхае той. — Не хо-чаце быць шчырым. А, зноў жа, сама Лідзія Аляк-сандраўна прызнала, што ліст гэты далі ёй вы.

Я гляджу на яго і здзіў-ляюся гэткай бяздарнай ра-боце. Я ж ва ўсіх падра-бязнасцях ведаю, аб чым тут распыталі Ліды Вакулоў-скую, кім цікавіліся, ведаю, што яна гаварыла. Яна ж усё пераказала мне, махнуў-шы рукою на падпіску аб не-разгалошванні. Таму, што мы калегі і сябры, блізкія ся-бры, і няма ў нас адзін ад аднаго ніякіх сакрэтаў. Як ён не разумее, што я ніколі не паверу, быццам Ліды га-варыла яму пра мяне нешта дрэннае, што яна мяне «за-кладвала»? Але ён не разу-мее, таму і спрабуе злавіць мяне на гэткага прымітыўна-га «чарвяка», — перакананы, відаць, што ўсе людзі та-кія ж, як тая юркая «мыш-ка». Якую падаслалі ў ася-роддзе Ліды, у нашу вялікую і стракатую — на жаль, за-надта стракатую! — кампа-нію. «Мышка» і цягала ў гэ-ты кабінет усю тую лухту пра падпольныя рукапісы і тэарыстычныя задумы — разам з даставернай інфар-мацыяй. Так, прызнаю: з да-ставернай. Гэта праўда, што, збіраючыся ў Ліды, мы — літаратары, журналісты, мастакі, кіношнікі — зацята спрачаліся аб палітыцы, абур-раліся Брэжневым і яго акружэннем, тым, што такога кумаўства ва ўсіх эшалонах улады яшчэ не было ў нашай краіне, што чыноўнікі распадзіліся, як саранча, што ўсіх нас душыць цензура, што вяртаецца, паўтараецца «вя-лікая сталінская эпоха» — у выглядзе бяздарнага фарса. А народ п'е, бо што ж яму яшчэ застаецца рабіць?

З песні слова не выкінеш: па гэтай частцы і мы былі не бязгрэшныя, а пад час за-столля ў Ліды нехта мог на-зваць Леаніда Ільіча дына-заўрам, Суслава — сусанай воблай, Шалепіна — жалез-ным Шурькам, а ўсіх разам — сталінскай шарагай. А Ліды магла пажартаваць, слухаю-чы размовы пра Сіняўскага і Даніэля, якія перадавалі свае творы на Запад, што, маўляў, і яна магла б падкі-нуць туды сее-тое, напрык-лад, «Прерванный побег» і «Двести километров до суда» — таксама ж пра сталінскія часы, пра зэкаў, як у Сал-жаніцына. Ці магла ўсклік-нуць, абураная расказам пра яго-небудзь высокапастаў-ленага злодзея: «Я такіх страляла б!», — вось табе і заклік да тэрору... А «мыш-ка» ўсё гэта слухала, запамі-нала і, каб выглядаць сваёй сярод сваіх, таксама нешта пішчала аб злоўжываннях, ківала галоўкай у знак зго-ды. Ах, якая паслужыла, якая спрытная была «мыш-ка»! І ў краму злётае, і на стол накрыве, і памые посуд: «Лідзія Аляксандраўна, вы мне як мама!».

Мы яе хутка вылічы-лі, «мышку», але я не ма-гу назваць яе імя, бо даку-ментаваных доказаў няма, да-носы яе захоўваюцца недзе «за сямью печатамі», а без гэтага паспрабуй прыцягнуць яе да адказнасці хоць бы на судзе часці! Праўда, яна была пакарана яшчэ ў тую ча-сы: трапіла пад суд за дроб-нае махлярства. Такі вось высокамаральны «кадр» са-крэтнай службы!.

Быў яшчэ адзін «добра-хот», бойкі рэпарцёр адной гарадской газеты, які і сёння завіхаецца на той жа ніве, толькі бародка ягоная з чор-най зрабілася сівай, што не перашкаджае яму з пафасам трэсці ёю, калі трэба даць

дыхту розным «нефармалам» і іншым «антысавецкім», — заўважаю, што амаль усе тагачасныя зацятныя выкрывальнікі вальнадумства засталіся, трэба аддаць ім належнае, вернымі сабе, шпэраць і сёння па тагачасным ідэалагічным трафарце — ну, напрыклад, на старонках той жа «вясоркі», якая не так даўно кляймліла БНФ «Адраджэньне», Васіля Быкава і Алеся Адамовіча, Зянона Пазняка і Юрыя Хадзьку тымі ж словамі, якімі кляймліла ў шэсцьдзсят васьмым удзельнікаў «групы Вакулоўскай». Той «дабрахот» укінуў у гэту справу свае тры грошы і тады, і цяпер. Ды, зноў жа, не магу назваць яго імем, бо перш за ўсё маю на ўвазе не адкрытыя яго выступленні, а тое даўняе таемнае «дабрахотства», якое не дакажаш без дакументаў. Зрэшты, справа не ў ім і не ў «мышцы», а ў той таталітарнай сістэме, якая мела патрэбу ў такіх людзях, якая адлівала злавесны ценз ГУЛАГа на кожнага чалавека, які здольны быў задумацца над тым, што дзеіцца ў краіне, здольны быў усумніцца ў застыглых догмах. Ледзь усумніўся — і ты ўжо антысавецкі!

Менавіта ў той самы час — шэсцьдзсят васьмым — быў выключаны з партыі за «няправільныя думкі» (!!!) выкладчык кафедры марксізму-ленінізму Беларускага політэхнічнага інстытута, цяперашні дырэктар Інстытута філасофіі Акадэміі навук ССРСР, член-карэспандэнт гэтай акадэміі, вядомы вучоны Вячаслаў Сцёпін, — зноў жа па даносе «дабрахотаў». (Пад час той маёй «бяседы» ў КДБ суразмоўнік распытаў мяне і пра Сцёпіна, які ў яго накірунак думкі?). Выключалі, праўда, і без даносаў, як, напрыклад, паэта Фёдара Яфімава. Выступаючы ў красавіку 1968 года на партактыве рэспублікі, ён шчыра падзяліўся з таварышамі па партыі сваімі думкамі наконт свабоды слова, сказаў тое, што сёння матэрыялізавана ў праекце Закона аб друку, які ў першым чытанні прыняты Вярхоўным Саветам ССРСР. Фёдар яшчэ сышоўзіў з трыбуны, а яму ўслед ужо кінулі з прэзідыума: «Пакладзеш партблёт!»

Можна зразумець такую рэакцыю функцыянера: выступленне Фёдара Яфімава рэзала яму, і, вядома, не толькі яму, слых, біла ў самы цэнтр таго стварэння талітарнага рэжыму, якое завецца цензурай. Прывяду цытату з ліста А. Салжаніцына IV з'езду савецкіх пісьменнікаў — выступленне Яфімава пераклікалася з асноўнымі тэзісамі гэтага ліста. Салжаніцын жа, у прыватнасці, пісаў вось што: «Не прадугледжаная канстытуцый і таму незаконная, нідзе публічна не названая, цензура пад затуманеным імем «Галоўліта» навісае над нашай мастацкай літаратурай і здзяйсняе гвалт непісьменных людзей над пісьменнікамі. Перажытак сярэднявечча, цензура дацягвае свае мафусаілавы тэрміны ледзь не ў XXI стагоддзе! Тленая, яна цягнецца прысвоіць сабе тое, што з'яўляецца прэрагатывай нятленага часу: адбраць дастойныя кнігі ад недастойных».

За нашымі пісьменнікамі не прадугледжваецца, не прызнаецца права выказваць апераджальныя меркаванні аб маральным жыцці чалавека і грамадства, па-свойму тлумачыць сацыяльныя праблемы альбо гістарычныя вопыт, асабліва той, што ў пакутах здабыты ў нашай краіне. Творы, якія маглі б выказаць народную думку, якая наспела, своечасова і як лёкі паўдзейнічаць у галіне духоўнай ці на развіццё грамадскай свядомасці, забараняюцца альбо каверкаюцца цензурай з меркаванняў зга-

істыхных, дробязных, а для народнага жыцця недальнабачных».

Далей А. Салжаніцын пісаў аб бяспраўнасці савецкага пісьменніка як асобы, аб прыніжанай ролі Саюза пісьменнікаў, які не можа, а часта і не жадае абараніць сваіх членаў ад палітычнага і маральнага тэрору, пакідае іх адзін на адзін з усемагутнай дзяржавай. І ніводнага слова мані не было ў тым лісце Салжаніцына, кожнае слова пацвярджалася практыкай штодзённага літаратурнага жыцця, што мы, беларускія літаратары, маглі бачыць хоць бы на прыкладзе цкавання Васіля Быкава — амаль у той самы час пачаліся «ідэйна-прыпадчныя» атакі на яго аповесць «Мёртвым не баліць», наогул на ўсю творчасць пісьменніка. Характэрна, што і тады, як і сёння, дагматыкам-функцыянерам, сталінісцкай крытыцы асабліва ненавісны быў Васіль Быкаў з яго бескампраміснай праўдай, з яго культам сумлення, з яго высакародным гуманізмам, карацей кажучы, з усёй яго пазіцыяй сапраўднага інтэлігента. Тут, дарэчы, варта ўспомніць і тое, як гэта пазіцыя Быкава была заяўлена з трыбуны V з'езду пісьменнікаў Беларусі, — наўрад ці маладое пакаленне чула што-небудзь пра выступленне Васіля на тым з'ездзе. А яно было прарочым голасам нашага сёння, таму і было загнана тады ў падполле, вымушана было зрабіцца дакументам «самвыдата».

Так званая «справа Вакулоўскай» была, такім чынам, толькі адной з многіх праўд алергіі брэжнеўскага рэжыму на дух XX і XXII з'ездаў КПСС, які жыў у душах людзей майго пакалення, была адлюстраваннем страху перад любой самастойнай думкай, перад любой нефармальнай суполькай, нават на ўзроўні побыту. Рэакцыя на іх была абсалютна неадэкватнай, бо ніхто з нас, удзельнікаў «групы», не быў дысідэнтам, самае большае, на што нас хапала — гэта абмяркоўваць у сваім коле згаданы ліст Аляксандра Салжаніцына, ну, яшчэ паслаць яму тэлеграму ў сувязі з яго пяцідзсяцігоддзем. А глядзі ж ты, паспрабавалі выставіць нас антысавецкай арганізацыяй! І многім з гэтай «арганізацыі» зламалі жыццё, сапсавалі кар'еру, заплямілі рэпутацыю. Але самае страшнае, што многіх прымуслілі наварыць на сябе і на сваіх таварышаў, прызнацца, што літаральна ўсё, у чым нас абвінавачвалі, — праўда. Потым гэтыя людзі павініліся, горка пакаяліся. І не магу я кінуць у іх камень. Лягчэй было прайсці праз гэта выпрабаванне мужу Ліды, Сяргею Вінаградаву, франтавіку, адважнаму салдату, які ўступіў у партыю ў сорок другім, у акапах Сталінграда, які вярнуўся з вайны з тузінам баявых ордэнаў і медалёў (гэта да характарыстыкі антысавецкай!), — яго выключылі з партыі і знялі з работы «за страту палітычнай пільнасці і згоднасці з Л. А. Вакулоўскай» — не прадаў, бачыце, жонку, адмовіўся паклёпіцца на яе! Лягчэй было і мне: за плячыма партызанскае дзяццянства, тое-сёе пабачыў у жыцці. Лягчэй было і Лідзе: на Поўначы, у Магадане і на Чукотцы, яна вядома ад тамтэйшых былых зэкаў, на якія «штучкі» здольныя «кампетэнтныя органы». Але ўявіце сабе жанчыну самага мірнага складу, якая палітыкай цікавілася, што называецца, зольшага, якая па журналісцкай сваёй службе заўсёды рабіла толькі тое, што загадана. І вось яе выклікаюць у грозную ўстанову, ад адной толькі назвы якой у законапаслухмянага чалавека душа ў пяці, і кажучы, што ўсё, што здавалася

ёй бяскрыўдным франдзёрствам за бутэлькай віна — антысавецкая агітацыя і прапаганда, — дзе ж ёй было ўстаяць, не перапалохацца да смерці?

Аднак, нягледзячы на «прызнанні» многіх, «справа Вакулоўскай» так на карані і засохла. Ці то не хапіла «матэрыялу», ці то нехта з вышэйшых кіраўнікоў зразумеў, што ўсё гэта туфта. Хутчэй за ўсё — другое. Што ж, дзякуй таму, хто спыніў гэту «справу». Ён уратаваў нас ад ГУЛАГа, ценз якога насунуўся было так блізка...

У апошні раз я адчуў магільны подых гэтага ценз дзён праз дзесьць пасля таго, як мяне звязлі туды на чорнай «Волзе».

Нечакана завітаў да мяне стары знаёмы, прыяцель школьных пасляваенных год Саша В. Не адзін, а з нейкім хлопцам. Усмішлівы такі хлопец, мілавідны, вочы блакітныя і вялікія, што ў дзяўчыны. Спачатку размова ішла пра розныя дробязі, пра тое, як жывецца-можацца, а потым Саша пацкавіўся, што чуваць у літаратурным свеце, што піша Салжаніцын, што я сам напісаў новага? І раптам кажа:

— Слухай, калі трэба што-небудзь надрукаваць друкарскім спосабам, ну, што-небудзь такое, што «не прапускаюць», ён можа дапамагчы. — Саша кінуў на таго хлопца. — Ты не сумнявайся, ён свой.

Мне дужа захацелася даць майму колішняму прыяцелю, якому я верыў столькі год, па пысе, але я спакойна сказаў, што нічога такога не пісаў і не пішу. А развітваючыся, напрасіў перадаць прывітанне таму таварышу з КДБ. І тут Сашу ці то кемлівасці не хапіла, ці то сумленне ў яго яшчэ было жывое: ён не вылупіў вочы, не здзівіўся, а хто, маўляў, такі, той імярэць? Ён пачырваневануў густа, як хлопчык, якога злавілі за руку на гадкім учынку. А ў таго хлопца блакітныя вочы зрабіліся адразу шэрымі, як сталь, і твар зрабіўся цвёрдым і злосным.

— Пайшли, — буркнуў ён Сашу, — разумнікі!..

Здавалася б, нічога страшнага не адбылося, нікога не судзілі, нікога не пасадылі. Але, будучы прававую дзяржаву, якая, веру, будзе нанчатковым вынікам нашай перабудовы, мы абавязаны помніць усе ўрокі мінулага. Вось чаму я вырашыў расказаць пра гэту «справу». Спадзяюся, што і гэты эпизод з часоў брэжнеўшчыны дапаможа сённяшнім маладым людзям дастойна ацаніць нашы дні, калі — хай з вялікімі пакутамі, памылкамі, няпростымі кампрамісамі, у цяжкіх «родавых схватках» — нараджаецца сапраўды дэмакратычнае сацыялістычнае грамадства, дзе няма патрэбы хаваць свае думкі і пачуцці, свае сімпаты і антыпаты, дзе КДБ перастае быць змрочным ценем ГУЛАГа, «вездесушым» кантралёрам чалавечых душ, а цалкам пераключаецца на выкананне сваёй непасрэднай задачы — стаяць на варце дзяржаўнай бяспекі нашай Радзімы.

Р. С. Калі гэтыя старонкі ўжо былі напісаны, прыйшлі весткі аб пераменах у Чэхаславакіі, аб тым, што Савецкі ўрад прызнаў памылкай уваход войска пяці краін Варшаўскага дагавору на тэрыторыю Чэхаславакіі ў жніўні 1968 года. У тым самым жніўні, калі прыехала па мяне чорная «Волга». Не параўноўваючы маштаб драматычных, калі не трагічных, падзей тых дзён на чэхаславацкай зямлі са «справай Вакулоўскай», нельга ўсё ж не бачыць, што гэта былі з'явы аднаго парадку.

Пераклады

Усё доўгае жыццё грэчаскага паэта Яніса Кутсохераса (ён нарадзіўся ў 1904 г.) ёсць жыццё не мастака-сузіральніка, а мастака-грамадзяніна. Адукацыю набыў у Афінскім універсітэце і ў Сарбоне (Францыя). З 1974 года Я. Кутсохерас — член парламента ад партыі «Усягрэчаскі сацыялістычны рух». Ён прэзідэнт грэчаскага пен-клуба, лаўрэат многіх літаратурных прэмій. Яго паэтычным творам уласцівы алегарычныя вобразнасць, аптымістычныя адносіны да жыцця. Пастаянны прадстаўнік Грэцыі пры ЮНЕСКА. У гэтай сваёй якасці наведваў нашу краіну.

Вершы Я. Кутсохераса друкуюцца па ініцыятыве камісіі БССР па справах ЮНЕСКА.

Яніс КУТСОХЕРАС

Чайка

Чайкай стань, душа мая,
паміж хмараю і кручай,
дзе пустэльнікам маяк,
ветраць белы і лятучы.

І над хваляй штармавой
разгарні шырока крылы,
берагі душы маёй
асыпай ты зорным пылам.

Пена, як лімонны цвет...
Чайкаю ляці без стомы,
ты нясі прыморскі свет,
смах, са смуткам не знаёмы.

Пераломіцца крыло—
чайка упадзе на сушу.
Сонца для яе зайшло:
пенны вал душу патушыць.

Заклік

Паўстань за долю чалавека.
Хоць і застанешся адзін—
спакойным будзь. Не адзінокі
той, хто не гнецца ў барацьбе.

За свет, за долю чалавека!
Душа гарыць, пячэ, як скат.
Перад адным і перад войскам
аднолькава нязломным будзь.

Стой супраць жорсткіх
і магутных,
стой супраць хісткіх і манюк,
і супраць тых, хто душыць
волю,
і тых, хто, нібы раб, дрыжыць.

З бязлітасным і хітрым богам,
з бесчалавечнымі людзьмі,
і з геніем, і з невядомым,
і з доляй добраю і злою,—
змагайся ты за чалавека.
І не скарайся. Стой насмерць.

Оду Піндара спяваў
я калісьці:

«Зямля—наша маці,
мы дзеці зямлі...
Сягоння я чую,
як плануць матулі
па дзецях замучаных,
дзецях знясіленых,
якія жыццё пакідаюць».

Адкуль жа бяруцца элегіі
ў сэрцы?

Я гавару ў Еўрапейскім савеце,
што дзеці на свеце
галадаць не павінны.
Словы мае—рашэнне савета.

Аднак жа...
Аднак жа
толькі папера ўвасобіла
словы мае.

Якім жа мне крыкам
крычаць табе, век,
абвінавачванне—словы мае—
агнём апякаюць:

— Ад голаду дзеці зямлі
паміраюць,
сягоння,
і зараз,
і ў гэту хвіліну!

Пейзаж

ЛЕНЕ

Лісце на голлі і вецер на волі.
Конікаў—быццам засеяна
поле.

Цягнуць платаны да поўні
і зорак
рукі галін—не дацягнуць:
прасторал

Лісце, і голле, і вецер імклівы
мне нагадалі цябе, маё дзіва.

Здаешся ты поўняй і зоркай
з туману,
а я ж усяго—толькі рукі
платана.

На вуліцы

ішоў дождж

Дождж ішоў
ціхі, журлівы.

Сэрца нудзілася
развітальна,
бледнае лісце,
мутныя слёзы,
мноства бясконцае слёз.

Праметэй

Сягоння
хто расправіць плечы
перад Уладай
і Насіллем Зеўса?

Хто
жорсткасць,
што не мае межаў,
сваёй рукою перасячэ?

Хто
вылечыць зямное цела,
навучыць звар'яцелы свет?

Хто
па сігналу Праметэя
да ўздыму створыць заклік
свой?

Чалавечая прага

Ракі патак
сцёк у выток—
патоку не змялець.
Як плынь ракі,
бягуць вякі,
з жыццём не ладзіць смерць.

Рака цячэ,
а кроў званчэй
пяе не ў цішыні.
Закон адзін
шляхоў часін:
я ў празе, бы ў агні.

Жадаю я
і прагну я
пітва, яды, любві,
я прагну жыць,
каб запаліць
агонь святы ў крыві.

Пагляд вачэй
глядзіць пільней
і прагне, прагне, пра...
пакуль ідзём,
пакуль жывём
і чуюм кліч дабра.

Пераклад Юрася СВІРКА.

Селета спаўняецца 150 гадоў з дня нараджэння Францішка Багушэвіча. Да гэтага юбілею ў Кушлянах Смаргонскага раёна аднаўляецца сядзіба пісьменніка — адзіная сядзіба беларускага літаратара XIX стагоддзя, якая дайшла да нашых часоў. Тут у хаце Ф. Багушэвіча, якую ён пабудаваў у 1896 годзе і куды пераехаў у сярэдзіне 1898 года з Вільні на пастаяннае жыхарства, будзе створаны Літаратурны музей-сядзіба Францішка Багушэвіча — філіял Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры.

Леанарда Феліксаўна Сапкевіч. Яна не толькі ведае, што ў Свіранах нарадзіўся беларускі паэт, а і дала адрасы людзей, якія цікавяцца творчасцю Багушэвіча. Л. Сапкевіч шчыра падтрымала нашу прапанову адзначыць юбілей Багушэвіча ў Свіранах, нават месяц выбрала май, калі так хораша расквітне прырода. Правядзенне такога сумеснага мерапрыемства было прыхільна сустрэта ксяндзам Альфонсам Тамулайцісам у Рукойнах, які пазнаёміў нас з гісторыяй Рукаўнянскага касцёла, дзе хрысцілі Ф. Багушэвіча. І. Л. Сапкевіч з Рукойнаў і

таноўлены вялікі помнік. На жаль, і маентак Карловічаў, і помнік — усё зруйнавана. У 1964 годзе Валянціна Іосіфаўна разам з вучнямі адкапалі кавалак ад помніка, ён і цяпер ляжыць там. Яна перадае нам паштоўкі, якія былі выдадзены да гэтай урачыстасці ў гонар М. Карловіча Варшаўскім музычным таварыствам. Тое, што памяць пра знакамітага земляка больш-менш ушаноўваецца ў родных мясцінах, мы адразу адчувалі на Сморгоншчыне. І гэта невыпадкова. Бо з Кушлянамі звязаны многія гады жыцця Багушэвіча, а пачатак

зею на рэстаўрацыю і захаванне (пакуль адкрыецца музей у Кушлянах) мзблю і іншыя рэчы Багушэвічаў. У Мінскім абласным краязнаўчым музеі ў Маладзечне знаходзяцца жалобныя стужкі з магільні Багушэвіча. Цяпер, калі вядзецца работа па стварэнні экспазіцыі музея ў Кушлянах, неабходна ўсе мемарыяльныя рэчы Багушэвіча вярнуць «дадому» — у яго хату.

У час экспедыцыі пашасціла нам на добрых людзей, якім неабякавы нашы клопаты па збору матэрыялаў для будучага музея гісторыі беларускай літаратуры. Каштоўныя матэрыялы перадалі нам святар Канстанцін Аўдзей з Тургеляў і жыхар пасёлка Грыгішкес М. М. Рулінскі, а былы дырэктар Наўекурайскай школы М. Ю. Счасны перадаў адзінаццаць арыгінальных фотаздымкаў з жыцця Віленскай беларускай гімназіі, на адным з іх мы бачым партрэт Францішка Багушэвіча ў пакоі інтэрната гімназіі. Былы фотакарэспандэнт ашмянскай раённай газеты «Красное знамя» А. Радзішэўскі ахвяраваў камплект фотаздымкаў пра правядзенне мерапрыемстваў на Ашмяншчыне, прысвечаных Ф. Багушэвічу.

Апошняя мясціна, якую мы наведалі ў час нашай экспедыцыі, была вёска Доцішкі Воранаўскага раёна. Тут пасля нядоўгай вучобы ў Пецярбурзе на пачатку 60-х гадоў у прыватнай школе памешчыка Аляксандра Звярвіча Багушэвіч працаваў настаўнікам да ўдзелу ў паўстанні 1863 года. Васемідзесяцігадовы Юзаф Міхайлавіч Свечка, сын вучня Францішка Багушэвіча, на ўспамінах бацькі расказвае пра паўстанне 1863 года ў родных мясцінах, прыгадае «паэту», чытае нам на памяць яго творы, расказвае пра жыццё пры памешчыках.

Доцішкі — мясціна, дзе ніяк не ўшанавана памяць пра Багушэвіча. Няма ў школе музея ці проста пакойчыка, прысвечанага пісьменніку. А вучні маглі б сабраць цікавы матэрыял пра той час, калі ў Доцішках працаваў Багушэвіч, пра ўдзел землякоў у паўстанні 1863 года і заслужыць таго, каб школе было прысвоена імя Францішка Багушэвіча.

У адным з апошніх вершаў Багушэвіч пісаў: «Раз яшчэ зайграю ў астатняй хвілі для тых, што жаль маю, што мяне забылі...»

Што не забылі мы нашага вялікага нацыянальнага паэта, трэба даказаць справай па ўшанаванні яго памяці, і не толькі ў родных мясцінах, а і ў Літве, на Украіне і ў Расіі, дзе ён правёў многія гады свайго жыцця — вучыўся, працаваў, пісаў свае творы.

Ніна ЦВІРКА,
загадчыца аддзела
Дзяржаўнага музея
гісторыі беларускай
літаратуры.

«АБ САБЕ ХАЧУ ПАКІНУЦЬ ПАМЯЦЬ...»

З мэтай збору матэрыялаў у чэрвені мінулага года група навуковых супрацоўнікаў Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры арганізавала экспедыцыю па мясцінах, звязаных з жыццём і творчасцю Ф. Багушэвіча на Гродзеншчыне і Віленшчыне. Разам з намі ў гэтай паездцы ўдзельнічаў вядомы даследчык жыцця і творчасці Ф. Багушэвіча Уладзімір Содаль.

Хвалюючым было знаёмства з мясцінай, дзе нарадзіўся паэт. Свіраны — невялікая вёска цяпер ужо з шасці хат (а ў 1890 годзе тут быў толькі адзін дом) знаходзіцца на 159-ым кіламетры ад Мінска і 27-ым ад Вільнюса. Гэта ўжо Літоўская ССР, Рукаўнянскі сельскі Савет. Тут у сям'і Казіміра і Канстанціны Багушэвічаў 9 (21) сакавіка 1840 года нарадзіўся Ф. Багушэвіч.

На жаль, ніхто з жыхароў Свіран (а яны амаль усе беларусы, гавораць па-беларуску, хоць і лічаць сябе палякамі) нават і не ведае, што іх зямля дала жыццё вялікаму сыну беларускага народа. Нельга не ўспомніць, з якой цікавасцю і хваляваннем дванаццацігадовы Марак Філіповіч, які прыехаў з Вільнюса ў Свіраны да сваіх бабулі і дзядулі на канікулы, чытаў упершыню на беларускай мове «Калыханку» Багушэвіча, якую пазт напісаў не без уплыву песні маці, якая паходзіла са Свіран. Тут, на гарышчы хаты ў сям'і Станіслава Ермалковіча, мы знайшлі старадаўні хадзюк, у якім вучыліся хадзіць дзеці, у хаце Паўлюка Александровіча, аднаго са старэйшых жыхароў Свіран, набылі ручнічок і кужаль канца XIX — пачатку XX стагоддзя. Здабыткі невялікія, але яны — з радзімы паэта.

Парадавала нас старшыня Рукаўнянскага сельсавета

Філіповічы са Свіран прасілі прыслаць ім кнігі з твораў Ф. Багушэвіча. І тут міжволі перад намі паўстае пытанне: дзе, у якой кнігарні можна набыць сёння зборнік Ф. Багушэвіча? Ці задаволіць попыт чытачоў тыраж тых выданняў, якія выйдуць у выдавецтвах да юбілею пісьменніка? І галоўнае — варта цяпер, напярэдадні юбілею, падумаць пра ўшанаванне памяці Багушэвіча ў Свіранах. Сціплы знак, валун ці іншае мастацкае рашэнне нагадалі б пра тое, што тут нарадзіўся паэт, тут прайшло яго шэсць дзіцячых гадоў.

Пабывалі мы і ў Яшунах, дзе ў 1886 годзе ў маёнтку вядомага гісторыка Міхала Балінскага даверанай асобай працаваў брат паэта Апанар. Не адзін раз бываў тут Францішак Багушэвіч, а ў 1887 годзе нават пісаў пра пажар у Яшунах. Настаўнік-кранязнаўца Іозас Лябенка пазнаёміў нас з палацам Балінскіх, дзе была вялікая бібліятэка (цяпер тут кантора мясцовага калгаса), з могілнікам Снядэцкіх-Балінскіх.

Сам Францішак Багушэвіч быў павераным у справах этнографіі і мовазнаўчы Яна Карловіча — ён наглядваў за яго маёнткам Вішнева, што на Сморгоншчыне. Яго сыну Мечыславу, вядомаму кампазітару, Багушэвіч дасылаў запісы беларускіх народных песень. У Вішневе мы адчувалі, што добрая памяць пра гэтых людзей, з якімі сябраваў Францішак Багушэвіч, захавалася да гэтага часу.

Настаўніца Вішнеўскай школы (цяпер яна ўжо на пенсіі) В. Дыро збірае ўспаміны землякоў пра Карловічаў. Яна прыгадала, як сама была ўдзельніцай вялікага свята, якое было наладжана ў Вішневе ў 1939 годзе ў гонар Мечыслава Карловіча. Тады ў Вішневе яму быў ус-

сядзібы Багушэвічаў адносіцца да XVIII ст., калі ў 1749 годзе прапрадзед паэта Антон Багушэвіч купіў маёнтак Кушляны за 450 польскіх злотых.

Неўзабаве пасля смерці Багушэвіча ў сцяну Жупранскага касцёла была ўмуравана мемарыяльная дошка памяці з партрэтамі пісьменніка і надпісам: Franciszkowi Bohuszewiczowi. 1840—1900. Przyjaciele». Партрэт гэты цяпер знаходзіцца ў фондах Ашмянскага музея, а на яго месцы — іншы партрэт. Магчыма, варта было б вярнуць той, ранейшы, партрэт на месца?

На Жупранскіх могілках, дзе 18 красавіка 1900 года быў пахаваны пісьменнік, устаноўлена надмагільная пліта з барэльефам (1975 г.). Скульптурны помнік Ф. Багушэвіча адкрыты ў Жупранах у 1958 годзе. Імя Ф. Багушэвіча носяць калгас і сярэдняя школа ў Жупранах. Юныя землякі ўжо прывыклі да таго, што ўрокі літаратуры па творчасці Багушэвіча яны праводзяць у школьным музеі. Але цяпер тут рэканструкцыя, і малады дырэктар школы Соф'я Іосіфаўна Кавалёнак хвалюецца, як вырашыць нялёгкае пытанне: дзе знайсці добрага мастака для афармлення школьнага музея.

У Ашмянскім краязнаўчым музеі імя Ф. Багушэвіча адзін пакой прысвечаны жыццёваму і творчаму шляху пісьменніка. Тут змешчана і самае каштоўнае — рэчы з хаты Багушэвіча: туалетная палічка з люстэркам, шкатулка са слановай косці, драўляная попельніца, кансолька, крэслы і інш. Дарэчы, рэчы з хаты Багушэвіча захоўваюцца і ў іншых музеях. Так, шчыры прыхільнік таленту Багушэвіча, верны ахоўнік сядзібы на працягу многіх гадоў Міхал Ляпеха перадаў Дзяржаўнаму му-

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і праваўнага Беларускага Савяцкага Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
УД 10115 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарысаў — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 33-20-64, бухгалтэраў — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спытацца на «Літ» Рукаўнянскі рэдакцыя не вяртае і не рэагуюе

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСКІ.**

Рэдакцыйная калегія:

Зайр АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар **Андрэй ГАНЧАРОВ.**

3 15 ПА 21 СТУДЗЕНЯ

16 студзеня. 21.35

ЛІРА

Мастацка-публіцыстычная праграма.

Гаворна пойдзе пра вынікі аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Бяруць удзел навукоўцы Я. Пятраеў і К. Елісеева.

16 студзеня. 20.25

«ПЯЮХІ З ВЕСКІ ЖМУРНАЯ»

Нарыс пра выканаўцаў народнай песні з вёскі Жмурнай Лельчыцкага раёна Гомельскай вобласці.

17 студзеня. 21.45

У ТЭАТРАХ КРАІНЫ

Г. Джавід. «Шэйх-Санан».

Спектакль Азербайджанскага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Самеда Вургуна.

18 студзеня. 19.55

«ШАНУЮЦЕ ПЕСНІ СВАЕ»

Сустрэча з народнай спявачкай М. Мясешкай з вёскі Міхалкі Свіслацкага раёна Гродзенскай вобласці.

19 студзеня. 23.20

СТУДЫЯ «РЭІ»

«Шчаслівы выпадак».

Эстрадная праграма з удзелам Я. Паплаўскай і А. Ціхановіча.

20 студзеня. 12.25

«РОЗДУМ»

Графіка В. Кліменні.

20 студзеня. 13.05

МЕТРАНОМ

С. Пракоф'еў. Опера «Мадалена».

Спектакль ДАВТА БССР.

20 студзеня. 19.50

«СА СВЯТАМ, «СВЯТА!»»

Справаздачны канцэрт лаўрэата прэміі Ленінскага камсамола Беларусі ансамбля народнай музыкі «Свята».

20 студзеня. 21.30

ДА УСЕСАЮЗНАГА СВЯТА

СЛАВЯНСКАЯ ПІСЬМЕННАСЦІ

І КУЛЬТУРЫ

Выступае пісьменнік Ніл Гілевіч.

21 студзеня. 11.00

«МБІ — БЕЛАРУСЫ»

Грамадска-публіцыстычная праграма.

21 студзеня. 19.20

ПАЭЗІЯ РАДОК ЧАРОУНЫ...

Вершы Л. Паўлікавай.

21 студзеня. 19.30

ЛІТАРАТУРНЫ ТЭАТР

«Мы вяртаемся адтуль...» Паводле кнігі С. Алексіевіч «Цыганскія хлопчыкі».

А Б Я В Ы

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ

ТЭАТРАЛЬНА-МАСТАЦКІ

ІНСТЫТУТ

АБ'ЯУЛЯЕ КОНКУРС

на замяшчэнне вакантных пасадаў прафесарска-выкладчыцкага складу:

дацэнт кафедры майстэрства акцёра і рэжысуры (сцэнічная мова) — 1; дацэнт кафедры гісторыі і тэорыі мастацтва (тэатразнаўства) — 1; выкладчык кафедры малюнка — 1.

Заявы падаваць на імя рэктара інстытута на адрас: г. Мінск, Ленінскі праспект, 61, аддзел кадраў, тэл. 32-77-34.